

Training Seminar for National Judges, Prosecutors and Lawyers
Athens, Greece 24-26 October 2019

‘Practical Issues of the application of the Charter in the Member States in the light of the jurisprudence of the CJEU’ – Friday 25 October 2019, 16:30 – 18:00 pm

Dr. Kathleen Gutman

Selected Materials

-Kathleen Gutman, ‘The Essence of the Fundamental Right to an Effective Remedy and to a Fair Trial in the Case-Law of the Court of Justice of the European Union: The Best Is Yet to Come?’, 20 *German Law Journal* 884-903

-Judgment of 16 May 2017, *Berlioz Investment Fund* (C-682/15, EU:C:2017:373)

-Judgment of 27 March 2014, *Torralbo Marcos* (C-265/13, EU:C:2014:187)

-Opinion of Advocate General Kokott in *Belgische Staat* (C-469/18 and C-470/18, EU:C:2019:597)

-Judgment of 27 September 2017, *Puškár* (C-73/16, EU:C:2017:725)

ARTICLE

The Essence of the Fundamental Right to an Effective Remedy and to a Fair Trial in the Case-Law of the Court of Justice of the European Union: The Best Is Yet to Come?

Kathleen Gutman*

(Received 01 May 2019; accepted 30 May 2019)

Abstract

This contribution examines the developing contours of the essence of the fundamental right to an effective remedy and to a fair trial in the light of salient case-law of the Court of Justice of the European Union. It is divided into three main parts. The first part provides an overview of the meaning of the essence of fundamental rights in EU law and the scope of the inquiry in relation to Article 47 of the Charter of the Fundamental Rights of the European Union ("the Charter"). The second part evaluates the essence of the fundamental right to an effective remedy and to a fair trial in connection with justified limitations that may be placed on its exercise as provided for in Article 52(1) of the Charter within the framework of the EU system of fundamental rights protection, which in turn implicates the relationship with the Court's case-law on national procedural autonomy, equivalence, and effectiveness. The third part delves into the essence of the fundamental right to an effective remedy and to a fair trial within the framework of the EU system of judicial protection, as illustrated by the Court's case-law in several areas, including standing for individuals in direct actions before the EU courts, judicial independence, and restrictive measures in the Common Foreign and Security Policy. Through this analysis, the author argues that, while much awaits further refinement, certain recent developments in the Court's case-law indicate that the essence of the fundamental right to an effective remedy and to a fair trial can play a meaningful role in the EU system of fundamental rights protection and the EU system of judicial protection more broadly, and thus the best may be yet to come as that case-law progresses in the future.

Keywords: Article 47 of the Charter; essence; justified limitations; effective judicial protection; judicial independence; restrictive measures

A. Introduction

The essence of fundamental rights in EU law may be considered something of a "late bloomer." To be sure, the concept of the essence of fundamental rights appears expressly in Article 52(1) of the Charter of Fundamental Rights of the European Union ('the Charter'). That provision permits justified limitations on the exercise of the rights and freedoms recognized in the Charter under certain conditions, including that such limitations "respect the essence of those rights and

*Référendaire in the Chambers of Advocate General Tanchev, at the Court of Justice of the European Union. All opinions expressed herein are strictly personal. The author would like to thank the participants of the conference on the Essence of Fundamental Rights in EU Law, held in Leuven on May 17–18, 2018, for their valuable comments, and in particular the editors of this special issue, Mark Dawson, Orla Lynskey, and Elise Muir.

freedoms.¹ Yet, presently, the essence of fundamental rights in EU law, and in particular the fundamental right to an effective remedy and to a fair trial,² appears to be underdeveloped in the case-law of the Court of Justice of the European Union,³ as compared to other aspects concerning the Charter, such as its scope of application⁴ and the so-called horizontal effect of Charter rights.⁵ Moreover, in some of the Court's case-law concerned with the application of Article 52(1) of the Charter, the examination of the essence of the Charter right concerned sometimes seems to be given "short shrift" or cursory mention—if at all⁶—in contrast to other elements of the analysis, such as "provided for by law"⁷ or—more often—proportionality.⁸ This may not be all that surprising, given that the consideration of the essence of fundamental rights in EU law brings into play a host of complex issues from a variety of perspectives,⁹ as spotlighted by this special issue.

Added to this reality are particular challenges associated with fleshing out the dimensions of the essence of the fundamental right to an effective remedy and to a fair trial as guaranteed by Article 47 of the Charter.¹⁰ For example, Article 47 of the Charter in itself encompasses various rights

¹Emphasis added.

² See, e.g., Sacha Prechal, *The Court of Justice and Effective Judicial Protection: What Has the Charter Changed?*, in FUNDAMENTAL RIGHTS IN INTERNATIONAL AND EUROPEAN LAW: PUBLIC AND PRIVATE LAW PERSPECTIVES 143, 152–53 (Christophe Paulussen et al. eds., 2016); Marek Safjan & Dominik Düsterhaus, *A Union of Effective Judicial Protection: Addressing a Multi-level Challenge through the Lens of Article 47 CFREU*, 33 Y.B. EUR. L. 3, 37 (2014).

³This contribution refers to the EU courts as denoting the institution of the Court of Justice of the European Union, currently comprising, under the first subparagraph of Article 19(1) TEU, the Court of Justice ("the Court") and the General Court.

⁴ See, e.g., Joined Cases C-8/15 P to C-10/15 P, *Ledra Advertising and Others v. Commission and ECB*, 2016 E.C.R. I-701, para. 67; Case C-258/14, *Florescu and Others*, 2017 E.C.R. I-448, paras. 44–48; Case C-682/15, *Berlioz Investment Fund*, 2017 E.C.R. I-373, paras. 32–42; Opinion of Advocate General Bobek at para. 29–65. Case C-298/16, *Ipsas v. Direcția Generală a Finanțelor Publice Cluj* (Nov. 9, 2017), <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en>. For a general discussion, see, e.g., Koen Lenaerts & Jose A. Gutiérrez-Fons, *The Place of the Charter in the EU Constitutional Edifice*, in THE EU CHARTER OF FUNDAMENTAL RIGHTS: A COMMENTARY 1559–94 (Steve Peers et al. eds., 2014); Michael Dougan, *Judicial Review of Member State Action Under the General Principles and the Charter: Defining the "Scope of Union Law"*, 52 COMMON MKT. L. REV. 1201 (2015).

⁵ See, e.g., Joined Cases C-569/16 & C-570/16, *Wuppertal v. Bauer*, 2018 E.C.R. I-871, paras. 79–92; Case C-684/16, *Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften eV v. Tetsuji Shimizu*, 2018 E.C.R. I-874, paras. 69–81. With regard to Article 47 of the Charter, see Case C-414/16, *Egenberger v. Evangelisches Werk für Diakonie und Entwicklung e.V.*, 2018 E.C.R. I-257, para. 78.

⁶ See, e.g., Joined Cases C-92/09 & C-93/09, *Volker und Markus Scheck v. Land Hessen*, 2010 E.C.R. I-662, paras. 50, 65–89; Case C-473/16, *F v. Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal*, 2018 E.C.R. I-36, paras. 55–56.

⁷ See, e.g., Case C-562/12, *Liivimaa Lihaveis*, 2014 E.C.R. I-2229, paras. 72–74; Opinion of Advocate General Cruz Villalón at paras. 88–113, C-70/10, *Scarlet Extended SA v. Société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs SCRL* (Nov. 14, 2011), <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=81776&pageIndex=0&doLang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=8958396>.

⁸ See, e.g., Case C-664/15, *Protect Natur-, Arten- und Landschaftsschutz Umweltorganisation v. Bezirkshauptmannschaft Gmünd*, 2017 E.C.R. I-987, paras. 90–99. See also, notes 6, 43 and accompanying text.

⁹ See generally ROBERT Alexy, *A THEORY OF CONSTITUTIONAL RIGHTS* 192–96 (Julian Rivers transl., 2d ed. 2004); Maja Brkan, *The Concept of Essence of Fundamental Rights in the EU Legal Order: Peeling the Onion to its Core*, 14 EUR. CON. L. REV. 332 (2018); Esi Örçü, *The Core of Rights and Freedoms: The Limit of Limits*, in HUMAN RIGHTS: FROM RHETORIC TO REALITY 37–59 (Tom Campbell et al. eds., 1986); Gerhard van der Schyff, *Cutting to the Core of Conflicting Rights: The Question of Inalienable Cores in Comparative Perspective*, in CONFLICTS BETWEEN FUNDAMENTAL RIGHTS 131–47 (Eva Brems ed., 2008).

¹⁰Charter of Fundamental Rights of the European Union, June 7, 2016, 2016 O.J. (C 202) 389 [hereinafter The Charter], art. 47 ("Right to an effective remedy and to a fair trial") provides in full:

Everyone whose rights and freedoms guaranteed by the law of the Union are violated has the right to an effective remedy before a tribunal in compliance with the conditions laid down in this Article.

Everyone is entitled to a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal previously established by law. Everyone shall have the possibility of being advised, defended and represented.

Legal aid shall be made available to those who lack sufficient resources in so far as such aid is necessary to ensure effective access to justice.

(and general principles of EU law), and is linked to other rights recognized in the Charter.¹¹ Moreover, by virtue of its “procedural” nature, the fundamental right to an effective remedy and to a fair trial intersects with various matters that fall outside of the confines of the EU system of fundamental rights protection strictly speaking, yet within the overarching framework of the EU system of judicial protection, encompassing the Union’s system of judicial review and the relationship between EU law and the Member States’ remedial and procedural regimes.¹²

Consequently, without purporting to be exhaustive, this contribution aims to examine the developing contours of the essence of the fundamental right to an effective remedy and to a fair trial in the light of salient case-law of the Court of Justice of the European Union. It is divided into three main parts. The first part provides an overview of the meaning of the essence of fundamental rights in EU law and the scope of the inquiry in relation to Article 47 of the Charter. The second part evaluates the essence of the fundamental right to an effective remedy and to a fair trial in connection with justified limitations that may be placed on its exercise as provided for in Article 52(1) of the Charter within the framework of the EU system of fundamental rights protection, which in turn implicates the relationship with the Court’s case-law on national procedural autonomy, equivalence, and effectiveness. The third part delves into the essence of the fundamental right to an effective remedy and to a fair trial within the framework of the EU system of judicial protection, as illustrated by the Court’s case-law in several areas, including standing for individuals in direct actions before the EU courts, judicial independence, and restrictive measures in the Common Foreign and Security Policy (“CFSP”).

B. Overview of the Meaning and Scope of the Essence of Article 47 of the Charter

So far, the Court has not elaborated on a general definition of what is meant by the “essence” of fundamental rights in EU law for the purposes of Article 52(1) of the Charter or otherwise. Rather, the case-law seems to proceed on an ad hoc basis depending on the application of the fundamental right at issue and the particular circumstances of the case. Generally speaking, “essence” may be defined as the “intrinsic nature or indispensable quality of something . . . which determines its character” or “a property or group of properties of something without which it would not exist.”¹³ It may be used synonymously with other terms, such as substance, core, or fundamental quality.¹⁴ These definitions are useful for the purposes of this discussion because they help to guide the inquiry into the role played by the essence of rights—particularly the fundamental right to an effective remedy and to a fair trial—in the Court’s case-law. Moreover, the terms essence, substance, core, and essential content, or a similar variant, are employed interchangeably in the Court’s case-law in the context of the Charter. In large part, this appears to be the result of the evolution of the Court’s case-law, issues relating to translation, and the importation of other fundamental rights sources.

As already mentioned, explicit reference to the “essence” of fundamental rights is made in Article 52(1) of the Charter: “Any limitation on the exercise of the rights and freedoms recognised by this Charter must . . . respect the essence of those rights and freedoms.”¹⁵ According to the Explanation on Article 52(1) of the Charter, the wording of this provision is based on the

---

¹¹See *infra* notes 28, 30 and accompanying text.

¹²For a general discussion, see, e.g., Pekka Aalto et al., *Right to an Effective Remedy and to a Fair Trial*, in THE EU CHARTER OF FUNDAMENTAL RIGHTS: A COMMENTARY, *supra* note 4, at 1197–276; Frederic Krenc, *Article 47 Droit à un Recours Effectif et à Accéder à un Tribunal Impartial*, in CHARTE DES DROITS FONDAMENTAUX DE L’UNION EUROPÉENNE—COMMENTAIRE ARTICLE PAR ARTICLE 981–1006 (Fabrice Picod et al. eds., 2018).

¹³Essence, LEXICO, <https://www.lexico.com/en/definition/essence> (last visited July 3, 2019).

¹⁴Essence, LEXICO, <https://www.lexico.com/en/definition/essence> (last visited July 3, 2019).

¹⁵The Charter, *supra* note 10, at art. 52(1) (emphasis added).

Court's case-law, to the effect that "restrictions may be imposed on the exercise of the fundamental rights, . . . provided that those restrictions in fact correspond to objectives of general interest pursued by the [Union] and do not constitute, with regard to the aim pursued, disproportionate and unreasonable interference undermining *the very substance* of those rights."¹⁶ Thus, there does not appear to be an intended difference in meaning between the "essence" and "substance" of fundamental rights in this regard, although this case-law has had an impact on the application of the essence criterion as part of the application of Article 52(1) of the Charter as detailed below.¹⁷

In other case-law, the "core,"¹⁸ "essential content,"¹⁹ or related variant, of a fundamental right has been used in this context. References to the "essential content" may in part result from the translation of the relevant wording of Article 52(1) into English from other language versions—particularly French as the working language of the Court.²⁰ Sometimes, the choice of terminology may stem from the importation of particular wording from other sources, such as the case-law of the European Court of Human Rights interpreting the provision found in the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms ("the ECHR"), which features in the assessment of the right recognized in the Charter.²¹ For example, in *DEB*,²² the Court referred to the "very core" of the fundamental right of access to a court as taken from relevant case-law of the European Court of Human Rights in the context of the assessment of certain national measures bearing on legal aid for legal persons with Article 47 of the Charter.²³ This highlights the close relationship between the rights contained in Article 47 of the Charter and the ECHR regime.

The first paragraph of Article 47 of the Charter states that everyone whose rights and freedoms guaranteed by the law of the Union are violated has the right to an effective remedy before a tribunal in compliance with the conditions set down in that article.²⁴ The second paragraph of Article 47 of the Charter provides that everyone has the right to a fair and public trial within a reasonable time by an independent and impartial tribunal and that everyone must have the possibility of being advised, defended and represented. The third paragraph of Article 47 of the Charter ensures that legal aid is to be made available to those whose lack sufficient resources in so far as such aid is necessary to ensure effective access to justice.²⁵

---

¹⁶Explanations Relating to the Charter of Fundamental Rights, Dec. 14, 2007, 2007 O.J. (C 303) 17 [hereinafter Charter Explanations], Explanation on art. 52, at 32 (citing Case C-292/97, Karlsson and Others, 2000 E.C.R. I-202, para. 45) (emphasis added).

¹⁷See *infra* Part C(I).

¹⁸See, e.g., *infra* notes 23, 38 and accompanying text. See also, Case C-283/11, Sky Österreich, 2013 E.C.R. I-28, para. 49 ("core content"). As noted in the literature, the core of a particular right should be distinguished from core rights. Örücü, *supra* note 9, at 38 n.1. Cf., e.g., Daniel Sarmiento, *The EU's Constitutional Core*, in NATIONAL CONSTITUTIONAL IDENTITY AND EUROPEAN INTEGRATION 177–204 (Alejandro Saiz Arnaiz & Carina Alcoberro Llívina eds., 2013). Yet, there may be some overlap. See *supra* note 64 and accompanying text.

¹⁹See, e.g., Case C-528/13, Léger v. Ministre des Affaires sociales, 2015 E.C.R. I-288, para. 54; Case C-190/16, Fries v. Lufthansa CityLine GmbH, 2017 E.C.R. I-513, para. 38. See also, Case C-157/14, Société Neptune Distribution v. Ministre de l'Économie et des Finances, 2015 E.C.R. I-823, paras. 70–71 ("actual content").

²⁰See, e.g., The Charter, *supra* note 10, at art. 52(1) (translating the article into French, "le contenu essentiel").

²¹For further discussion of the essence concept in the case-law of the European Court of Human Rights, see, e.g., the contribution by Sébastien van Droogenbroeck & Cecilia Rizcallah, *The ECHR and the Essence of Fundamental Rights: Searching for Sugar in Hot Milk?*, 20 GERMAN LJ. 904 (2019).

²²Case C-279/09, DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH v. Bundesrepublik Deutschland, 2010 E.C.R. I-811.

²³DEB, Case C-279/09 at paras. 47, 51, 59–61. See also, e.g., Case C-156/12, GREP GmbH v. Freistaat Bayern, 2012 E.C.R. I-342, paras. 40, 45; Opinion of Advocate General Jääskinen at paras. 84, 88, Case C-129/14 PPU, Zoran Spasic (Aug. 4, 2011), <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en>.

²⁴See *supra* note 10. Regarding the "rights and freedoms guaranteed by the law of the Union," see Case C-682/15, Berlioz Investment Fund SA v. Directeur de l'administration des contributions directes, 2017 E.C.R. I-373, paras. 44–52.

²⁵See, e.g., DEB, Case C-279/09 at para. 31.

Pursuant to Article 52(3) of the Charter, the meaning and scope of the right to an effective remedy and to a fair trial guaranteed by Article 47 of the Charter must be the same, or more extensive, as the meaning and scope of the rights laid down in Articles 6(1) and 13 of the ECHR.²⁶ This is determined by the text of the ECHR as well as the case-law of the European Court of Human Rights in the light of which Article 47 of the Charter is to be interpreted.²⁷

Notwithstanding the simplicity of its title (“Right to an effective remedy and to a fair trial”), Article 47 of the Charter houses several rights (and general principles of EU law) in its own right. Furthermore, it is linked to other fundamental rights recognized in the Charter, such as Article 41 on the right to good administration and Article 48(2) regarding the rights of the defense.²⁸ As the Court has held, Article 47 of the Charter reaffirms the principle of effective judicial protection, which is a general principle of Union law stemming from the constitutional traditions common to the Member States²⁹ and which comprises various elements, including the rights of defense (which in turn embodies the right to be heard), the principle of equality of arms, the right of access to a court, and the right to be advised, defended, and represented.³⁰

Consequently, there is not just one singular essence of the fundamental right to an effective remedy and to a fair trial embodied in Article 47 of the Charter in the sense of there being one sole component. Rather, each paragraph of Article 47 of the Charter arguably contains components that instruct the essence of this fundamental right—for example, access to a court, judicial independence, legal representation, and legal aid—as illustrated by the Court’s case-law discussed in the sections that follow.

Moreover, the essence of the fundamental right to an effective remedy and to a fair trial is guided, where relevant, by the case-law of the European Court of Human Rights as well as other sources. As Advocate General Cruz Villalón stated in his opinion in *Samba Diouf*:

[T]he right to effective judicial protection, as expressed in Article 47 of the [Charter] has . . . acquired a separate identity and substance under that article which are not the mere sum of the provisions of Articles 6 and 13 of the ECHR. In other words, once it is recogni[z]ed and guaranteed by the European Union, that fundamental right goes on to acquire a content of its own, the definition of which is certainly shaped by the international instruments on which that right is based, including, first and foremost, the ECHR, but also by the constitutional traditions from which the right in question stems and together with them, the conceptual universe within which the defining principles of a State governed by the rule of law operate.³¹

---

²⁶See Charter Explanations, *supra* note 16, Explanations on arts. 47, 52, at 29, 30, 33, 34 (indicating that the scope of Article 47 of the Charter is broader than that of Articles 6(1) and 13 ECHR). See, e.g., Opinion of Advocate General Bobek at para. 40, Case C-556/17, *Torubarov* (Apr. 30, 2019), <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en>. As the Court has held, Article 47 of the Charter secures in EU law the protection afforded by Articles 6(1) and 13 ECHR. See, e.g., Case C-682/15, *Berlioiz Investment Fund, Berlioiz Investment Fund SA v. Directeur de l'administration des contributions directes*, 2017 E.C.R. I-373, para. 54.

²⁷Charter Explanations, *supra* note 16, Explanation on art. 52, at 33. See, e.g., Case C-205/15, *Direcția Generală Regională a Finanțelor Publice Brașov (DGRFP) v. Vasile Toma and Biroul Executorului Judecătoresc Horațiu-Vasile Cruduleci*, 2016 E.C.R. I-499, para. 41; Opinion of Advocate General Wathelet at paras. 73–74, Case C-682/15, *Berlioiz Investment Fund SA v. Directeur de l'administration des contributions directes* (May 16, 2017), <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en>.

²⁸See, e.g., *Prechal*, *supra* note 2, at 149–51; Opinion of Advocate General Kokott at paras. 78–79, Case C-358/16, *UBS Europe SE and Alain Hondequin and Others v. DV and Others* (Sept. 13, 2018), <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en>. See also, *supra* note 12.

²⁹See, e.g., Case C-93/12, *ET Agrokonsulting-04-Velko Stoyanov v. Izpalnitelen direktor na Darzhaven fond 'Zemedelie'*, 2013 E.C.R. I-432, para. 59; Case C-64/16, *Associação Sindical dos Juízes Portugueses v. Tribunal de Contas*, 2018 E.C.R. I-117, para. 35.

³⁰See, e.g., Case C-348/16, *Moussa Sacko v. Commissione Territoriale per il riconoscimento della Protezione internazionale di Milano*, 2017 E.C.R. I-591, paras. 32–35.

³¹Opinion of Advocate General Cruz Villalón at para. 39, Case C-69/10, *Brahim Samba Diouf v. Ministre du Travail* (Jul. 28, 2011), <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en> (emphasis added).

That said, much of the Court's case-law bearing on the essence of the right to an effective remedy in the first paragraph of Article 47 of the Charter has been focused on the right of access to a court.³² This goes back to the origins of the recognition of the right to an effective remedy starting in the Court's seminal judgments in *Johnston*,³³ *Heylens*,³⁴ and *Oleificio Borelli v. Commission*,³⁵ as cited in the Explanation on Article 47 of the Charter.³⁶ In particular, in its judgment in *Heylens*, the Court held that "the existence of a remedy of a judicial nature against any decision of a national authority refusing the benefit of that right is *essential* in order to secure for the individual effective judicial protection for his right."³⁷

More recently, in his opinion in *El Hassani*, Advocate General Bobek declared:

[T]he duty of the Member States under the first paragraph of Article 47 of the Charter is to guarantee the *very core or essence* of the right enshrined therein, namely access to the courts. To preserve that core, judicial review of decisions cannot be excluded when an EU right or freedom has been infringed.³⁸

The identification of the right of access to a court as part of the essence of the fundamental right to an effective remedy and to a fair trial is aptly demonstrated in the Court's case-law in the context of justified limitations under Article 52(1) of the Charter.

C. The Essence of Article 47 of the Charter Within the EU System of Fundamental Rights Protection

I. Role in Article 52(1) of the Charter

A great deal of the attention with respect to the role of the essence of fundamental rights in the Court's case-law seems to center on the assessment of justified limitations to the exercise of fundamental rights recognized in the Charter, as provided for in Article 52(1). For the purposes of this discussion, one of the key issues relating in respect to that provision is the viability of the essence criterion in that assessment. So far, there is no overall guidance on the meaning and application of this criterion in the case-law. Depending on the case, the Court's approach is largely aimed at determining whether the particular limitation calls into question the fundamental right concerned, or rather whether that limitation is of a more circumscribed or temporary nature, thereby respecting the essence of that right.³⁹

Article 52(1) of the Charter states in full:

³²See, e.g., Case C-362/14, *Maximillian Schrems v. Data Protection Commissioner*, 2015 E.C.R. I-650, para. 95; Case C-682/15, *Berlitz Investment Fund SA v. Directeur de l'administration des contributions directes*, 2017 E.C.R. I-373, paras. 44–59; Opinion of Advocate General Cruz Villalón, *supra* note 31, at para. 43; Opinion of Advocate General Wathelet, *supra* note 27, at para. 67.

³³Case 222/84, *Marguerite Johnston v. Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary*, 1986 E.C.R. I-206, paras. 18–19. See also, Opinion of Advocate General Darmon at paras. 3–4, Case 222/84, *Marguerite Johnston v. Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary* (Jan. 28, 1986), <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en>.

³⁴Case 222/86, *Union nationale des entraîneurs et cadres techniques professionnels du football (Unectef) v. Georges Heylens*, 1987 E.C.R. I-442, paras. 14–15. See also, Opinion of Advocate General Mancini at para. 6, Case 222/86, *Union nationale des entraîneurs et cadres techniques professionnels du football (Unectef) v. Georges Heylens* (Oct. 15, 1987), <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en>.

³⁵Case C-97/91, *Oleificio Borelli SpA v. Commission*, 1992 E.C.R. I-491, para. 14. See also, Opinion of Advocate General Darmon at para. 31, *Oleificio Borelli SpA v. Commission* (Dec. 3, 1992), <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en>.

³⁶See Charter Explanations, *supra* note 16, Explanation on art. 47, at 29.

³⁷Georges Heylens, Case 222/86 at para. 14 (emphasis added).

³⁸Opinion of Advocate General Bobek at para. 110, Case C-403/16, *Soufiane El Hassani v. Minister Spraw Zagranicznych* (Dec. 13, 2017), <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en> (emphasis added).

³⁹See, e.g., Case C-601/15, *J.N. v. Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie*, 2016 E.C.R. I-84, para. 52; Case C-190/16, *Werner Fries v. Lufthansa CityLine GmbH*, 2017 E.C.R. I-513, para. 38; Case C-524/15, *Criminal Proceedings Against*

Any limitation on the exercise of the rights and freedoms recognised by this Charter must be provided for by law and respect *the essence* of those rights and freedoms. Subject to the principle of proportionality, limitations may be made only if they are necessary and genuinely meet objectives of general interest recognised by the Union or the need to protect the rights and freedoms of others.⁴⁰

To recall, according to the Explanation on Article 52(1) of the Charter, the wording of that provision is based on the Court's case-law, with reference to the Court's judgment in *Karlsson and Others*, to the effect that

restrictions may be imposed on the exercise of the fundamental rights, . . . provided that those restrictions in fact correspond to objectives of general interest pursued by the [Union] and do not constitute, with regard to the aim pursued, disproportionate and unreasonable interference undermining *the very substance of those rights*.⁴¹

While that may be, the wording of Article 52(1) of the Charter indicates that there are four main conditions that must be complied with,⁴² whereas the passage from the Court's case-law just cited could imply that the essence/substance criterion relates—or is somehow linked—to proportionality.⁴³ In fact, this may explain why some case-law of the General Court refers to three, not four, conditions with respect to Article 52(1) of the Charter, thereby assessing the essence criterion in the context of the proportionate nature of the measure in question.⁴⁴

As illustrated by recent case-law on Article 47 of the Charter, the Court of Justice generally makes a concerted effort to undertake the assessment of each of the four conditions separately.⁴⁵ A salient example is *Puškár*,⁴⁶ in which the Court was asked to provide an interpretation of several provisions of EU law—including Article 47 of the Charter—by way of a reference for a preliminary ruling from the Supreme Court of the Slovak Republic. The dispute in the main proceedings

Luca Menci, 2018 E.C.R. I-197, para. 43; Case C-537/16, *Garlsson Real Estate SA and Others v. Commissione Nazionale per le Società e la Borsa*, 2018 E.C.R. I-193, para. 45.

⁴⁰Emphasis added.

⁴¹Charter Explanations, *supra* note 16, Explanation on art. 52, at 32 (citing Case C-292/97, *Karlsson and Others*, 2000 E.C.R. I-202, para. 45) (emphasis added). As pointed out in the literature, the Court's case-law goes back even further. See, e.g., Brkan, *supra* note 9, at 345–47. For some recent applications, see, e.g., Case C-75/16, *Menini and Rampañelli v. Banco Popolare*, 2017 E.C.R. I-457, para. 54; Case C-348/16, *Moussa Sacko v. Commissione Territoriale per il riconoscimento della Protezione internazionale di Milano*, para. 38 (Jul. 26, 2017) <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&jur=C,T,P&num=c-348/16>.

⁴²Namely, those conditions are that such limitation: (1) is provided for by law; (2) respects the essence of the particular right or freedom; (3) meets objectives of general interest recognized by the Union or the need to protect the rights and freedoms of others; and (4) complies with the principle of proportionality.

⁴³See, e.g., Joined Cases C-317/08 to C-320/08, *Alassini and Others v. Telecom Italia SpA and Others*, 2010 E.C.R. I-146, paras. 63–66; Case C-166/13, *Mukarubega v. Préfet de police and Préfet de la Seine-Saint-Denis*, 2014 E.C.R. I-2336, para. 53. See also, Opinion of Advocate General Szpunar at para. 131 n.127; Case C-165/14, *Rendón Marín v. Administración del Estado* (Sept. 13, 2016), <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en>.

⁴⁴See, e.g., Case T-262/15, *Kiselev v. Council*, 2017 E.C.R. I-392, paras. 69–125, paras. 69, 84–125; Case T-149/15, *Ben Ali v. Council*, 2017 E.C.R. I-693, paras. 160–73; Case T-515/15, *Almaz-Antey v. Council*, 2018 E.C.R. I-545, paras. 135–48, paras. 136, 141–48.

⁴⁵For some recent applications regarding other Charter articles, see, e.g., Joined Cases C-293/12 & C-594/12, *Digital Rights Ireland Ltd. v. Minister for Commc's*, 2014 E.C.R. I-238, paras. 38–69; Case C-524/15, *Menci*, 2018 E.C.R. I-197, paras. 40–59; Case C-537/16, *Garlsson Real Estate SA and Others v. Commissione Nazionale per le Società e la Borsa*, 2018 E.C.R. I-193, paras. 42–63; Case C-540/16, *UAB 'Spika' and Others v. Žuvininkystės tarnyba prie Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerijos*, 2018 E.C.R. I-565, paras. 36–55; Case C-151/17, *Swedish Match AB v. Secretary of State for Health*, 2018 E.C.R. I-938, paras. 88–91. For a particular emphasis on the essence criterion, see also, e.g., Case C-149/17, *Bastei Lübbe GmbH & Co. KG v. Michael Strotzer*, 2018 E.C.R. I-841, para. 46; Case C-147/17, *Sindicatul Familia Constanța and Others v. Direcția Generală de Asistență Socială și Protecția Copilului Constanța*, 2018 E.C.R. I-926, paras. 83–87.

⁴⁶Case C-73/16, *Puškár v. Finančné riaditeľstvo Slovenskej republiky and Kriminálny úrad finančnej správy*, 2017 E.C.R. I-725.

centered on whether the national tax authorities were permitted to keep a confidential list of persons who purport to act as "front men" for companies (so-called "*biele kone*" or "white horses").⁴⁷ In effect, the case raised two key questions about effective judicial protection: First, whether the exhaustion of an obligatory administrative remedy may be made a pre-condition for the bringing of legal proceedings; and second, whether the list may be rejected as inadmissible evidence if it was circulated without the consent of the tax authorities.⁴⁸

In its judgment, with regard to the first question, the Court held that by making the admissibility of a legal action brought by a person alleging breach of his right to protection of personal data under Directive 95/46⁴⁹ subject to the prior exhaustion of the administrative remedies available, the national legislation at issue introduces an additional step for access to the courts that would delay access to a judicial remedy and could also cause additional costs to be incurred.⁵⁰ Thus, the Court ruled that the obligation to exhaust additional administrative remedies constitutes, as a precondition for bringing a legal action, a limitation on the right to an effective remedy before a court within the meaning of Article 47 of the Charter, which may be justified in accordance with Article 52(1) of the Charter.⁵¹ In undertaking that assessment, first, the Court found that the legal basis for that obligation was set out in a specific provision of the Slovak Code of Civil Procedure in such a way that it must be regarded as being provided for by national law.⁵² Second, the Court held that that obligation respects the essential content of the fundamental right to effective judicial protection, as enshrined in Article 47 of the Charter: "That obligation does not call into question that right as such. An additional procedural step is merely imposed in order to exercise it."⁵³ Then, the Court considered that it must still be determined, third, whether that obligation corresponds to an objective in the general interest; and if so, fourth, whether it complies with the principle of proportionality within the meaning of Article 52(1) of the Charter, both of which appeared to be met. The Court, however, left it to the referring court to determine whether the practical arrangements for the exercise of administrative remedies available under Slovak law did not disproportionately affect the right to an effective remedy under Article 47 of the Charter.⁵⁴

With regard to the second question, the Court encouraged the referring court to undertake a similar analysis in respect to the compliance with Article 47 of the Charter of the rejection of the contested list as evidence of breach of the protection of personal data conferred by Directive 95/46, since it was obtained without the consent of the competent authorities.⁵⁵ Still, the Court considered that, in the relevant circumstances, such rejection appears disproportionate.⁵⁶ On that basis,

⁴⁷ *Puškár*, Case C-73/16 at paras. 2, 26–32; Opinion of Advocate General Kokott at para. 15, Case C-73/16, *Puškár v. Finančné riaditeľstvo Slovenskej republiky* and *Kriminálny úrad finančnej správy* (Sep. 27, 2017), <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en>.

⁴⁸ Opinion of Advocate General Kokott, *supra* note 47, at para. 1.

⁴⁹ Council Directive 95/46, of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, 1995 O.J. (L 281) 31 (EU) (as amended). It has now been replaced by the General Data Protection Regulation, Regulation 2016/679, of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC, 2016 O.J. (L 119) 1 (EU). See Opinion of the Advocate General Kokott, *supra* note 47, at paras. 41–43 (noting that that regulation did not clarify the issue raised by the present case).

⁵⁰ *Puškár*, Case C-73/16 at para. 61.

⁵¹ *Puškár*, Case C-73/16 at para. 62.

⁵² *Puškár*, Case C-73/16 at para. 63.

⁵³ *Puškár*, Case C-73/16 at para. 64.

⁵⁴ *Puškár*, Case C-73/16 at paras. 65–72. In doing so, the Court stressed that it is important that that obligation does not lead to a substantial delay in bringing a legal action, involves the suspension of the limitation period of the rights concerned, and does not involve excessive costs. *Puškár*, Case C-73/16 at paras. 73–76.

⁵⁵ *Puškár*, Case C-73/16 at paras. 77, 87–93.

⁵⁶ *Puškár*, Case C-73/16 at paras. 94–97.

the Court held that Article 47 of the Charter precludes that rejection, unless it is laid down by national legislation and respects “both the essential content of the right to an effective remedy and the principle of proportionality.”⁵⁷

The Court’s judgment in *Puškár* largely—though not entirely as detailed below⁵⁸—followed Advocate General Kokott’s opinion, which also emphasized the application of proportionality in the proceedings.⁵⁹ The Advocate General further noted, as part of her inquiry concerning other Charter rights, that despite the adverse effects associated with the inclusion of the claimant on the contested list, those interferences do not meet the threshold of a breach of the essence of those rights if the principle of proportionality is otherwise respected.⁶⁰

Indeed, other Advocate General opinions have voiced similar sentiments. For example, in her opinion in *K*, Advocate General Trstenjak posited:

The question even arises whether the guarantee of respect for the essence of the right can acquire autonomous significance that goes beyond the three-stage verification of proportionality. If a limitation is so comprehensive that it completely disregards crucial aspects of the fundamental right in question and consequently affects its essence, it must as a rule be challenged as unreasonable and hence as disproportionate.⁶¹

Moreover, in his opinion in *Delvigne*, Advocate General Cruz Villalón considered the essence of the right to vote recognized in Article 39(2) of the Charter, stating:

In the context of the Charter, respect for the essence of the rights recognised therein acts as absolute, insuperable limit, as a “limit of limits”. In other words, failure to respect the essence of the fundamental right in question leads to that right becoming “unrecognisable as such” so that it will not then be possible to refer to a ‘limitation’ of the exercise of the right but rather, purely and simply, to the ‘abolition’ of the right.⁶²

When applying that consideration to the present case and taking account of the nature of the limitation at issue, he then found it necessary to determine whether the limitation in question was proportionate because if not, he reasoned, the limit imposed by the Charter on any possible limitation of the fundamental rights—that is to say, their essence—will have been disregarded.⁶³ In his

⁵⁷ *Puškár*, Case C-73/16 at para. 98 (emphasis added). The Court likewise stressed the application of proportionality in considering compliance with Directive 95/46 and other provisions of the Charter of the tax authorities’ drawing up the contested list without the consent of the persons named therein. See *Puškár*, Case C-73/16 at paras. 102–17.

⁵⁸ See *infra* notes 80, 81 and accompanying text.

⁵⁹ See Opinion of the Advocate General Kokott, *supra* note 47, at paras. 57, 81.

⁶⁰ Opinion of the Advocate General Kokott, *supra* note 47, at para. 116.

⁶¹ Opinion of Advocate General Trstenjak at para. 75, n.30, Case C-245/11, *K v. Bundesasylamt* (Nov. 6, 2012), <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en>.

⁶² Opinion of Advocate General Cruz Villalón at para. 115, Case C-650/13, *Delvigne v. Commune de Lesparre Médoc and Préfet de la Gironde* (Oct. 6, 2015), <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en>.

⁶³ Opinion of Advocate General Cruz Villalón, *supra* note 62, at para. 116. Of note, in order to assess whether the limitation was proportionate, the Advocate General engaged in a comparative analysis of the laws of the Member States and the case-law of the European Court of Human Rights, on the basis of which he considered that the national legislation at issue was not in principle precluded by Article 39 of the Charter, though leaving the final determination to the national court. See Opinion of Advocate General Cruz Villalón, *supra* note 62, at paras. 117–24. This analysis raises an interesting question as to the extent to which a comparative analysis of the constitutional traditions common to the Member States—see *infra* note 64 and accompanying text—may help to guide the Court in future case-law on the application of the essence of fundamental rights in EU law, as has been done for proportionality in this context. See also, Opinion of Advocate General Campos Sánchez-Bordona at paras. 82–94, Case C-524/15, *Criminal Proceedings Against Luca Minci* (Mar. 20, 2018), <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en> (with respect to the necessity requirement in connection with Article 50 of the Charter on ne bis in idem). This discussion was reiterated in his related opinions, Opinion of Advocate General Campos Sánchez-Bordona at paras. 74–78, Case C-537/16, *Garlsson Real Estate SA and Others v. Commissione Nazionale per le Società e*

opinion in *Rendón Marín*, Advocate General Szpunar echoed these remarks in his comparison of the “essence of rights” in the context of fundamental rights—which he emphasized was well-known both in EU law and the constitutional traditions of the Member States—and the “substance of the rights” in the context of EU citizenship.⁶⁴

Nevertheless, answers have started to emerge in the Court’s case-law. In particular, the Court’s judgment in *Schrems*⁶⁵ suggests a distinctive role for the essence criterion in the assessment of justified limitations to Article 47 of the Charter under Article 52(1) of the Charter. As is well-known, this case concerned the interpretation—in light of Articles 7, 8, and 47 of the Charter—of Directive 95/46 on the protection of personal data⁶⁶ and in effect the validity of a Commission decision⁶⁷ adopted pursuant to that directive on the adequacy of the protection provided by the safe harbor privacy principles issued by the United States Department of Commerce.⁶⁸ The case stemmed from a complaint made by Mr. Schrems, an Austrian national, to the Data Protection Commissioner regarding the fact that Facebook Ireland transferred the personal data of its users to the United States, which allegedly did not ensure adequate protection of the personal data held in its territory against the surveillance activities of public authorities.⁶⁹

In its judgment, with regard to the legality of the Commission decision, the Court held in relevant part, building on its previous ruling in *Digital Rights Ireland*,⁷⁰ that EU legislation involving interference with the fundamental rights guaranteed by Article 7 of the Charter (respect for private and family life) and Article 8 of the Charter (protection of personal data) must lay down clear and precise rules governing the scope and application of a measure and imposing minimum safeguards, so that persons whose personal data is concerned have sufficient guarantees enabling their data to be effectively protected against the risk of abuse and against unlawful access and use of that data.⁷¹ Furthermore and above all, the Court stressed, protection of the fundamental right to respect for private life at EU level requires derogations and limitations in relation to the protection of personal data to apply only in so far as is strictly necessary, which was not the case here.⁷² In particular, legislation permitting public authorities to have access to the content of electronic communications on a generalized basis must be regarded as compromising the essence of the fundamental right to respect for private life, as guaranteed by Article 7 of the Charter.⁷³

---

la Borsa (Mar. 20, 2018), <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en>; Opinion of Advocate General Campos Sánchez-Bordona at paras. 81–85, Joined Cases C-596/16 & C-597/16, Di Puma and Others v. Commissione Nazionale per le Società e la Borsa (Mar. 20, 2018), <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en>.

⁶⁴See Opinion of Advocate General Szpunar, *supra* note 43, at paras. 128–31. In paragraph 128, footnotes 117 and 118, the Advocate General referred to eight Member States: The Czech Republic, Germany, Hungary, Poland, Portugal, Romania, the Slovak Republic, and Spain. In focusing on the relative position involving proportionality, he also took note of the absolute conception of the essence of fundamental rights. See Opinion of Advocate General Szpunar, *supra* note 43, at para. 129, n.121. For a general discussion of the relationship between these areas of EU law, see, e.g., Francesco De Cecco, *False Friends and True Cognates: On Fundamental Freedoms, Fundamental Rights and Union Citizenship*, in THE REACH OF FREE MOVEMENT 253–271 (Mads Andenas et al., eds., 2017).

⁶⁵Schrems, Case C-362/14.

⁶⁶See *supra* note 49.

⁶⁷Commission Decision 2000/520, of 26 July 2000 pursuant to Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council on the adequacy of the protection provided by the safe harbour privacy principles and related frequently asked questions issued by the US Department of Commerce, 2000 O.J. (L 215) 7 (EC).

⁶⁸Schrems, Case C-362/14 at para. 67.

⁶⁹Schrems, Case C-362/14 at paras. 28–30.

⁷⁰*Digital Rights Ireland*, Joined Cases C-293/12 & C-594/12.

⁷¹Schrems, Case C-362/14 at para. 91.

⁷²Schrems, Case C-362/14 at paras. 92–93.

⁷³Schrems, Case C-362/14 at para. 94 (citing paragraph 39 of the judgment in *Digital Rights Ireland*). Yet, to be clear, in *Digital Rights Ireland*, the Court held that—as regards to the assessment under Article 52(1) of the Charter—the essence criterion was complied with in respect to Articles 7 and 8 of the Charter. It was rather proportionality that was not. See *Digital Rights Ireland*, Joined Cases C-293/12 & C-594/12 at paras. 39, 40, 45–69. See also, Joined Cases C-203/15 & C-698/15, Tele2 Sverige AB v. Post- och telestyrelsen and Others, 2016 E.C.R. I-970, para. 101.

The Court then declared:

Likewise, legislation not providing for any possibility for an individual to pursue legal remedies in order to have access to personal data relating to him, or to obtain the rectification or erasure of such data, does not respect the *essence* of the fundamental right to effective judicial protection, as enshrined in Article 47 of the Charter. . . . The very existence of effective judicial review designed to ensure compliance with provisions of EU law is inherent in the existence of the rule of law.⁷⁴

On that basis, the Court held that the Commission decision failed to comply with the requirements of the Directive—read in the light of the Charter—and was therefore invalid.⁷⁵

The Court’s reasoning above indicates that a measure that does not afford any remedy before a court does not respect the essence of Article 47 of the Charter⁷⁶ and thus will not be justified, without having to proceed to consider the other criteria set forth in Article 52(1) of the Charter.⁷⁷ Consequently, the Court’s judgment in *Schrems* signals that the assessment of the essence criterion in respect of Article 47 of the Charter is not to be subsumed within the proportionality analysis.⁷⁸ Further support for this position may be gleaned from the Court’s case-law on the application of the essence criterion in respect of other fundamental rights. For example, in *Alemo-Herron and Others*⁷⁹—concerning Article 16 of the Charter laying down the freedom to conduct a business—the Court considered that the limitation in question was liable to adversely affect the “very essence” of that freedom and thus was precluded, without examining the other criteria laid down in Article 52(1) of the Charter. That being said, further clarification in the case-law is warranted because, admittedly, in *Schrems*, the Court’s reasoning on this point followed the discussion of proportionality in respect of Article 7 of the Charter.

II. Relationship with National Procedural Autonomy, Equivalence, and Effectiveness

As noted above, there was a difference of approach between the Court’s judgment and Advocate General Kokott’s opinion in *Puškár*.⁸⁰ In contrast to the Court’s judgment—which focused on Articles 47 and 52(1) of the Charter—the Advocate General’s opinion highlighted the interplay between the principle of effectiveness and the right to an effective remedy in her assessment of certain questions. Specifically, she noted the potential application of the Court’s case-law on

⁷⁴*Schrems*, Case C-362/14 at para. 95 (emphasis added).

⁷⁵*Schrems*, Case C-362/14 at paras. 96–98, 104–06. See further Opinion of Advocate General Mengozzi at para. 326, Opinion 1/15, EU-Canada PNR Agreement (Jul. 26, 2017), <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en>.

⁷⁶See also, e.g., Opinion of Advocate General Cruz Villalón at para. 39, Case C-580/13, *Coty Germany GmbH v. Stadtsparkasse Magdeburg* (Jul. 16, 2015), <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en>; Opinion of Advocate General Tanchev at para. 81, Case C-34/17, *Donnellan v. The Revenue Commissioners* (Apr. 26, 2018), <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en>.

⁷⁷See, e.g., Tuomas Ojanen, *Making the Essence of Fundamental Rights Real: The Court of Justice of the European Union Clarifies the Structure of Fundamental Rights Under the Charter*, 12 EUR. CONST. L. REV. 318 (2016). See further contributions in this special issue, in particular Maja Brkan, *The Essence of the Fundamental Rights to Privacy and Data Protection: Finding the Way Through the Maze of the CJEU’s Constitutional Reasoning*, 20 GERMAN L.J. 864 (2019); Koen Lenaerts, *Limits on Limitations: The Essence of Fundamental Rights in the EU*, 20 GERMAN L.J. 779 (2019).

⁷⁸In that regard, see, e.g., Case C-300/11, *ZZ v. Secretary of State for the Home Department*, 2013 E.C.R. I-363, para. 51 (in reference to Article 52(1) of the Charter, the Court states that “any limitation must in particular respect the *essence* of the fundamental right in question and requires, in addition, that subject to the principle of proportionality, the limitation must be necessary and genuinely meet objectives of general interest recognised by the European Union”) (emphasis added).

⁷⁹Case C-426/11, *Alemo-Herron and Others v. Parkwood Leisure Ltd.*, 2013 E.C.R. I-521, paras. 34–37. For a different view, see, e.g., Xavier Groussot, Gunnar Thor Pétersson, & Justin Pierce, *Weak Right, Strong Court—The Freedom to Conduct Business and the EU Charter of Fundamental Rights*, in RESEARCH HANDBOOK ON EU LAW AND HUMAN RIGHTS 326–44 (Sionaidh Douglas-Scott & Nicholas Hatzis eds., 2017).

⁸⁰*Puškár*, Case C-73/16.

national procedural autonomy, equivalence, and effectiveness to the present case, but she considered that reliance on Article 47(1) of the Charter structured the necessary review of the relevant measure, as it inevitably brought the limits of fundamental rights under Article 52(1) of the Charter into focus. Consequently, she found that Article 47(1) of the Charter and the principle of effectiveness ultimately embody the same legal principle and could be examined jointly using the rules in Articles 47(1) and 52(1) of the Charter.⁸¹

Indeed, the essence of the fundamental right to an effective remedy intersects with the hotly debated issue of the relationship between the Court's case-law on Articles 47 and 52(1) of the Charter and on national procedural autonomy, equivalence, and effectiveness.⁸² As mentioned in several Advocate General opinions,⁸³ the Court has not yet elaborated when or why it resorts to one, the other, or both in the particular case. The essence of Article 47 of the Charter figures into this dynamic in at least two important ways.

First, as noted in the commentary,⁸⁴ the relationship between these two strands of the Court's case-law has implications for the distinction between the subjects concerned solely with national procedural autonomy, equivalence, and effectiveness and those involving only Article 47 of the Charter. This raises the question of what does or does not constitute the essence of the fundamental right to an effective remedy and to a fair trial as part of delineating that boundary. This brings the elucidation of the essence of this fundamental right into sharp focus, and in turn, the need for further case-law of the Court on the matter.

Second, regarding the subjects in which the two strands of the Court's case-law overlap, it is often perceived that the standards set by that case-law for compliance with Article 47 of the Charter are higher than those for the principle of effectiveness (in the *Rewe* sense).⁸⁵ Consequently, the essence of the right in the assessment under Article 52(1) of the Charter may be significant in the finding that a particular national (procedural) rule is, or is not, precluded by Article 47 of the Charter.

A notable example is *Star Storage and Others*,⁸⁶ in which the Court and the Advocate General came to different conclusions with respect to the essence criterion, as well as the tests to be applied. This case involved a reference for a preliminary ruling from two Romanian appellate courts concerning the compatibility with EU law of national rules requiring the applicant to deposit a "good

⁸¹Opinion of Advocate General Kokott, *supra* note 47, at paras. 46–52, 70, 78–79.

⁸²See, e.g., Sacha Prechal & Rob Widdershoven, *Redefining the Relationship Between "Rewe-effectiveness" and Effective Judicial Protection*, 4 REV. EUR. ADMIN. L. 31 (2011); Jasper Krommendijk, *Is There Light on the Horizon? The Distinction Between "Rewe-effectiveness" and the Principle of Effective Judicial Protection in Article 47 of the Charter After Orizzonte*, 53 COMMON Mkt. I., REV. 1395 (2016). For a general discussion of the Court's case-law on national procedural autonomy, equivalence, and effectiveness, see, e.g., KOEN LENERTS, IGNACE MASELIS & KATHLEEN GUTMAN, EU PROCEDURAL LAW 107–56 (Janek Tomasz Nowak ed., 2015).

⁸³See, e.g., Opinion of Advocate General Jääskinen at paras. 33–37, Case C-61/14, *Orizzonte Salute* (Oct. 6, 2015), <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en>; Opinion of Advocate General Sharpston at paras. 36–38, Joined Cases C-439/14 & C-488/14, *Star Storage and Others* (Sept. 15, 2016); Opinion of Advocate General Bobek at paras. 99–100, Case C-89/17, *Secretary of State for the Home Department v. Banger* (Jul. 12, 2018), <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en>.

⁸⁴See Prechal & Widdershoven, *supra* note 82, at 46–49.

⁸⁵See, e.g., Prechal & Widdershoven, *supra* note 82, at 101. But see, Krommendijk, *supra* note 82, at 1406–07, 1412–17. This point refers to the line of case-law starting with the 1976 judgments in *Rewe*, in which the Court has held that, in the absence of EU legislation in the field, it is for the domestic legal system of each Member State to designate the courts and tribunals having jurisdiction and to lay down the detailed procedural rules governing actions for safeguarding rights which individuals derive from EU law (principle of national procedural autonomy). Yet, in accordance with the principle of sincere cooperation, the detailed procedural rules governing actions for safeguarding an individual's rights under EU law must be no less favorable than those governing similar domestic actions (principle of equivalence) and must not render impossible in practice or excessively difficult the exercise of rights conferred by EU law (principle of effectiveness). See, e.g., Case C-234/17, *XC and Others v. Generalprokuratur*, 2018 E.C.R. I-853, paras. 21–23. For a broader perspective on procedural autonomy, see Sacha Prechal, *Between effectiveness, procedural autonomy and judicial protection*, in FUNDAMENTAL CHALLENGES OF LAW IN LIFE REALITY—LIBER AMICORUM MARKO ILEŠIĆ 391–404 (Marko Pavliha et al. eds., 2017).

⁸⁶Joined Cases C-439/14 & C-488/14, *Star Storage and Others*, 2016 E.C.R. I-688.

conduct guarantee” to access review procedures for public procurement decisions by contracting authorities. As framed by Advocate General Sharpston, the key issue arising for the Court’s consideration in the case was how far the Member States could go in setting financial requirements for challenging decisions in order to reduce the risk of frivolous challenges that were likely to be unsuccessful and impede the public contract award procedure.⁸⁷

In its judgment, the Court rooted its assessment in Article 47 of the Charter.⁸⁸ It considered that the good conduct guarantee constitutes, as a pre-condition for getting any challenge examined, a limitation on the right to an effective remedy within the meaning of Article 47 of the Charter and thus could only be justified in accordance with Article 52(1) of the Charter.⁸⁹ The Court ruled that the conditions set down in Article 52(1) of the Charter were satisfied,⁹⁰ and in particular, found that the fact that the good conduct guarantee may reach the substantial amount of EUR 25 000 or even EUR 100 000 could not lead to the conclusion that it undermines the “fundamental content” of the right to an effective remedy, since in any event that guarantee cannot be kept by the contracting authority, whatever the outcome of the action.⁹¹

In her opinion, Advocate General Sharpston reached a different conclusion and by a different route. She considered the matter jointly on the basis of the case-law on national procedural autonomy, equivalence, and effectiveness and the right to an effective remedy under Articles 47 and 52(1) of the Charter.⁹² On that basis, she took the view that the good conduct guarantee involves a disproportionate limitation on the right to an effective remedy and therefore undermines the effectiveness of the relevant provisions of the directives.⁹³ She also found that the good conduct guarantee affects the essence of that right because it is liable in practice to deprive economic operators having or having had an interest in obtaining a particular contract from accessing a remedy against allegedly illegal decisions of contracting authorities.⁹⁴

D. The Essence of Article 47 of the Charter Within the EU System of Judicial Protection

I. Role in the Union’s System of Review

Although it may be tempting to focus on the role of the essence of the fundamental right to an effective remedy and to a fair trial in the context of the application of justified limitations to the exercise of that right under Article 52(1) of the Charter, it is not limited as such. Recent case-law of the Court of Justice demonstrates that the essence of the fundamental right to an effective remedy and to a fair trial is linked to other aspects within the broader framework of the EU system of judicial protection.

This link is suggested in the Explanation on Article 47 of the Charter, indicating that the inclusion of the Court’s case-law—recognizing the right to an effective remedy before a court as a general principle of Union law—was not intended to change the system of judicial review laid down by the Treaties in Articles 251 to 281 TFEU, and in particular the rules relating to the admissibility of direct actions brought by natural and legal persons before the EU courts under the fourth paragraph of Article 263 TFEU as amended.⁹⁵ This points to the relevant changes brought by the Lisbon Treaty—by virtue of

---

⁸⁷Opinion of Advocate General Sharpston, *supra* note 83, at paras. 1–2.

⁸⁸See *Star Storage*, Joined Cases C-439/14 & C-488/14 at paras. 42–46.

⁸⁹*Star Storage*, Joined Cases C-439/14 & C-488/14 at para. 49.

⁹⁰*Star Storage*, Joined Cases C-439/14 & C-488/14 at paras. 50–63.

⁹¹*Star Storage*, Joined Cases C-439/14 & C-488/14 at para. 50.

⁹²Opinion of Advocate General Sharpston, *supra* note 83, at paras. 32–39.

⁹³Opinion of Advocate General Sharpston, *supra* note 83, at paras. 51–52, 57–58.

⁹⁴Opinion of Advocate General Sharpston, *supra* note 83, at para. 51.

⁹⁵Charter Explanations, *supra* note 16, art. 47, at 29.

the new limb added to the fourth paragraph of Article 263 TFEU⁹⁶ in tandem with the introduction of the second subparagraph of Article 19(1) TEU⁹⁷—with a view to remedying the apparent gaps in the EU system of judicial protection in connection with direct actions brought by natural and legal persons to challenge the legality of Union measures without implementing measures.⁹⁸

The essence of the fundamental right to an effective remedy and to a fair trial recognized under Article 47 of the Charter is therefore tied, among other things, to these institutional developments. This is part of the construction of a truly complete and coherent system of judicial protection in the EU so as to ensure that individuals have access to a court—either at national or EU level—to challenge the legality of Union measures.⁹⁹

Regarding the completeness of the system in terms of ensuring no gaps, the Court's case-law concerning the interpretation of the new limb of the fourth paragraph of Article 263 TFEU—in respect to regulatory acts not entailing implementing measures—may be considered to enrich the conception of the essence of the first paragraph of Article 47 of the Charter involving access to a court. As the Court recently recalled in the *European Union Copper Task Force* and *Industrias Químicas del Vallés* cases,¹⁰⁰ the expression “which . . . does not entail implementing measures” within the meaning of the fourth paragraph of Article 263 TFEU must be interpreted in the light of the objective of that provision, which is to ensure that individuals do not have to break the law in order to have access to a court. Where a regulatory act directly affects the legal situation of a private party without requiring implementing measures, that party could be denied effective judicial protection if he did not have a legal remedy before the EU courts for the purpose of challenging the legality of the regulatory act.¹⁰¹

Admittedly, in some circles, this line of case-law has met with disappointment so far on account of the limits placed on this new limb of the fourth paragraph of Article 263 TFEU. In particular, this is due to the fact that regulatory acts are restricted to non-legislative acts of general application starting in *Inuit Tapiriit Kanatami and Others v. European Parliament and Council*.¹⁰² There has also been a noticeable split between the Court and its Advocates General—in cases such as *Telefónica v. Commission*,¹⁰³ *Stichting Woonpunt and Others v. Commission*,¹⁰⁴ *T & L Sugars and Sidul Açúcares v. Commission*,¹⁰⁵ and the cases just

⁹⁶The fourth paragraph of Article 263 TFEU provides:

Any natural or legal person may, under the conditions laid down in the first and second paragraphs, institute proceedings against an act addressed to that person or which is of direct and individual concern to them, and against a regulatory act which is of direct concern to them and does not entail implementing measures.
(Emphasis added).

⁹⁷The second subparagraph of Article 19(1) TEU provides: “Member States shall provide remedies sufficient to ensure effective legal protection in the fields covered by Union law.”

⁹⁸For background on this well-trodden subject, see, e.g., LENARTS ET AL., *supra* note 82, at 331–37.

⁹⁹See LENARTS ET AL., *supra* note 82, at 1–7.

¹⁰⁰Case C-384/16 P, *European Union Copper Task Force v. Commission*, 2018 E.C.R. I-176; Case C-244/16 P *Industrias Químicas del Vallés v. Commission*, 2018 E.C.R. I-177. Reference is made to the first case for convenience.

¹⁰¹*European Union Copper Task Force*, Case C-384/16 P at para. 42.

¹⁰²Compare Case C-583/11 P, *Inuit Tapiriit Kanatami and Others v. European Parliament and Council*, 2013 E.C.R. I-625, paras. 51–62, with Opinion of Advocate General Wathelet at paras. 51–65, Case C-132/12 P, *Stichting Woonpunt and Others v. Commission* (Feb. 27, 2014), <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en>.

¹⁰³Compare Case C-274/12 P, *Telefónica v. Commission*, 2013 E.C.R. I-852, paras. 27–39, with Opinion of Advocate General Kokott at paras. 35–42, 60–61, Case C-274/12 P, *Telefónica v. Commission* (Dec. 13, 2013), <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en>.

¹⁰⁴Compare *Stichting Woonpunt*, Case C-132/12 P at paras. 49–54, with Opinion of Advocate General Wathelet at paras. 69–99, Case C-132/12 P, *Stichting Woonpunt and Others v. Commission* (Feb. 27, 2014), <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en>.

¹⁰⁵Compare Case C-456/13 P, *T & L Sugars and Sidul Açúcares v. Commission*, 2015 E.C.R. I-284, paras. 29–51, with Opinion of Advocate General Cruz Villalón at paras. 16–48, Case C-456/13 P, *T & L Sugars and Sidul Açúcares v. Commission* (Apr. 28, 2015), <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en>.

mentioned¹⁰⁶—in reconciling the requirements of direct concern and not entailing implementing measures, as well as the interpretation of the latter. Yet, arguably, the fact that such limits have been placed on this new limb does not necessarily present a gap in the EU system of judicial protection, provided that the second subparagraph of Article 19(1) TEU essentially “picks up the slack” at the national level.

Under the Court’s case-law, the conditions for admissibility laid down in the fourth paragraph of Article 263 TFEU are to be interpreted in the light of the fundamental right to effective judicial protection without, however, setting aside those conditions which are expressly laid down in the Treaties. Judicial review of compliance with the Union legal order, however, is ensured, as seen from Article 19(1) TEU, by both the Court of Justice and by the courts of the Member States. The TFEU has established—by Articles 263 and 277 TFEU on the one hand, and Article 267 TFEU, on the other hand—a complete system of legal remedies and procedures designed to ensure judicial review of the legality of Union acts. Consequently, for persons who do not satisfy the admissibility requirements of the fourth paragraph of Article 263 TFEU, it is for the Member States to establish a system of legal remedies and procedures which ensure respect for the fundamental right to effective judicial protection. That obligation of the Member States follows from the second subparagraph of Article 19(1) TEU, as well as from Article 47 of the Charter to the extent that Member States are implementing EU law within the meaning of Article 51(1) of the Charter.¹⁰⁷

Moreover, as regards the coherence of the system in the sense of ensuring complementary routes of direct and indirect review of legality before the EU courts and the national courts, the Court’s judgment in *Rosneft*¹⁰⁸ also infuses the essence of the first paragraph of Article 47 of the Charter in respect of access to a court. The key issue presented by that case was whether the Court had jurisdiction to give a preliminary ruling on the validity of a Council decision prescribing restrictive measures adopted on the basis of provisions relating to the CFSP, thereby allowing for the indirect review of legality, even though the Treaties explicitly provided only for direct review of the legality of decisions imposing restrictive measures on individuals via the fourth paragraph of Article 263 TFEU.¹⁰⁹

In its judgment, the Court affirmed its jurisdiction in this regard on the grounds that—provided it has the requisite jurisdiction under Articles 24(1) TEU and 275 TFEU to rule on the validity of EU acts—it would be inconsistent with the system of effective judicial protection to exclude the possibility that national courts may refer questions on the validity of Council decisions prescribing the adoption of restrictive measures against individuals.¹¹⁰ The Court ruled, *inter alia*, that because the implementation of such decisions is in part the responsibility of the Member States, a reference for a preliminary ruling on validity plays an essential part in ensuring effective judicial protection.¹¹¹ Further, having regard to the fact that Member States must ensure that their national policies conform to the Union position enshrined in Council decisions, access to judicial review of those decisions is *indispensable* when those decisions prescribe restrictive measures against such persons.¹¹² The Court also took note of the requirements set down in the first paragraph of Article 47 of the Charter and stressed that “the very existence of effective judicial review designed to ensure compliance with provisions of EU law is *of the essence* of the rule of law.”¹¹³

¹⁰⁶Compare *European Union Copper Task Force*, Case C-384/16 P at paras. 32–71, with Opinion of Advocate General Wathelet at paras. 44–84, Case C-384/16 P, *European Union Copper Task Force v. Commission* (Mar. 13, 2018), <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en>.

¹⁰⁷*European Union Copper Task Force*, Case C-384/16 P at paras. 111–12, 116–17.

¹⁰⁸Case C-72/15, PJSC Rosneft Oil Company v. Her Majesty’s Treasury, 2017 E.C.R. I-236.

¹⁰⁹See *Rosneft*, Case C-72/15 at paras. 65–66. See also, C-455/14 P, *H v. Council and Commission*, 2016 E.C.R. I-569, paras. 41–58.

¹¹⁰*Rosneft*, Case C-72/15 at para. 76.

¹¹¹*Rosneft*, Case C-72/15 at para. 70.

¹¹²*Rosneft*, Case C-72/15 at para. 71 (emphasis added).

¹¹³*Rosneft*, Case C-72/15 at para. 73 (emphasis added).

Consequently, the Court's judgment ensures that an indirect route for access to a court to challenge the legality of Union measures is open, where the direct route is foreclosed.

II. Judicial Independence

Recent case-law on Article 47 of the Charter—along with the second subparagraph of Article 19(1) TFEU—has also started to fill out the contours of the essence of other aspects of the fundamental right to an effective remedy and to a fair trial.

In particular, *Associação Sindical dos Juízes Portugueses*¹¹⁴ involved a reference for a preliminary ruling from the Supreme Administrative Court of Portugal concerning the compatibility of national legislation, temporarily reducing the salaries paid to members of the Portuguese judiciary to combat the effects of the economic crisis, with the principle of judicial independence enshrined in the second subparagraph of Article 19(1) TEU and Article 47 of the Charter.¹¹⁵

In its judgment—confined to the interpretation of the second subparagraph of Article 19(1) TEU¹¹⁶—the Court emphasized that, with regard to a court or tribunal as defined by EU law which may rule on questions involving the application or interpretation of that law, the Member States must ensure that that court meets the requirements *essential* to effective judicial protection in accordance with the second subparagraph of Article 19(1) TEU.¹¹⁷ In order for that protection to be ensured, maintaining that court's independence is *essential*, as confirmed by the second paragraph of Article 47 of the Charter referring to the access to an “independent” tribunal as one of the requirements linked to the fundamental right to an effective remedy.¹¹⁸ The Court also pointed out that, like the protection against removal from office, the receipt by members of the body concerned of a level of remuneration commensurate with the importance of the functions they carry out constitutes a guarantee *essential* to judicial independence.¹¹⁹ Taking account of the particular circumstances of the present case, the Court held that the salary-reduction measures at issue in the main proceedings did not impair the independence of the members of the court concerned and thus the second subparagraph of Article 19(1) TEU must be interpreted as meaning that the principle of judicial independence does not preclude such measures.¹²⁰

Several months later, in *Minister for Justice and Equality*,¹²¹ involving a reference for a preliminary ruling from the High Court of Ireland, the Court was presented with questions relating to the requirements of judicial independence under Article 47 of the Charter. The main issue raised by this case essentially concerned whether, under the Framework Decision 2002/584 on the European arrest warrant,¹²² the person concerned should be surrendered from Ireland to Poland when the

¹¹⁴Case C-64/16, *Associação Sindical dos Juízes Portugueses v. Tribunal de Contas*, 2018 E.C.R. I-117.

¹¹⁵*Associação Sindical dos Juízes Portugueses*, Case C-64/16 at paras. 1, 2, 11–18.

¹¹⁶*Associação Sindical dos Juízes Portugueses*, Case C-64/16 at para. 27. In that regard, the Court pointed out—in paragraph 29 of its judgment—that, “as regards the material scope of the second subparagraph of Article 19(1) TEU, that provision relates to ‘the fields covered by Union law,’ irrespective of whether the Member States are implementing Union law, within the meaning of Article 51(1) of the Charter.” For further discussion of the relationship between that provision and Article 47 of the Charter in light of this judgment, see, e.g., Opinion of Advocate General Tanchev at paras. 52–62, Case C-619/18, *Commission v. Poland* (Independence of the Supreme Court) (Nov. 15, 2018), <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en>.

¹¹⁷*Associação Sindical dos Juízes Portugueses*, Case C-64/16 at paras. 37–40 (emphasis added).

¹¹⁸*Associação Sindical dos Juízes Portugueses*, Case C-64/16 at para. 41 (emphasis added).

¹¹⁹*Associação Sindical dos Juízes Portugueses*, Case C-64/16 at para. 45 (emphasis added).

¹²⁰*Associação Sindical dos Juízes Portugueses*, Case C-64/16 at paras. 46–52. See also, Case C-49/18, *Vindel v. Ministerio de Justicia*, 2019 E.C.R. I-106, paras. 67–74.

¹²¹See Case C-216/18 PPU, *Minister for Justice and Equality (Deficiencies in the system of justice)*, 2018 E.C.R. I-586, paras. 14–25, 33–34; Peter Bárd & Wouter van Ballegooij, *Judicial Independence as a Precondition for Mutual Trust? The CJEU in Minister for Justice and Equality v. LM*, 9 NEW J. EUR. CRIM. L. 353, 354 (2018).

¹²²Council Framework Decision 2002/584/JHA, of 13 June 2002 on the European arrest warrant and the surrender procedures between Member States, 2002 O.J. (L 190) 1 (as amended by Council Framework Decision 2009/299/JHA of 26 February 2009, 2009 O.J. (L 81) 24).

executing judicial authority had serious doubts as to whether that person's fundamental right to a fair trial guaranteed by the second paragraph of Article 47 of the Charter would be respected due to the apparent lack of independence of the Polish judiciary resulting from the reform of the Polish justice system.¹²³

In its judgment, the Court—drawing in relevant part from its findings in *Associação Sindical dos Juízes Portugueses*¹²⁴—declared, *inter alia*, that

the requirement of judicial independence forms part of the *essence* of the fundamental right to a fair trial, a right which is of cardinal importance as a guarantee that all the rights which individuals derive from EU law will be protected and that the values common to the Member States set out in Article 2 TEU, in particular the value of the rule of law, will be safeguarded.¹²⁵

The Court further reiterated that the very existence of effective judicial review designed to ensure compliance with EU law is of the *essence* of the rule of law, and that maintaining the independence of national courts and tribunals is essential for ensuring effective judicial protection, as confirmed by the second paragraph of Article 47 of the Charter, as well as the proper functioning of the preliminary ruling procedure and the European arrest warrant mechanism.¹²⁶ On that basis, the Court held that the existence of a real risk that the person in respect of whom a European arrest warrant has been issued will, if surrendered to the issuing judicial authority, suffer a breach of his fundamental right to an independent tribunal and, therefore, of the *essence* of his fundamental right to a fair trial, a right guaranteed by the second paragraph of Article 47 of the Charter, is capable of permitting the executing judicial authority to refrain, by way of exception, from giving effect to that European arrest warrant, on the basis of Article 1(3) of Framework Decision 2002/584.¹²⁷

The Court's judgments in these foregoing cases may thus be read as developing the dimensions of judicial independence as part of the essence of the rights enshrined in the second paragraph of Article 47 of the Charter. It is left open whether other essential elements of the EU system of judicial protection may be recognized in the future. The case-law in the context of restrictive measures in the CFSP helps to illuminate further attributes of the essence of the rights contained in Article 47 of the Charter.

III. Restrictive Measures in the CFSP

Generally, matters bearing on the essence of the fundamental right to an effective remedy and to a fair trial may arise, explicitly or implicitly, in various constellations of the Court's case-law, depending in large part on the circumstances of the case and the provisions of EU law in question. One fruitful area, among others,¹²⁸ for examining the dimensions of the essence of the rights enshrined in Article 47 of the Charter concerns the Court's case-law on restrictive measures

¹²³Those doubts had been prompted by the Commission's reasoned proposal in accordance with Article 7(1) TEU regarding the rule of law in Poland (*Proposal for a Council Decision on the determination of a clear risk of a serious breach by the Republic of Poland of the rule of law*, COM (2017) 835 final (Dec. 20, 2017)), which in turn referred to documents issued by various international and European bodies expressing serious concerns about such reform. See *Minister for Justice and Equality*, Case C-216/18 PPU at paras. 17–22. Of note, there are several cases presently pending before the Court relating to such reform. See Opinion of Advocate General Tanchev, *supra* note 116, at para. 2 n.2.

¹²⁴See *Minister for Justice and Equality*, Case C-216/18 PPU at paras. 49–54, 63–64.

¹²⁵*Minister for Justice and Equality*, Case C-216/18 PPU at para. 48 (emphasis added).

¹²⁶*Minister for Justice and Equality*, Case C-216/18 PPU at paras. 51–58 (emphasis added).

¹²⁷*Minister for Justice and Equality*, Case C-216/18 PPU at para. 59 (emphasis added). To that end, the Court established the two-step assessment which must be undertaken by the executing judicial authority in that regard. See *Minister for Justice and Equality*, Case C-216/18 PPU at paras. 60–79.

¹²⁸For example, other potential areas for examination which come to mind include the Court's developing case-law on asylum policy, unfair contract terms, and access to justice in environmental matters.

in the CFSP, as already shown by the *Rosneft* case above. This case-law is typically situated within the context of litigation brought by private parties before the EU courts (namely, the General Court, with appeal to the Court of Justice) seeking the annulment of restrictive EU measures imposed against them, freezing their funds.

The *Kadi* cases are a prominent example. As has been well-documented, *Kadi I*¹²⁹ presented the Court on appeal with the judicial review of EU restrictive measures implementing United Nations Security Council ("UNSC") Resolutions in the context of the fight against terrorism, whereby Mr. Kadi and another claimant had brought actions for annulment against certain measures freezing their funds.¹³⁰ In its judgment, the Court ruled, *inter alia*, that since the Council had failed to inform them of the reasons for their listing, the evidence on which that listing was based or afforded them the right to be heard, their fundamental rights of defence and effective judicial review were violated, and there was an unjustified restriction on Mr. Kadi's fundamental right to property.¹³¹ The Court therefore annulled the restrictive measures against them.¹³² Although the Court did not refer explicitly to the essence of those fundamental rights in its judgment, Advocate General Poiares Maduro remarked—in the context of his discussion of the alleged breach of the right to effective judicial view—that, "[w]hile certain limitations on that right might be permitted if there are other compelling interests, it is unacceptable in a democratic society to impair the *very essence* of that right."¹³³

The Court was more forthcoming in *Kadi II*.¹³⁴ In order to remedy the infringements of EU law identified by the Court in *Kadi I*, the Commission communicated to Mr. Kadi the narrative summary of reasons provided by the UNSC for his inclusion on the list of restrictive measures and afforded him the opportunity to comment, following which the Commission maintained his name on the list.¹³⁵ Mr. Kadi challenged these restrictive measures maintaining his listing, which were annulled by the General Court.¹³⁶ In its judgment, the Court of Justice dismissed the appeal, again pronouncing on issues concerning the judicial review of UN-implemented EU restrictive measures and on whether the observance of Mr. Kadi's fundamental rights of defense and effective judicial protection required disclosure of the information and evidence relied on.¹³⁷

Importantly, in *Kadi II*, the Court laid down a series of criteria to ensure respect for these fundamental rights, drawing on previous case-law. In particular, it underlined that the fundamental right to effective judicial protection affirmed in Article 47 of the Charter requires that the person concerned must be able to ascertain the reasons upon which the decision taken in relation to him is based—either by reading the decision itself or by requesting and obtaining disclosure of those reasons—without prejudice to the power of the courts having jurisdiction to require the authority concerned to disclose that information. This is in order to make it possible for him to defend his rights in the best possible conditions and to decide, with full knowledge of the relevant facts, whether there is any point in his applying to the court having jurisdiction, and in order to put the latter in a position to fully review the lawfulness of the decision in question.¹³⁸

¹²⁹Joined Cases C-402/05 P & C-415/05 P, *Kadi and Al Barakaat International Foundation v. Council and Commission*, 2008 E.C.R. I-461 [hereinafter *Kadi I*].

¹³⁰See *Kadi I*, Joined Cases C-402/05 P & C-415/05 P at paras. 11–106.

¹³¹*Kadi I*, Joined Cases C-402/05 P & C-415/05 P at paras. 333–71.

¹³²*Kadi I*, Joined Cases C-402/05 P & C-415/05 P at para. 372.

¹³³Opinion of Advocate General Poiares Maduro at para. 52, Joined Cases C-402/05 P and C-415/05 P, *Kadi I* (Sept. 3, 2008), <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en> (emphasis added).

¹³⁴Joined Cases C-584/10 P, C-593/10 P & C-595/10 P, *Commission and Others v. Kadi*, 2013 E.C.R. I-518 [hereinafter *Kadi II*].

¹³⁵See Opinion of Advocate General Bot at paras. 19–28, Joined Cases C-584/10 P, C-593/10 P & C-595/10 P, *Kadi II* (Jul. 18, 2013), <http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en>.

¹³⁶Case T-85/09, *Kadi v. Commission*, 2010 E.C.R. I-418.

¹³⁷*Kadi II*, Joined Cases C-584/10 P, C-593/10 P & C-595/10 P at paras. 103–34.

¹³⁸*Kadi II*, Joined Cases C-584/10 P, C-593/10 P & C-595/10 P at paras. 98–137 (in particular, paragraphs 98 and 100 and the case-law cited).

Also, in this context, the Court stressed that judicial review of the lawfulness of the contested measures was all the more essential because—despite improvements—the United Nations regime did not provide persons with the guarantee of effective judicial protection.¹³⁹ The Court then stated:

The essence of effective judicial protection must be that it should enable the person concerned to obtain a declaration from a court, by means of a judgment ordering annulment whereby the contested measure is retroactively erased from the legal order and is deemed never to have existed, that the listing of his name, or the continued listing of his name, on the list concerned was vitiated by illegality, the recognition of which may re-establish the reputation of that person or constitute for him a form of reparation for the non-material harm he has suffered.¹⁴⁰

This stands as an important proclamation of an essential component of the fundamental right to an effective remedy. Moreover, the criteria elaborated above by the Court in *Kadi II* indicates that individuals must be afforded a minimum of information in order to be in a position to defend themselves which, too, may be considered to form part of the essence of that right.¹⁴¹

*Peftiev and Others*¹⁴² is also instructive for the essence of the right to an effective remedy with regard to legal representation. Through a reference for a preliminary ruling from the Supreme Administrative Court of Lithuania, this case concerned the interpretation of certain EU restrictive measures in respect to Belarus, which set forth a derogation from fund-freezing measures for the payment of legal services in order to allow the persons concerned to challenge the lawfulness of such measures in court.¹⁴³

In its judgment, the Court ruled that when taking a decision on whether to grant a derogation for the release of funds under the measures concerned, the competent national authority does not enjoy an absolute discretion, but must exercise its powers in a manner that upholds the rights provided for in the second sentence of the second paragraph of Article 47 of the Charter¹⁴⁴ and, in a situation such as that in the main proceedings, observes the *indispensable nature of legal representation* in bringing an action challenging the lawfulness of restrictive measures.¹⁴⁵ In doing so, the Court rejected the Lithuanian Government's argument that the refusal to grant the derogation did not undermine the essence of the right to an effective legal remedy because the person providing the legal services will be paid after the funds have been released, underlining that that argument was based on the assumption that the action brought will be successful, which it may not be, and moreover, a Member State may not require a legal service professional to bear such a financial risk.¹⁴⁶

Altogether, on the basis of the Court's case-law, the essence of the fundamental right to an effective remedy and to a fair trial within the EU system of judicial protection may be considered to act as a kind of developmental device in the Union legal order, encouraging the progressive realization of Charter rights.

---

¹³⁹ *Kadi II*, Joined Cases C-584/10 P, C-593/10 P & C-595/10 P at para. 133.

¹⁴⁰ *Kadi II*, Joined Cases C-584/10 P, C-593/10 P & C-595/10 P at para. 134 (emphasis added).

¹⁴¹ Prechal, *supra* note 2, at 152–53.

¹⁴² Case C-314/13, Užsienio reikalų ministerija and Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba v. Peftiev and Others, 2014 E.C.R. J-1645.

¹⁴³ *Peftiev and Others*, Case C-314/13 at paras. 11–22.

¹⁴⁴ To recall, that provision states: “Everyone shall have the possibility of being advised, defended and represented.” The Charter, *supra* note 10, at art. 47.

¹⁴⁵ *Peftiev and Others*, Case C-314/13 at para. 29 (emphasis added).

¹⁴⁶ *Peftiev and Others*, Case C-314/13 at para. 30. See also, *Peftiev and Others*, Case C-314/13 at para. 31.

E. Conclusion

In view of the foregoing discussion, the role played by the essence of the fundamental right to an effective remedy and to a fair trial in the case-law of the Court of Justice of the European Union is extensive, both in depth and breadth. On the one hand—in terms of depth—there is not just one singular essence of the fundamental right to an effective remedy and to a fair trial embodied in Article 47 of the Charter. Rather, each paragraph of that provision contains components that inform and nourish the essence of this fundamental right, including access to a court, judicial independence, legal representation, and legal aid, as fleshed out in the Court's case-law in various areas as detailed above.

On the other hand—in terms of breadth—the Court's case-law indicates that the essence of the fundamental right to an effective remedy and to a fair trial has an autonomous function apart from proportionality in the context of the application of justified limitations to the exercise of that right under Article 52(1) of the Charter. Moreover, it is linked to matters bearing on the overarching framework of the EU system of judicial protection. In particular, it features in the entangled relationship between the Court's case-law on Articles 47 and 52(1) of the Charter and national procedural autonomy, equivalence, and effectiveness. Additionally, it is tied to institutional developments involving standing before the EU courts as part of the construction of a truly complete and coherent system of judicial protection in the EU. It thereby acts as a developmental device in the Union legal order, encouraging the progressive realization of Charter rights, as further illustrated by the Court's case-law on judicial independence and restrictive measures in the CFSP.

Consequently, while much awaits further refinement, certain recent developments in the Court's case-law indicate that the essence of the fundamental right to an effective remedy and to a fair trial can play a meaningful role in the EU system of fundamental rights protection and the EU system of judicial protection more broadly. At the same time, there are remaining questions to be clarified in relation to the essence of Article 47 of the Charter, which could help develop this case-law in the desired direction. These include, in particular, addressing the relationship between that provision and the principle of effectiveness and the possible recognition of other elements which are considered essential to the EU system of judicial protection alongside judicial independence. Hopefully, this situation may stimulate research into other fruitful areas of the Court's case-law for elucidating the essence of the rights enshrined in Article 47 of the Charter. In this way, the best may be yet to come as that case-law progresses in the future.

[Home](#) > [Search form](#) > [List of results](#) > [Documents](#)

Language of document : [Greek](#) ECLI:EU:C:2017:373

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τμήμα μείζονος συνθέσεως)

της 16ης Μαΐου 2017 (*)

«Προδικαστική παραπομπή – Οδηγία 2011/16/EΕ – Διοικητική συνεργασία στον τομέα της φορολογίας – Άρθρο 1, παράγραφος 1 – Άρθρο 5 – Αίτημα παροχής πληροφοριών με αποδέκτη τρίτο – Άρνηση απαντήσεως – Κύρωση – Έννοια της “προβλέψιμης συνάφειας” των ζητουμένων πληροφοριών – Ασκούμενος από τη λαμβάνουσα αρχή έλεγχος – Δικαστικός έλεγχος – Έκταση – Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Άρθρο 51 – Θέση σε εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης – Άρθρο 47 – Δικαίωμα πραγματικής ένδικης προσφυγής – Πρόσβαση του δικαστηρίου και του τρίτου στο αίτημα παροχής πληροφοριών που υπέβαλε η αιτούσα αρχή»

Στην υπόθεση C-682/15,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΔΕΕ, που υπέβαλε το Cour administrative (διοικητικό εφετείο, Λουξεμβούργο) με απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 2015, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 18 Δεκεμβρίου 2015, στο πλαίσιο της δίκης

Berlioz Investment Fund SA

κατά

Directeur de l'administration des contributions directes,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τμήμα μείζονος συνθέσεως),

συγκείμενο από τους K. Lenaerts, Πρόεδρο, A. Tizzano, Αντιπρόεδρο, M. Ilešić, L. Bay Larsen, T. von Danwitz, M. Berger και A. Prechal, προέδρους τμήματος, A. Arabadjiev, C. Toader, M. Safjan, D. Šváby, E. Jarašiūnas, C. G. Fernlund (εισηγητή), C. Vajda και S. Rodin, δικοστές, γενικός εισαγγελέας: M. Watheler

γραμματέας: V. Giacobbo-Peyronnel, διοικητικός υπάλληλος,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 8ης Νοεμβρίου 2016,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

η Berlioz Investment Fund SA, εκπροσωπούμενη από τον J.-P. Drescher, avocat,

η Λουξεμβουργιανή Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον A. Germeaux και την D. Holderer, επικουρούμενους από τους P.-E. Partsch και T. Evans, avocats,

η Βελγική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον J.-C. Halleux και την M. Jacobs,

η Γερμανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον T. Henze,

η Γαλλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη αρχικώς από την S. Ghiandoni, στη συνέχεια από την E. de Moustier,

η Ιταλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την G. Palmieri, επικουρούμενη από τον P. Garofoli, avvocato dello Stato,

η Πολωνική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον B. Majczyna,

η Φινλανδική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον S. Hartikainen,

η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους R. Lyal, J.-F. Brakeland, H. Krämer και W. Roels,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 10ης Ιανουαρίου 2017,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 1, παράγραφος 1, και του άρθρου 5 της οδηγίας 2011/16/EΕ του Συμβουλίου, της 15ης Φεβρουαρίου 2011, σχετικά με τη διοικητική συνεργασία στον τομέα της φορολογίας και με την κατάργηση της οδηγίας 77/799/EOK (ΕΕ 2011, L 64, σ. 1), καθώς και του άρθρου 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης).

Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της Berlioz Investment Fund SA (στο εξής: Berlioz) και του διευθυντή της administration des contributions directes (υπηρεσία όμεση φορολογίας, Λουξεμβούργο) με αντικείμενο τη χρηματική κύρωση που της επέβαλε λόγω της αρνήσεώς της να ανταποκριθεί σε αίτημα παροχής πληροφοριών, στο πλαίσιο ανταλλαγής πληροφοριών με τη γαλλική φορολογική διοίκηση.

Το νομικό πλαίσιο

Το δικαίο της Ένωσης

Ο Χάρτης

Το άρθρο 47 του Χάρτη, με τίτλο «Δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου», ορίζει τα εξής:

«Κάθε πρόσωπο του οποίου παραβιάστηκαν τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που διασφαλίζονται από το δίκαιο της Ένωσης, έχει δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου, τηρουμένων των προϋποθέσεων που προβλέπονται στο παρόν άρθρο.

Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να δικασθεί η υπόθεσή του δίκαια, δημόσια και εντός εύλογης προθεσμίας, από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο, που έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως. Κάθε πρόσωπο έχει τη δυνατότητα να συμβουλεύεται δικηγόρο και να του αναθέτει την υπεράσπιση και εκπροσώπησή του.

[...]

Η οδηγία 2011/16

Οι αιτιολογικές σκέψεις 1, 2, 6 έως 9 και 19 της οδηγίας 2011/16 έχουν ως εξής:

[...] Παρατηρείται μια τεραστίων διαστάσεων εξέλιξη της κινητικότητας των φορολογουμένων, του αριθμού των διασυνοριακών συναλλαγών και της διεθνοποίησης των χρηματοοικονομικών μέσων, γεγονός το οποίο καθιστά δύσκολο για τα κράτη μέλη τον ορθό προσδιορισμό των οφειλόμενων φόρων. Η αυξανόμενη αυτή δυσκολία επηρεάζει τη λειτουργία των φορολογικών συστημάτων και συνεπάγεται διπλή φορολόγηση, γεγονός το οποίο αυτό καθαυτό εξαθεί σε φοροδιαφυγή και φοροαποφυγή. [...]

[...] Προκειμένου να ξεπεραστούν οι αρνητικές επιπτώσεις αυτού του φαινομένου, είναι απαραίτητο να αναπυρχθεί μια νέα διοικητική συνεργασία μεταξύ των φορολογικών διοικήσεων των κρατών μελών. Είναι απαραίτητη η εκπόνηση μέσων που θα μπορούσαν να δημιουργήσουν εμπιστοσύνη μεταξύ των κρατών μελών, θεσπίζοντας τους ίδιους κανόνες, τις ίδιες υποχρεώσεις και τα ίδια δικαιώματα για όλα τα κράτη μέλη.

[...]

[...] Για τον σκοπό αυτόν, κρίνεται ότι μια νέα οδηγία αποτελεί το κατάλληλο μέσο για αποτελεσματική διοικητική συνεργασία.

Η παρούσα οδηγία αξιοποιεί τα επιπεύγματα της οδηγίας 77/799/EOK [του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1977, περί της αμοιβαίας συνδρομής των αρμόδιων αρχών των κρατών μελών στον τομέα των αμέσων φόρων (ΕΕ ειδ. έκδ. 09/001, σ. 86)], προβλέπει όμως σαφέστερους και ακριβέστερους κανόνες που θα διέπουν τη διοικητική συνεργασία μεταξύ κρατών μελών οσάκις παρίσταται ανάγκη προκειμένου να επιτευχθεί, ιδίως στην ανταλλαγή πληροφοριών, ευρύτερο πεδίο διοικητικής συνεργασίας μεταξύ κρατών μελών. [...]

[...] [Θ]α πρέπει να υπάρχει πρόβλεψη για την επίτευξη περισσότερων άμεσων επαφών μεταξύ των υπηρεσιών για να γίνει η συνεργασία αποτελεσματικότερη και ταχύτερη. [...]

Τα κράτη μέλη θα πρέπει να ανταλλάσσουν πληροφορίες σχετικά με συγκεκριμένες υποθέσεις δύταν το ζητά όλο κράτος μέλος και οφείλουν να διεξάγουν τις αναγκαίες έρευνες για να λάβουν τις πληροφορίες αυτές. Το πρότυπο της "προβλέψιμης συνάφειας" προορίζεται να προβλέπει ανταλλαγές πληροφοριών σε φορολογικά θέματα στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό και ταυτόχρονα να διευκρινίζει ότι τα κράτη μέλη δεν είναι ελεύθερα να πραγματοποιούν "αλίευση πληροφοριών" ή να ζητούν πληροφορίες που είναι απίθανο να αφορούν φορολογικές υποθέσεις ενός φορολογουμένου. Παρότι το άρθρο 20 της παρούσας οδηγίας περιέχει διαδικαστικά στοιχεία, η ερμηνεία των διατάξεων αυτών θα πρέπει να είναι ελεύθερη, ώστε να μην παρεμποδίζει την αποτελεσματική ανταλλαγή πληροφοριών.

[...]

Οι περιπτώσεις που ένα κράτος-μέλος μπορεί να αρνηθεί να παράσχει τις πληροφορίες που του ζητούνται θα πρέπει να προσδιορισθούν και να οριοθετηθούν με σαφήνεια, με συνεκτίμηση ορισμένων συμφερόντων ιδιωτικής φύσεως που θα πρέπει να προστατευθούν, επίσης δε και του δημοσίου συμφέροντος.»

Το άρθρο 1, παράγραφος 1, της οδηγίας 2011/16 ορίζει τα εξής:

«Η παρούσα οδηγία ορίζει τους κανόνες και τις διαδικασίες βάσει των οποίων τα κράτη μέλη συνεργάζονται μεταξύ τους με στόχο την ανταλλαγή πληροφοριών που, κατά πάσα πιθανότητα, έχουν σημασία για τη διοίκηση και την επιβολή της εγχώριας νομοθεσίας των κρατών μελών όσον αφορά στους φόρους οι οποίοι αναφέρονται στο άρθρο 2.»

Το άρθρο 5 της οδηγίας αυτής προβλέπει τα ακόλουθα:

«Κατόπιν αιτήματος της αιτούσας αρχής, η λαμβάνουσα αρχή κοινοποιεί στην αιτούσα αρχή οιαδήποτε πληροφορία που αναφέρεται στο άρθρο 1 παράγραφος 1 που διαθέτει ή που περιέρχεται σε αυτήν ως αποτέλεσμα διοικητικών ερευνών.»

Το άρθρο 16, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας έχει ως εξής:

«Οι πληροφορίες που κοινοποιούνται μεταξύ κρατών μελών υπό οισδήποτε μορφή δυνάμει της παρούσας οδηγίας καλύπτονται από την υποχρέωση τήρησης του υπηρεσιακού απορρήτου και χαίρουν της προστασίας που παρέχεται σε παρόμοιες πληροφορίες δυνάμει της εθνικής νομοθεσίας του κράτους μέλους που τις έλαβε. [...]»

Το άρθρο 17 της ίδιας οδηγίας, με τίτλο «Όρια», ορίζει τα εξής:

«1. Η λαμβάνουσα αρχή σε ένα κράτος μέλος παρέχει στην αιτούσα αρχή άλλου κράτους μέλους τις πληροφορίες που αναφέρονται στο άρθρο 5 με την προϋπόθεση ότι η αιτούσα αρχή έχει εξαντλήσει τις συνήθεις πηγές πληροφόρησης τις οποίες θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει για τη συγκεντρωση των ζητούμενων πληροφοριών χωρίς να υπάρχει κίνδυνος διακύβευσης της επίτευξης του στόχου της.

2. Η παρούσα οδηγία δεν επιβάλλει στο κράτος μέλος από το οποίο ζητούνται πληροφορίες την υποχρέωση διεξαγωγής ερευνών ή κοινοποίησης πληροφοριών, εάν η διεξαγωγή των ερευνών αυτών ή η συγκέντρωση των ζητούμενων πληροφοριών για ίδιους σκοπούς αντίκειται στη νομοθεσία του εν λόγω κράτους μέλους.

3. Η αρμόδια αρχή ενός κράτους μέλους προς το οποίο απευθύνεται ένα αίτημα δύναται να αρνείται τη διαβίβαση πληροφοριών, όταν το αιτούντο κράτος μέλος αδυνατεί, για νομικούς λόγους, να παράσχει παρόμοιες πληροφορίες.

4. Η άρνηση διαβίβασης πληροφοριών επιτρέπεται σε περίπτωση που θα οδηγούσε στην κοινολόγηση ενός εμπορικού, βιομηχανικού ή επαγγελματικού απορρήτου ή μιας εμπορικής μεθόδου ή μιας πληροφορίας της οποίας η κοινολόγηση θα ήταν αντίθετη προς τη δημόσια τάξη.

5. Η λαμβάνουσα αρχή πληροφορεί την αιτούσα αρχή για τους λόγους που είναι αντίθετη στην ικανοποίηση του αιτήματος παροχής πληροφοριών.»

Το άρθρο 18 της ίδιας οδηγίας, με τίτλο «Υποχρεώσεις», έχει ως εξής:

«1. Εάν ζητούνται πληροφορίες από ένα κράτος μέλος σύμφωνα με την παρούσα οδηγία, το κράτος μέλος-αποδέκτης εφαρμόζει τα μέτρα τα οποία διαθέτει για τη συγκέντρωση πληροφοριών, προκειμένου να λάβει τις ζητούμενες πληροφορίες, ακόμη και αν αυτό το κράτος μέλος δεν χρειάζεται τις πληροφορίες αυτές για δικούς του φορολογικούς σκοπούς. Η υποχρέωση αυτή ισχύει με την επιφύλαξη των παραγράφων 2, 3 και 4 του άρθρου 17, η επίκληση των οποίων δεν μπορεί, σε καμία περίπτωση, να θεωρηθεί ότι επιτρέπει σε ένα κράτος μέλος να αρνηθεί την παροχή πληροφοριών αποκλειστικά και μόνον επειδή το εν λόγω κράτος μέλος δεν έχει εγχώριο συμφέρον στις πληροφορίες αυτές.

2. Σε καμία περίπτωση το άρθρο 17 παράγραφοι 2 και 4 δεν θεωρείται ότι επιτρέπει στη λαμβάνουσα αρχή ενός κράτους μέλους να αρνείται την παροχή πληροφοριών αποκλειστικά και μόνον επειδή κάτοχος των πληροφοριών αυτών είναι τράπεζα, άλλο χρηματοπιστωτικό ίδρυμα, εξουσιοδοτημένος αντιπρόσωπος ή πρόσωπο που ενεργεί υπό την ιδιότητα του πράκτορα ή του διαχειριστή ή επειδή οι πληροφορίες αφορούν ιδιοκτησιακά συμφέροντα προσώπου.

[...]

Το άρθρο 20, παράγραφος 1, της οδηγίας 2011/16 προβλέπει, όσον αφορά τα αιτήματα παροχής πληροφοριών και διεξαγωγής ερευνών που υποβάλλονται δυνάμει του άρθρου 5 της οδηγίας αυτής, τη χρήση, στο μέτρο του δυνατού, εντύπου που έχει καταρτίσει η Επιτροπή. Η παράγραφος 2 του εν λόγω άρθρου 20 έχει ως εξής:

«Το τυποποιημένο έντυπο που αναφέρεται στην παράγραφο 1 περιλαμβάνει τουλάχιστον τις ακόλουθες πληροφορίες, τις οποίες πρέπει να παρέχει η αιτούσα αρχή:

τα στοιχεία ταυτότητος του προσώπου που αποτελεί αντικείμενο εξέτασης ή έρευνας:
τους φορολογικούς λόγους για τους οποίους ζητούνται οι πληροφορίες.

Η αιτούσα αρχή δύναται, στον βαθμό που γνωρίζει και σύμφωνα με τις διεθνείς εξελίξεις, να παρέχει το όνομα και τη διεύθυνση κάθε προσώπου που εικάζεται ότι έχει στην κατοχή του τις [ζητούμενες] πληροφορίες, καθώς και κάθε στοιχείο που μπορεί να διευκολύνει τη συλλογή των πληροφοριών από τη λαμβάνουσα αρχή.»

Το άρθρο 22 της οδηγίας 2011/16 προβλέπει, στην παράγραφο 1, στοιχείο γ', τα εξής:
«άτη μέλη λαμβάνουν όλα τα αναγκαία μέτρα προκειμένου:

[...]

να διασφαλίζουν την ομαλή εκτέλεση των διαδικασιών διοικητικής συνεργασίας τις οποίες προβλέπει η παρούσα οδηγία.»

Το λουξεμβουργιανό δίκαιο

Ο νόμος της 29ης Μαρτίου 2013

Η οδηγία 2011/16 μεταφέρθηκε στο λουξεμβουργιανό δίκαιο με τον νόμο της 29ης Μαρτίου 2013 για τη μεταφορά της οδηγίας 2011/16 στο εσωτερικό δίκαιο και για 1) την τροποποίηση του γενικού φορολογικού νόμου, 2) την κατάργηση του τροποποιημένου νόμου της 15ης Μαρτίου 1979 περί διεθνούς διοικητικής συνδρομής στον τομέα της άμεσης φορολογίας (*Mémorial A* 2013, σ. 756, στο εξής: νόμος της 29ης Μαρτίου 2013).

Το άρθρο 6 του νόμου της 29ης Μαρτίου 2013 προβλέπει τα ακόλουθα:

«Μετά από αίτημα της αιτούσας αρχής, η λαμβάνουσα αρχή του Λουξεμβούργου κοινοποιεί σε αυτήν τις πληροφορίες που κατά πάσα πιθανότητα έχουν σημασία για την εφαρμογή και την επιβολή της εγχώριας νομοθεσίας του αιτούντος κράτους μέλους σχετικά με τους διαλαμβανόμενους στο άρθρο 1 φόρους, τις οποίες είτε έχει στη διάθεσή της είτε αποκτά μετά από διοικητική έρευνα.»

Το άρθρο 8, παράγραφος 1, του νόμου της 29ης Μαρτίου 2013 ορίζει τα εξής:

«Η λαμβάνουσα αρχή του Λουξεμβούργου κοινοποιεί τις διαλαμβανόμενες στο άρθρο 6 πληροφορίες το συντομότερο δυνατόν και το αργότερο έξι μήνες μετά την ημερομηνία παραλαβής του αιτήματος. Ωστόσο, όταν η λαμβάνουσα αρχή του Λουξεμβούργου κατέχει ήδη σχετικές πληροφορίες, οι κοινοποιήσεις πραγματοποιούνται εντός δύο μηνών από την ημερομηνία αυτής.»

Ο νόμος της 25ης Νοεμβρίου 2014

Ο νόμος της 25ης Νοεμβρίου 2014, σχετικά με τη διαδικασία που εφαρμόζεται για την κατόπιν αιτήματος ανταλλαγή πληροφοριών στον τομέα της φορολογίας και για την τροποποίηση του νόμου της 31ης Μαρτίου 2010 για την κύρωση των φορολογικών συμβάσεων και για την εφαρμοστέα διαδικασία στον τομέα της ανταλλαγής πληροφοριών κατόπιν αιτήματος (*Mémorial A* 2014, σ. 4170, στο εξής: νόμος της 25ης Νοεμβρίου 2014), περιέχει τις ακόλουθες διατάξεις.

Το άρθρο 1, παράγραφος 1, του νόμου της 25ης Νοεμβρίου 2014 ορίζει τα εξής:

«Από τη θέση του σε ισχύ, ο παρών νόμος εφαρμόζεται στα αιτήματα ανταλλαγής πληροφοριών που έχουν υποβληθεί στον τομέα της φορολογίας από την αρμόδια αρχή αιτούντος κράτους δυνάμει:

[...]

4) του [νόμου της 29ης Μαρτίου 2013] σχετικά με τη διοικητική συνεργασία στον τομέα της φορολογίας.

[...].

Το άρθρο 2 του νόμου της 25ης Νοεμβρίου 2014 προβλέπει τα ακόλουθα:

«1. Οι φορολογικές αρχές επιτρέπεται να ζητούν πάσης φύσεως πληροφορίες που απαιτούνται για την εφαρμογή της προβλεπόμενης κατά τις συμβάσεις και τη νομοθεσία ανταλλαγής πληροφοριών από τον κάτοχο τέτοιων πληροφοριών.

2. Ο κάτοχος των πληροφοριών υποχρεούται να παράσχει τις ζητούμενες πληροφορίες στο σύνολό τους, με ακρίβεια, χωρίς αλλοιώσεις, εντός προθεσμίας ενός μηνός από την κοινοποίηση της αποφάσεως με την οποία καλείται να παράσχει υποχρεωτικώς τις πληροφορίες αυτές. Η υποχρέωση αυτή περιλαμβάνει τη διαβίβαση των στοιχείων στα οποία στηρίζονται οι πληροφορίες, χωρίς αλλοίωσή τους.

[...].

Το άρθρο 3 του νόμου της 25ης Νοεμβρίου 2014 ορίζει τα εξής:

«1. Η αρμόδια φορολογική αρχή ελέγχει το νομότυπο του αιτήματος ανταλλαγής πληροφοριών. Το αίτημα ανταλλαγής πληροφοριών είναι νομότυπο αν αναφέρει τη νομική βάση και την αρμόδια αρχή από την οποία προέρχεται καθώς και τα λοιπά στοιχεία που προβλέπονται από τις συμβάσεις και τη νομοθεσία.

[...]

3. Αν η αρμόδια φορολογική αρχή δεν διαθέτει τις πληροφορίες που έχουν ζητηθεί, ο διευθυντής της αρμόδιας φορολογικής αρχής ή ο εξουσιοδοτημένος από αυτόν υπάλληλος ενημερώνει με συστημένη επιστολή τον κάτοχο των πληροφοριών σχετικά με τη διαταγή παροχής των πληροφοριών που ζητήθηκαν. Η κοινοποίηση της αποφάσεως προς τον κάτοχο των πληροφοριών που ζητήθηκαν επέχει θέση κοινοποίησεως προς κάθε άλλο πρόσωπο που αναφέρεται στην απόφαση αυτή.

4. Το αίτημα ανταλλαγής πληροφοριών δεν επιτρέπεται να γνωστοποιηθεί. Η διαταγή παροχής των πληροφοριών περιλαμβάνει μόνο τα στοιχεία που απαιτούνται προκειμένου ο κάτοχος των πληροφοριών να προσδιορίσει τις πληροφορίες που ζητήθηκαν.

[...].

Το άρθρο 5, παράγραφος 1, του νόμου της 25ης Νοεμβρίου 2014 ορίζει τα εξής:

«Αν δεν παρασχεθούν οι ζητηθείσες πληροφορίες εντός της προθεσμίας ενός μηνός από την κοινοποίηση της διαταγής παροχής των πληροφοριών, μπορεί να επιβληθεί στο κάτοχο των πληροφοριών διοικητικό φορολογικό πρόστιμο ύψους έως 250 000 ευρώ. Το ύψος του προστίμου προσδιορίζεται από τον διευθυντή της αρμόδιας διοικητικής αρχής ή από τον εξουσιοδοτημένο από αυτόν υπάλληλο.»

Το άρθρο 6 του νόμου της 25ης Νοεμβρίου 2014 έχει ως εξής:

«1. Κατά του αιτήματος ανταλλαγής πληροφοριών και της διαταγής παροχής πληροφοριών, που αναφέρονται στο άρθρο 3, παράγραφοι 1 και 3, δεν χωρεί προσφυγή.

2. Κατά των αποφάσεων του άρθρου 5 μπορεί να ασκηθεί προσφυγή ενώπιον του tribunal administratif [διοικητικού πρωτοδικείου] από τον κάτοχο των πληροφοριών. Η προσφυγή αυτή ασκείται εντός προθεσμίας ενός μηνός από την κοινοποίηση της αποφάσεως στον κάτοχο των πληροφοριών που ζητήθηκαν. Η προσφυγή έχει αναστολικό αποτέλεσμα [...].

Οι αποφάσεις του tribunal administratif [διοικητικού πρωτοδικείου] μπορούν να προσβληθούν με έφεση ενώπιον του Cour administrative [διοικητικού εφετείου]. Η έφεση ασκείται εντός 15 ημερών από της επιδόσεως της πρωτόδικης αποφάσεως από τη γραμματεία του πρωτοδικείου [...]. Το Cour administrative [διοικητικό εφετείο] αποφαίνεται εντός μηνός από της καταθέσεως του υπομνήματος αντικρούσεως, άλλως εντός μηνός από της λήξεως της προθεσμίας για την κατάθεση του υπομνήματος αυτού.»

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

Η Berlioz είναι ανώνυμη εταιρία λουξεμβουργιανού δικαίου, η οποία εισέπραξε μερίσματα που της κατέβαλε η θυγατρική της, Cofima, απλοποιημένη ανώνυμη εταιρία γαλλικού δικαίου, με απαλλαγή από την παρακράτηση φόρου.

Στις 3 Δεκεμβρίου 2014, η γαλλική φορολογική διοίκηση, έχοντας αμφιβολίες ως προς το αν η απαλλαγή της οποίας έτυχε η Cofima πληρούσε τις προϋποθέσεις του γαλλικού δικαίου, απηύθυνε στη λουξεμβουργιανή φορολογική διοίκηση αίτημα παροχής πληροφοριών σχετικών με την Berlioz δυνάμει, μεταξύ άλλων, της οδηγίας 2011/16.

Κατόπιν του αιτήματος αυτού, ο διευθυντής της administration des contributions directes (υπηρεσίας άμεσης φορολογίας) έλαβε στις 16 Μαρτίου 2015 απόφαση με την οποία επισήμανε ότι οι γαλλικές φορολογικές αρχές εξέταζαν τη φορολογική κατάσταση της Cofima και χρειάζονταν πληροφορίες προκειμένου να εκτιμήσουν αν τα μερίσματα που κατέβαλε η Cofima στην Berlioz απαλλάσσονταν όντως από την παρακράτηση φόρου. Με την απόφαση αυτή, ο διευθυντής, βάσει του άρθρου 2, παράγραφος 2, του νόμου της 25ης Νοεμβρίου 2014, επέβαλε στην Berlioz την υποχρέωση να του παράσχει ορισμένες πληροφορίες και ειδικότερα:

αν η έδρα της πραγματικής διοικήσεως της εταιρίας βρίσκεται στο Λουξεμβούργο και ποια είναι τα βασικά χαρακτηριστικά της, μεταξύ των οποίων η περιγραφή της έδρας αυτής, το εμβαδόν των γραφείων της, ο υλικοτεχνικός εξοπλισμός και εξοπλισμός πληροφορικής της, το αντίγραφο της συμβάσεως μισθώσεως των γραφείων και η διεύθυνση, μαζί με τα σχετικά αποδεικτικά στοιχεία.

να παράσχει κατάλογο των υπαλλήλων της, με αναφορά των καθηκόντων που ασκούν εντός της εταιρίας και προσδιορισμό των υπαλλήλων που συνδέονται με την έδρα της εταιρίας· αν η Berlioz προβαίνει σε μίσθωση προσωπικού στο Λουξεμβούργο· αν υφίσταται σύμβαση μεταξύ της Berlioz και της Cofima και, εφόσον συντρέχει τέτοια περίπτωση, αντιγραφο της συμβάσεως αυτής·

απαρίθμηση των συμμετοχών της σε άλλες εταιρίες και αναφορά του τρόπου με τον οποίον χρηματοδοτήθηκαν οι συμμετοχές αυτές, μαζί με τα σχετικά αποδεικτικά στοιχεία·

αναφορά των ονομάτων και διευθύνσεων των εταίρων της Berlioz, καθώς και του αριθμού των μετοχών κάθε εταίρου και του ποσοστού που αντιπροσωπεύει ο αριθμός αυτός επί του μετοχικού κεφαλαίου, και αναφορά του ποσού για το οποίο έγινε εγγραφή των μετοχών της Cofima στο ενεργητικό της Berlioz πριν τη γενική συνέλευση της Cofima της 7ης Μαρτίου 2012, καθώς και πίνακα με τα ποσά για τα οποία έγινε εγγραφή των μετοχών της Cofima στο ενεργητικό της Berlioz κατά την εισφορά της 5ης Δεκεμβρίου 2002, την εισφορά της 31ης Οκτωβρίου 2003 και την κτήση της 2ας Οκτωβρίου 2007.

Στις 21 Απριλίου 2015, η Berlioz δήλωσε ότι ανταποκρινόταν στη διαταγή παροχής πληροφοριών της 16ης Μαρτίου 2015, αλλά ότι δεν γνωστοποιούσε τα ονόματα και τις διευθύνσεις των εταίρων της, τον αριθμό των μετοχών κάθε εταίρου και το ποσοστό που αντιπροσώπευε ο αριθμός αυτός επί του μετοχικού κεφαλαίου, υποστηρίζοντας ότι οι πληροφορίες αυτές στέρευνταν προβλέψιμης συνάφειας, κατά την έννοια της οδηγίας 2011/16, με το αντικείμενο του διενεργούμενου από τη γαλλική φορολογική διοίκηση ελέγχου και συγκεκριμένα με το αν η διανομή μερισμάτων από τη θυγατρική της έπρεπε να φορολογηθεί στην πηγή.

Με απόφαση της 18ης Μαΐου 2015, ο διευθυντής της *administration des contributions directes* (υπηρεσίας άμεσης φορολογίας) επέβαλε στην Berlioz, βάσει του άρθρου 5, παράγραφος 1, του νόμου της 25ης Νοεμβρίου 2014, διοικητικό πρόστιμο ύψους 250 000 ευρώ, λόγω της αρνήσεως της να παράσχει τις ανωτέρω πληροφορίες.

Στις 18 Ιουνίου 2015, η Berlioz άσκησε ενώπιον του *tribunal administratif* (διοικητικό πρωτοδικείο, Λουξεμβούργο) προσφυγή κατά της αποφάσεως του διευθυντή της *administration des contributions directes* να της επιβάλει πρόστιμο, ζητώντας να εξεταστεί η ουσιαστική νομιμότητα της διαταγής παροχής πληροφοριών της 16ης Μαρτίου 2015.

Με απόφαση της 13ης Αυγούστου 2015, το *tribunal administratif* (διοικητικό πρωτοδικείο) έκρινε εν μέρει βάσιμη την προσφυγή και μείωσε το πρόστιμο στα 150 000 ευρώ, ενώ την απέρριψε κατά τα λοιπά και έκρινε ότι δεν χρειαζόταν να αποφανθεί επί του επικουρικώς διατυπωθέντος ακυρωτικού αιτήματος.

Με δικόγραφο της 31ης Αυγούστου 2015, η Berlioz άσκησε έφεση ενώπιον του *Cour administrative* (διοικητικό εφετείο, Λουξεμβούργο) υποστηρίζοντας ότι η ερειδόμενη στα άρθρο 6, παράγραφος 1, του νόμου της 25ης Νοεμβρίου 2014 άρνηση του *tribunal administratif* (διοικητικού πρωτοδικείου) να εξετάσει την ουσιαστική νομιμότητα της διαταγής παροχής πληροφοριών της 16ης Μαρτίου 2015 συνιστούσε προσβολή του δικαιώματός της σε πραγματική ένδικη προσφυγή, όπως κατοχυρώνεται με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την Πρόσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, η οποία υπογράφηκε στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950 (στο εξής: ΕΣΔΑ).

Το *Cour administrative* (διοικητικό εφετείο) έκρινε ότι ενδεχομένως να ήταν αναγκαίο να ληφθεί υπόψη, μεταξύ άλλων, το άρθρο 47 του Χάρτη το οποίο αντιστοιχεί στο άρθρο 6, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ, και κάλεσε τους διαδίκους της κύριας δίκης να υποβάλουν συναφώς τις παρατηρήσεις τους.

Το δικαστήριο αυτό διερωτάται αν διοικούμενος, όπως η Berlioz, διαθέτει όντως δικαιώμα πραγματικής ένδικης προσφυγής στην περίπτωση που δεν έχει τη δυνατότητα να ζητήσει τον, έστω και παρεμπίποτοντα, έλεγχο του κύρους της διαταγής παροχής πληροφοριών η οποία αποτελεί τη βάση της κυρώσεως που του επιβλήθηκε. Το εν λόγω δικαστήριο έχει, ειδικότερα, αμφιβολίες ως προς την έννοια της «προβλέψιμης συνάφειας» των ζητουμένων πληροφοριών, η οποία περιλαμβάνεται στο άρθρο 1, παράγραφος 1, της οδηγίας 2011/16, και ως προς την έκταση του ελέγχου που οφείλουν να ασκούν συναφώς οι φορολογικές αρχές και οι δικαστικές αρχές του λαμβάνοντος κράτους χωρίς να διακυβεύσουν την επίτευξη του σκοπού της οδηγίας αυτής.

Υπό τις συνθήκες αυτές, το *Cour administrative* (διοικητικό εφετείο) αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο δικαστήριο τα ακόλουθα ερωτήματα:

Θέτει σε εφαρμογή το δίκαιο της Ένωσης, με συνέπεια να καθίσταται εφαρμοστέος και ο Χάρτης, κατά το άρθρο 51, παράγραφος 1, αυτού, κράτος μέλος το οποίο, σε περίπτωση όπως η προκείμενη, επιβάλλει χρηματική διοικητική κύρωση σε διοικούμενο λόγω ελλιπούς συμμορφώσεως του προς τις υποχρεώσεις συνεργασίας που του έχουν επιβληθεί βάσει αποφάσεως περί διαταγής παροχής πληροφοριών που έχει εκδοθεί από την εθνική αρμόδια αρχή βάσει διαδικασίας που προβλέπεται από το εθνικό δίκαιο στο πλαίσιο της υλοποίησεως, από το εν λόγω κράτος μέλος ως λαμβάνοντος κράτος, αιτήματος ανταλλαγής πληροφοριών που έχει διατυπώσει άλλο κράτος μέλος, ιδίως βάσει των διατάξεων της οδηγίας 2011/16 σχετικά με την ανταλλαγή πληροφοριών κατόπιν αιτήματος;

Σε περίπτωση που πράγματι εφαρμόζεται στην υπό κρίση περίπτωση το Χάρτης, μπορεί ο διοικούμενος να επικαλεστεί το άρθρο 47 του Χάρτη αν κρίνει ότι η χρηματική διοικητική κύρωση που του επιβλήθηκε τον υποχρεώνει να παράσχει πληροφορίες, στο πλαίσιο της υλοποίησεως, εκ μέρους της αρμόδιας αρχής του λαμβάνοντος κράτους μέλους, στο οποίο κατοικεί, αιτήματος παροχής πληροφοριών που έχει διατυπωθεί από άλλο κράτος μέλος, χωρίς το αίτημα αυτό να περιλαμβάνει κάποια αιτιολογία ως προς τον πραγματικό φορολογικό του σκοπό, με αποτέλεσμα να μην υφίσταται εν προκειμένω νόμιμος σκοπός,

κάτι που θα οδηγούσε στην απόκτηση πληροφοριών οι οποίες κατά πάσα πιθανότητα δεν έχουν σημασία για την συγκεκριμένη περίπτωση φορολογήσεως;

Σε περίπτωση που πράγματι εφαρμόζεται στην υπό κρίση περίπτωση ο Χάρτης, το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη, επιβάλλει, χωρίς να χωρούν περιορισμοί βάσει του άρθρου 52, παράγραφος 1, του Χάρτη, ο αρμόδιος εθνικός δικαστής να διαθέτει αρμοδιότητα πλήρους δικαιοδοσίας και επομένως να διαθέτει την εξουσία να ελέγξει, έστω παρεμπιπόντως, το κύρος αποφάσεως περί διαταγής παροχής πληροφοριών που έχει εκδοθεί από την αρμόδια αρχή κράτους μέλους στο πλαίσιο της υλοποιήσεως αιτήματος παροχής πληροφοριών που έχει υποβληθεί από την αρμόδια αρχή άλλου κράτους μέλους ιδίως βάσει της οδηγίας 2011/16, στο πλαίσιο προσφυγής που έχει ασκήσει ο τρίτος κάτοχος πληροφοριών σε βάρος του οποίου έχει εκδοθεί η απόφαση περί διαταγής παροχής πληροφοριών, κατά πράξεως επιβολής χρηματικού διοικητικού προστίμου λόγω ελλιπούς συμμορφώσεως του εν λόγω διοικουμένου προς την υποχρέωση συνεργασίας που υπέχει στο πλαίσιο της υλοποιήσεως του ανωτέρω αιτήματος;

Σε περίπτωση που πράγματι εφαρμόζεται στην υπό κρίση περίπτωση ο Χάρτης, [το άρθρο] 1, παράγραφος 1, και [το άρθρο] 5 της οδηγίας 2011/16, υπό το πρίσμα, αφενός, της ομοιότητας με τον κανόνα της προβλέψιμης συνάφειας που απορρέει από το υπόδειγμα συμβάσεως του [Οργανισμού για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη (ΟΟΣΑ)] περί φορολογίας εισοδήματος και κεφαλαίου και, αφετέρου, της αρχή της ειλικρινούς συνεργασίας που προβλέπεται στο άρθρο 4 ΣΕΕ, και συνολικά της οικονομίας της οδηγίας 2011/16, έχουν την έννοια ότι η προβλέψιμη συνάφεια, σε σχέση με την συγκεκριμένη περίπτωση φορολογήσεως και τον αναφερόμενο φορολογικό σκοπό, των πληροφοριών που ζητεί κράτος μέλος από άλλο κράτος μέλους αποτελεί προϋπόθεση την οποία πρέπει να πληροί το αίτημα παροχής πληροφοριών ώστε να ενεργοποιηθεί η υποχρέωση της αρμόδιας αρχής του λαμβάνοντος κράτους μέλους να ανταποκριθεί στο αίτημα αυτό και να είναι νόμιμη η απόφαση περί διαταγής παροχής πληροφοριών που απευθύνεται στον τρίτο κάτοχο των πληροφοριών;

Σε περίπτωση που ο Χάρτης πράγματι εφαρμόζεται στην υπό κρίση περίπτωση, οι διατάξεις [του άρθρου] 1, παράγραφος 1, και [του άρθρου] 5 της οδηγίας 2011/16, και του [άρθρου] 47 του Χάρτη έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται σε διάταξη της εθνικής νομοθεσίας κράτους μέλους η οποία περιορίζει κατά γενικό τρόπο την εξέταση από την αρμόδια εθνική αρχή, που ενεργεί ως αρχή του λαμβάνοντος κράτους, του κύρους αιτήματος παροχής πληροφοριών σε έναν απόλυτο έλεγχο τυπικής ορθότητας και ότι επιβάλλουν στην εθνικό δικαστή, στο πλαίσιο προσφυγής όπως αυτή που περιγράφηκε στο τρίτο ερώτημα ανωτέρω, την υποχρέωση να ελέγξει αν τηρήθηκε η προϋπόθεση της προβλέψιμης συνάφειας των πληροφοριών που ζητήθηκαν, όσον αφορά τη σύνδεση με τη συγκεκριμένη υπόθεση φορολογήσεως, τον προβαλλόμενο φορολογικό σκοπό και την τήρηση του άρθρου 17 της οδηγίας 2011/16;

Σε περίπτωση που πράγματι εφαρμόζεται στην προκειμένη περίπτωση ο Χάρτης, το άρθρο 47, [δεύτερο εδάφιο], του Χάρτη αντιτίθεται σε διάταξη της εθνικής νομοθεσίας κράτους μέλους κατά την οποία απαγορεύεται να υποβληθεί στον αρμόδιο δικαστή του λαμβάνοντος κράτους, στο πλαίσιο προσφυγής όπως αυτή που περιγράφηκε στο τρίτο ερώτημα ανωτέρω, το αίτημα παροχής πληροφοριών που έχει διατυπώσει η αρμόδια αρχή άλλου κράτους μέλους και επιβάλλει να προσκομιστεί το έγγραφο αυτό ενώπιον του αρμόδιου εθνικού δικαστή και να έχει πρόσβαση στο έγγραφο αυτό και ο τρίτος κάτοχος των πληροφοριών ή έστω να προσκομιστεί το έγγραφο αυτό ενώπιον του εθνικού δικαστή χωρίς να έχει πρόσβαση στο έγγραφο αυτό ο τρίτος κάτοχος των πληροφοριών λόγω του εμπιστευτικού χαρακτήρα του εν λόγω εγγράφου, υπό την προϋπόθεση τα προβλήματα που προκαλεί σε αυτόν ο περιορισμός των δικαιωμάτων του να αντισταθμίζονται επαρκώς με τη διαδικασία που ακολουθείται ενώπιον του αρμόδιου εθνικού δικαστή;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του πρώτου ερωτήματος

Με το πρώτο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 51, παράγραφος 1, του Χάρτη έχει την έννοια ότι κράτος μέλος θέτει σε εφαρμογή το δίκαιο της Ένωσης, κατά την έννοια της εν λόγω διατάξεως, με συνέπεια να καθίσταται εφαρμοστέος ο Χάρτης, όταν προβλέπει στη νομοθεσία του χρηματική κύρωση για τον διοικούμενο που αρνείται να παράσχει πληροφορίες στο πλαίσιο ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ φορολογικών αρχών διενεργούμενης, ιδίως, βάσει των διατάξεων της οδηγίας 2011/16.

Κατά το άρθρο 51 παράγραφος 1, του Χάρτη, οι διατάξεις του απευθύνονται στα κράτη μέλη μόνον όταν αυτά εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης. Συνεπώς, πρέπει να εξεταστεί αν εθνικό μέτρο που προβλέπει τέτοια κύρωση μπορεί να θεωρηθεί ότι θέτει σε εφαρμογή το δίκαιο της Ένωσης.

Επισημαίνεται συναφώς ότι η οδηγία 2011/16 επιβάλλει ορισμένες υποχρεώσεις στα κράτη μέλη. Ειδικότερα, το άρθρο 5 της οδηγίας αυτής προβλέπει ότι η λαμβάνουσα αρχή κοινοποιεί ορισμένες πληροφορίες στην αιτούσα αρχή.

Εξάλλου, κατά το άρθρο 18 της οδηγίας 2011/16, το οποίο φέρει τον τίτλο «Υποχρεώσεις», το κράτος μέλος εφαρμόζει τα μέτρα τα οποία διαθέτει για τη συγκέντρωση πληροφοριών, προκειμένου να λάβει τις ζητούμενες πληροφορίες.

Επιπλέον, κατά το άρθρο 22, παράγραφος 1, στοιχείο γ', της οδηγίας 2011/16, τα κράτη μέλη πρέπει να λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να διασφαλίζουν την ομαλή διεξαγωγή των διαδικασιών διοικητικής συνεργασίας τις οποίες προβλέπει η οδηγία.

Επομένως, η οδηγία 2011/16 παραπέμπει μεν τα μέτρα συλλογής πληροφοριών που προβλέπει το εθνικό δίκαιο, επιβάλλει όμως συγχρόνως στα κράτη μέλη την υποχρέωση να λαμβάνουν τα αναγκαία

μέτρα προκειμένου να συγκεντρώνουν τις ζητούμενες πληροφορίες, ώστε να εκπληρώνουν τις υποχρεώσεις τους στον τομέα της ανταλλαγής πληροφοριών.

Διαπιστώνεται όμως ότι, για να διασφαλιστεί η πρακτική αποτελεσματικότητα της οδηγίας αυτής, τα μέτρα αυτά πρέπει να προβλέπουν συνέπειες, όπως η επιβολή της επίμαχης στην υπόθεση της κύριας δίκης χρηματικής κυρώσεως, που να διασφαλίζουν ότι ο διοικούμενος θα έχει επαρκείς λόγους να ανταποκριθεί στα αιτήματα των φορολογικών αρχών και, κατ' αυτόν τον τρόπο, να καθιστούν δυνατή την εκπλήρωση των υποχρεώσεων της λαμβάνουσας αρχής έναντι της αιτούσας αρχής.

Το γεγονός ότι η οδηγία 2011/16 δεν προβλέπει ρητώς την εφαρμογή κυρωτικών μέτρων δεν εμποδίζει να γίνει δεκτό ότι τέτοια μέτρα εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας αυτής και, ως εκ τούτου, στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης. Πράγματι, οι φράσεις «μέτρα για τη συγκέντρωση πληροφοριών», κατά το άρθρο 18 της εν λόγω οδηγίας, και «καναγκαία μέτρα για να εξασφαλιστεί η ορθή λειτουργία του συστήματος διοικητικής συνεργασίας», κατά το άρθρο 22, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας, είναι δυνατόν να καλύπτουν τέτοια μέτρα.

Υπ' αυτές τις συνθήκες, το γεγονός ότι η εθνική διάταξη που αποτελεί τη βάση για την επιβολή ορισμένης κυρώσεως, όπως είναι η επιβληθείσα στην Berlioz κύρωση, περιέχεται σε νόμο ο οποίος δεν εκδόθηκε για τη μεταφορά της οδηγίας 2011/16 στο εσωτερικό δίκαιο, στερείται σημασίας, δεδομένου ότι η εφαρμογή της εθνικής διατάξεως αυτής αποσκοπεί στη διασφάλιση της εφαρμογής εν λόγω οδηγίας (βλ., υπ' αυτή την έννοια, απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2013, Åkerberg Fransson, C-617/10, EU:C:2013:105, σκέψη 28).

Κατά συνέπεια, πρέπει να γίνει δεκτό ότι εθνική νομοθεσία, όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης, η οποία προβλέπει την επιβολή κυρώσεως σε περίπτωση μη απαντήσεως σε αίτημα που έχει υποβάλει η εθνική φορολογική αρχή, προκειμένου να μπορέσει να τηρήσει τις προβλεπόμενες από την οδηγία 2011/16 υποχρεώσεις της, θέτει σε εφαρμογή την εν λόγω οδηγία.

Επομένως, στο πρώτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 51, παράγραφος 1, του Χάρτη έχει την έννοια ότι κράτος μέλος θέτει σε εφαρμογή το δίκαιο της Ένωσης, κατά την έννοια της εν λόγω διατάξεως, με συνέπεια να καθίσταται εφαρμοστέος ο Χάρτης, όταν προβλέπει στη νομοθεσία του χρηματική κύρωση για τον διοικούμενο που αρνείται να παράσχει πληροφορίες στο πλαίσιο ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ φορολογικών αρχών διενεργούμενης, ιδίως, βάσει των διατάξεων της οδηγίας 2011/16.

Επί του δευτέρου ερωτήματος

Με το δεύτερο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 47 του Χάρτη έχει την έννοια ότι διοικούμενος στον οποίο έχει επιβληθεί χρηματική κύρωση λόγω μη συμμορφώσεώς του προς διοικητική απόφαση που τον υποχρεώνει να παράσχει ορισμένες πληροφορίες στο πλαίσιο ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ εθνικών φορολογικών διοικήσεων δυνάμει της οδηγίας 2011/16 έχει δικαίωμα να αφισβητήσει τη νομιμότητα της εν λόγω αποφάσεως.

Επί της υπάρξεως δικαιώματος προσφυγής βάσει του άρθρου 47 του Χάρτη

Κατά το άρθρο 47 του Χάρτη, το οποίο τιτλοφορείται «Δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου», κάθε πρόσωπο του οποίου παραβιάστηκαν τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που διασφαλίζονται από το δίκαιο της Ένωσης έχει δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου. Στο δικαίωμα αυτό αντιστοιχεί η υποχρέωση την οποία επιβάλλει στα κράτη μέλη το άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ να προβλέπουν τα ένδικα βοηθήματα και μέσα που είναι αναγκαία για να διασφαλίζεται η πραγματική δικαστική προστασία στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης.

Πλείονες κυβερνήσεις υποστήριξαν ότι, σε περίπτωση όπως αυτή της υποθέσεως της κύριας δίκης, δεν υφίσταται δικαίωμα που να «διασφαλίζεται από το δίκαιο της Ένωσης», κατά την έννοια του άρθρου 47 του Χάρτη, διότι η οδηγία 2011/16 δεν παρέχει κανένα δικαίωμα στους ιδιώτες. Κατά τις κυβερνήσεις αυτές, η εν λόγω οδηγία, όπως και η οδηγία 77/799 η οποία εξετάστηκε από το Δικαστήριο με την απόφαση της 22ας Οκτωβρίου 2013, Sabou (C-276/12, EU:C:2013:678), αφορά αποκλειστικά την ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ φορολογικών διοικήσεων και παρέχει δικαιώματα μόνο σ' αυτές. Ως εκ τούτου, διοικούμενος, όπως η Berlioz, δεν θα μπορούσε να υποστηρίξει, με βάση το άρθρο 47 του Χάρτη, ότι διαθέτει δικαίωμα προσφυγής.

Το Δικαστήριο έκρινε συναφώς, στις σκέψεις 30 έως 36 της αποφάσεως εκείνης, ότι η οδηγία 77/799, η οποία έχει ως σκοπό να ρυθμίσει τη συνεργασία μεταξύ των φορολογικών αρχών των κρατών μελών, συντονίζει τη διαβίβαση πληροφοριών μεταξύ αρμοδίων αρχών επιβάλλοντας ορισμένες υποχρεώσεις στα κράτη μέλη, χωρίς όμως να παρέχει συγκεκριμένα δικαιώματα στον φορολογούμενο όσον αφορά τη συμμετοχή του στη διαδικασία ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ των εν λόγω αρχών. Ειδικότερα, η εν λόγω οδηγία δεν επιβάλλει στις εν λόγω αρχές καμία υποχρέωση ακροάσεως του φορολογουμένου.

Όσον αφορά την οδηγία 2011/16, η αιτιολογική της σκέψη 7 αναφέρει ότι η οδηγία αυτή αξιοποιεί τα επιτεύγματα της οδηγίας 77/799 προβλέποντας πάντως σαφέστερους και ακριβέστερους κανόνες για τη διοικητική συνεργασία μεταξύ κρατών μελών, ώστε να επιτευχθεί ένα ευρύτερο πεδίο για τη συνεργασία αυτή. Διαπιστώνεται συνεπώς ότι, κατ' αυτόν τον τρόπο, η οδηγία 2011/16 επιδιώκει σκοπό ανάλογο προς εκείνον της οδηγίας 77/799 την οποία αντικαθιστά.

Εντούτοις, από το στοιχείο αυτό δεν προκύπτει ότι διοικούμενος που βρίσκεται στην κατάσταση της Berlioz δεν έχει τη δυνατότητα, σύμφωνα με το άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιώδων Δικαιωμάτων, να ζητήσει δικαστική προστασία στο πλαίσιο της εφαρμογής της οδηγίας 2011/16.

Πράγματι, όπως προκύπτει από πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται στην έννομη τάξη της Ένωσης προορίζονται σε όλες τις περιπτώσεις

που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης, η δε εφαρμογή του δικαίου αυτού συνεπάγεται τον σεβασμό των θεμελιώδων δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται με τον Χάρτη (βλ., υπ' αυτή την έννοια, αποφάσεις της 26ης Φεβρουαρίου 2013, Åkerberg Fransson, C-617/10, EU:C:2013:105, σκέψεις 19 έως 21, καθώς και της 26ης Σεπτεμβρίου 2013, Texdata Software, C-418/11, EU:C:2013:588, σκέψεις 72 και 73).

Εν προκειμένω, η διαφορά της κύριας δίκης αφορά μέτρο με το οποίο επιβλήθηκε σε διοικούμενο κύρωση λόγω μη συμμορφώσεώς του προς απόφαση που τον υποχρέωσε να παράσχει στη λαμβάνουσα αρχή ορισμένες πληροφορίες βάσει των οποίων αυτή θα μπορούσε να ανταποκριθεί σε αίτημα που της υπέβαλε η αιτούσα αρχή δυνάμει, ιδίως, της οδηγίας 2011/16. Δεδομένου ότι η κύρωση αυτή έχει ως βάση της εθνική διάταξη η οποία, όπως προκύπτει από την απάντηση στο πρώτο ερώτημα, θέτει σε εφαρμογή το δίκαιο της Ένωσης, κατά την έννοια του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη, οι διατάξεις του Χάρτη, ιδίως το άρθρο 47, είναι εφαρμοστέες στην υπόθεση της κύριας δίκης (βλ., υπ' αυτή την έννοια, απόφαση της 26ης Σεπτεμβρίου 2013, Texdata Software, C-418/11, EU:C:2013:588, σκέψεις 74 έως 77).

'Οσον αφορά, ειδικότερα, την απαίτηση να υφίσταται δικαίωμα που διασφαλίζεται από το δίκαιο της Ένωσης, κατά την έννοια του άρθρου 47 του Χάρτη, πρέπει να υπομνησθεί ότι, κατά πάγια νομολογία, η προστασία έναντι επεμβάσεων της δημόσιας εξουσίας στη σφαίρα της ιδιωτικής ζωής ενός προσώπου, φυσικού ή νομικού, που είναι αυθαίρετες ή δυσανάλογα επαχθείς συνιστά γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης (αποφάσεις της 21ης Σεπτεμβρίου 1989, Hoechst κατά Επιτροπής, 46/87 και 227/88, EU:C:1989:337, σκέψη 19, και της 22ας Οκτωβρίου 2002, Roquette Frères, C-94/00, EU:C:2002:603, σκέψη 27, καθώς και διάταξη της 17ης Νοεμβρίου 2005, Minoan Lines κατά Επιτροπής, C-121/04 P, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2005:695, σκέψη 30).

Επομένως, διοικούμενος, όπως η Berlioz, δύναται να επικαλεστεί την ως άνω προστασία έναντι βλαπτικής γι' αυτόν πράξεως, όπως είναι η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης διαταγή παροχής πληροφοριών και το επίμαχο μέτρο επιβολής κυρώσεως, δύναται δηλαδή να επικαλεστεί δικαίωμα διασφαλιζόμενο από το δίκαιο της Ένωσης, κατά την έννοια του άρθρου 47 του Χάρτη, το οποίο του παρέχει δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής.

Επί του αντικειμένου του δικαιώματος προσφυγής

'Οσον αφορά την επιβολή κυρώσεως, πρέπει να εξεταστεί αν η ύπαρξη δικαιώματος προσφυγής κατά της κυρώσεως αυτής, όπως σχετικώς προβλέπεται από την επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης ρύθμιση, αρκεί για να παράσχει στον διοικούμενο τη δυνατότητα να ασκήσει τα δικαιώματα που αντλεί από το άρθρο 47 του Χάρτη ή αν το άρθρο αυτό επιτάσσει να έχει, στο πλαίσιο αυτό, ο διοικούμενος επίσης τη δυνατότητα να αμφισβήτησει τη νομιμότητα της διαταγής παροχής πληροφοριών βάσει της οποίας επιβλήθηκε η κύρωση αυτή.

Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι η αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας συνιστά γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης, η οποία κατοχυρώνεται σήμερα με το άρθρο 47 του Χάρτη. Το εν λόγω άρθρο 47 διασφαλίζει, σε επίπεδο δικαίου της Ένωσης, την προστασία που παρέχει το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 13 της ΕΣΔΑ. Επομένως, προσήκει αναφορά μόνο στην πρώτη από τις διατάξεις αυτές (βλ., υπ' αυτή την έννοια, απόφαση της 6ης Νοεμβρίου 2012, Otis κ.λπ., C-199/11, EU:C:2012:684, σκέψεις 46 και 47).

Το άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη προβλέπει ότι κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να δικαστεί η υπόθεσή του από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο. Για να διασφαλιστεί ο σεβασμός του δικαιώματος αυτού, απόφαση διοικητικής αρχής που δεν πληροί, αυτή καθαυτήν, τις προϋποθέσεις ανεξαρτησίας και αμεροληπτίας πρέπει να υπόκειται σε μεταγενέστερο έλεγχο από δικαιοδοτικό όργανο το οποίο πρέπει, μεταξύ άλλων, να έχει αρμοδιότητα να εξετάσει όλα τα κρίσιμα ζητήματα.

Κατά συνέπεια, όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 80 των προτάσεών του, προκειμένου να πληρούνται οι απαιτήσεις του άρθρου 47 του Χάρτη, το εθνικό δικαστήριο ενώπιον του οποίου διοικούμενος έχει ασκήσει προσφυγή κατά της διοικητικής χρηματικής κυρώσεως, που του επιβλήθηκε λόγω μη συμμορφώσεώς του προς διαταγή παροχής πληροφοριών, πρέπει να έχει τη δυνατότητα να εξετάσει τη νομιμότητα της αποφάσεως αυτής.

Η Επιτροπή υποστήριξε ότι τυχόν παροχή στον διοικούμενο δικαιώματος προσφυγής κατά της εν λόγω διαταγής θα ισοδυναμούσε με αναγνώριση περισσότερων δικονομικών δικαιωμάτων απ' όσα έχει ένας φορολογούμενος. Κατά την άποψη της Επιτροπής, από τη σκέψη 40 της αποφάσεως της 22ας Οκτωβρίου 2013, Sabou (C-276/12, EU:C:2013:678), προκύπτει ότι το αίτημα παροχής πληροφοριών με αποδέκτη φορολογούμενο, το οποίο εντάσσεται στο στάδιο εκείνο της έρευνας κατά το οποίο συλλέγονται πληροφορίες, είναι απλώς προπαρασκευαστική πράξη της τελικής αποφάσεως και δεν μπορεί να αμφισβητηθεί.

Εντούτοις, οι περιστάσεις της υποθέσεως της κύριας δίκης διαφέρουν από εκείνες της υποθέσεως επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 22ας Οκτωβρίου 2013, Sabou (C-276/12, EU:C:2013:678). Συγκεκριμένα, η υπόθεση εκείνη αφορούσε αιτήματα παροχής πληροφοριών που είχε απευθύνει η φορολογική διοικηση κράτους μέλους προς τη φορολογική διοικηση άλλου κράτους μέλους και, πιο συγκεκριμένα, το δικαίωμα φορολογουμένου ως προς τον οποίο διεξαγόταν φορολογική έρευνα στο αιτούντον κράτος μέλους να μετάσχει στη σχετική με τα αιτήματα αυτά διαδικασία. Ο διοικούμενος όμως αυτός δεν είχε αποδέκτης αιτήματος παροχής πληροφοριών, σε αντίθεση με την Berlioz στην υπόθεση της κύριας δίκης. Ειδικότερα, στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση εκείνη, το δικαστήριο κλήθηκε να κρίνει αν ο διοικούμενος ως προς τον οποίο είχαν υποβληθεί αιτήματα παροχής πληροφοριών μεταξύ εθνικών φορολογικών διοικήσεων είχε δικαίωμα ακροάσεως στο πλαίσιο της εν λόγω διαδικασίας, και όχι, όπως εν προκειμένω, αν ο διοικούμενος, πολίτης του κράτους μέλους της

λαμβάνουσας αρχής, έχει δικαίωμα προσφυγής κατά της κυρώσεως που του επιβλήθηκε λόγω μη συμμορφώσεώς του προς διαταγή παροχής πληροφοριών εκδοθέσια έναντι του από τη λαμβάνουσα αρχή κατόπιν αιτήματος παροχής πληροφοριών που της είχε απευθύνει η αιτούσα αρχή.

Επομένως, στο δεύτερο ερώτημα πρέπει να διθεί η απάντηση ότι το άρθρο 47 του Χάρτη έχει την έννοια ότι διοικούμενος στον οποίο έχει επιβληθεί χρηματική κύρωση λόγω μη συμμορφώσεώς του προς διοικητική απόφαση που τον υποχρεώνει να παράσχει ορισμένες πληροφορίες στο πλαίσιο ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ εθνικών φορολογικών διοικήσεων δυνάμει της οδηγίας 2011/16 έχει δικαίωμα να αμφισβητήσει τη νομιμότητα της αποφάσεως αυτής.

Επί του τετάρτου ερωτήματος

Με το τέταρτο ερώτημά του, το οποίο πρέπει να εξεταστεί πριν από το τρίτο ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 1, παράγραφος 1, και το άρθρο 5 της οδηγίας 2011/16 έχουν την έννοια ότι η «προβλέψιμη συνάφεια» των πληροφοριών που ζητεί κράτος μέλος από άλλο κράτος μέλος αποτελεί προϋπόθεση την οποία πρέπει να πληροί το αίτημα παροχής πληροφοριών προκειμένου να ενεργοποιηθεί η υποχρέωση του λαμβάνοντος κράτους μέλους να ανταποκριθεί στο αίτημα αυτό και, ως εκ τούτου, αν αποτελεί προϋπόθεση της νομιμότητας της αποφάσεως με την οποία το κράτος μέλος αυτό υποχρεώνει ορισμένο διοικούμενο να παράσχει ορισμένες πληροφορίες.

Δυνάμει του άρθρου 1, παράγραφος 1, της οδηγίας 2011/16, το οποίο αφορά το αντικείμενο της οδηγίας αυτής, τα κράτη μέλη συνεργάζονται μεταξύ τους προς τον σκοπό της ανταλλαγής πληροφοριών που έχουν «προβλέψιμη συνάφεια» για την αιτούσα διοίκηση, λαμβανομένων υπόψη των διατάξεων της φορολογικής νομοθεσίας του κράτους μέλους στο οποίο ανήκει η διοίκηση αυτή.

Στο άρθρο 5 της οδηγίας 2011/16 γίνεται λόγος για τις πληροφορίες αυτές και προβλέπεται ότι, κατόπιν αιτήματος της αιτούσας αρχής, η λαμβάνουσα αρχή κοινοποιεί στην αιτούσα αρχή τις διαλαμβανόμενες στο άρθρο 1, παράγραφος 1, πληροφορίες τις οποίες διαθέτει ή οι οποίες περιέχονται στην κατοχή της κατόπιν διοικητικών ερευνών. Επομένως, το άρθρο 5 επιβάλλει ορισμένη υποχρέωση στη λαμβάνουσα αρχή.

Όπως προκύπτει από το γράμμα των διατάξεων αυτών, με τον όρο «προβλέψιμη συνάφεια» νοούνται τα ποιοτικά χαρακτηριστικά που πρέπει να έχουν οι ζητούμενες πληροφορίες. Η υποχρέωση που υπέχει η λαμβάνουσα αρχή από το άρθρο 5 της οδηγίας 2011/16 να συνεργάζεται με την αιτούσα αρχή δεν επεκτείνεται στην κοινοποίηση πληροφοριών που δεν έχουν τα χαρακτηριστικά αυτά.

Επομένως, η «προβλέψιμη συνάφεια» των ζητουμένων πληροφοριών συνιστά προϋπόθεση την οποία πρέπει να πληροί το αίτημα παροχής των πληροφοριών αυτών.

Πρέπει επίσης να εξεταστεί ποιος και πώς αξιολογεί τα ποιοτικά χαρακτηριστικά αυτά και αν ο διοικούμενος στον οποίο απευθύνεται η λαμβάνουσα αρχή για να λάβει τις πληροφορίες που ζητεί η αιτούσα αρχή μπορεί να υποστηρίξει ότι οι ζητούμενες πληροφορίες δεν φέρουν τα χαρακτηριστικά αυτά.

Θα πρέπει συναφώς να γίνει μνεία της αιτιολογικής σκέψεως 9 της οδηγίας 2011/16, κατά την οποία σκοπός του κριτηρίου της «προβλέψιμης συνάφειας» είναι να καθιστά δυνατή την ανταλλαγή πληροφοριών επί φορολογικών ζητημάτων στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό και ταυτόχρονα να διευκρινίζει ότι τα κράτη μέλη δεν είναι ελεύθερα να επιχειρούν αδιακρίτως την «αλίευση πληροφοριών» ή να ζητούν πληροφορίες που είναι απίθανο να αφορούν φορολογικές υποθέσεις ορισμένου φορολογουμένου.

Όπως υποστήριξαν πλείονες κυβερνήσεις και η Επιτροπή, η έννοια αυτή της προβλέψιμης συνάφειας απηχεί την έννοια που περιλαμβάνεται στο άρθρο 26 του υποδειγματος συμβάσεως φορολογίας του ΟΟΣΑ, τόσο λόγω της ομοιότητας των χρησιμοποιούμενων όρων όσο και λόγω της αναφοράς που κάνει στις συμβάσεις του ΟΟΣΑ η αιτιολογική έκθεση της προτάσεως οδηγίας του Συμβουλίου COM(2009) 29 τελικό, της 2ας Φεβρουαρίου 2009, σχετικά με τη διοικητική συνεργασία στον τομέα της φορολογίας, βάσει της οποίας εκδόθηκε η οδηγία 2011/16. Σύμφωνα με τα ερμηνευτικά σχόλια επί του εν λόγω άρθρου, που εγκρίθηκαν από το Συμβούλιο του ΟΟΣΑ στις 17 Ιουλίου 2012, δεν επιτρέπεται στα συμβαλλόμενα κράτη «να αλιεύουν πληροφορίες» ή να ζητούν πληροφορίες που είναι σχεδόν απίθανο να είναι κρίσιμες για τη διερεύνηση των φορολογικών υποθέσεων ορισμένου φορολογούμενου. Αντιθέτως, πρέπει να υπάρχει εύλογη πιθανότητα οι ζητούμενες πληροφορίες να αποδειχθούν κρίσιμες.

Επομένως, ο σκοπός της έννοιας της προβλέψιμης συνάφειας, όπως αυτός προκύπτει από την αιτιολογική σκέψη 9 της οδηγίας 2011/16, είναι να παρέχεται στην αιτούσα αρχή η δυνατότητα να αποκτά οποιαδήποτε πληροφορία θεωρεί δικαιολογημένα αναγκαία για την έρευνά της, χωρίς ωστόσο να της επιτρέπεται να υπερβαίνει προδήλως το πλαίσιο της έρευνας αυτής ούτε να δημιουργεί υπερβολικό βάρος στη λαμβάνουσα αρχή.

Πράγματι, η αιτούσα αρχή θα πρέπει, στο πλαίσιο της έρευνάς της, να μπορεί να καθορίσει τις πληροφορίες που εκτιμά ότι χρειάζεται βάσει του εθνικού δικαίου της, ώστε, συμφώνως προς την αιτιολογική σκέψη 1 της οδηγίας 2011/16, να προβεί στον ορθό προσδιορισμό του ποσού των προς εισπραξη φόρων και ανάλογων βαρών.

Ως εκ τούτου, η αρχή αυτή, ως φορέας διεξαγωγής της έρευνας στο πλαίσιο της οποίας υποβάλλεται το αίτημα παροχής πληροφοριών, έχει καθήκον να εκτιμήσει, ανάλογα με τις περιστάσεις της εκάστοτε υποθέσεως, την προβλέψιμη συνάφεια των ζητουμένων για την έρευνα αυτή πληροφοριών με γνώμονα την πρόδιο της διαδικασίας και, σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρθρο 17, παράγραφος 1, της οδηγίας 2011/16, την αξιοποίηση των συνήθων πηγών πληροφοριών τις οποίες θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει.

Μολονότι η αιτούσα αρχή διαθέτει συναφώς ορισμένο περιθώριο εκτιμήσεως, εντούτοις δεν δύναται να ζητήσει πληροφορίες που δεν έχουν καμία συνάφεια με την επίμαχη έρευνα.

Πράγματι, ένα τέτοιο αίτημα δεν θα ήταν σύμφωνο προς τα άρθρα 1 και 5 της οδηγίας 2011/16.

Όσον αφορά τον διοικούμενο, στην περίπτωση που η λαμβάνουσα αρχή απευθυνθεί παρά ταύτα σε αυτόν εκδίδοντας, ενδεχομένως, έναντι του απόφαση με την οποία τον υποχρεώνει να της παράσχει τις ζητούμενες πληροφορίες, από την απάντηση που δόθηκε στο δεύτερο ερώτημα προκύπτει ότι στον διοικούμενο αυτόν πρέπει να αναγνωρίζεται το δικαίωμα να προβάλει ενώπιον δικαστηρίου την αντίθεση του προαναφερθέντος αιτήματος παροχής πληροφοριών προς το άρθρο 5 της οδηγίας 2011/16 και τον παράνομο χαρακτήρα της συνακόλουθης διαταγής παροχής πληροφοριών που εκδόθηκε έναντι του.

Επομένως, στο τέταρτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 1, παράγραφος 1, και το άρθρο 5 της οδηγίας 2011/16 έχουν την έννοια ότι η «προβλέψιμη συνάφεια» των πληροφοριών που ζητεί κράτος μέλος από άλλο κράτος μέλος αποτελεί προϋπόθεση την οποία πρέπει να πληροί το αίτημα παροχής πληροφοριών προκειμένου να ενεργοποιηθεί η υποχρέωση του λαμβάνοντος κράτους μέλους να ανταποκριθεί στο αίτημα αυτό και, ως εκ τούτου, αποτελεί προϋπόθεση της νομιμότητας τόσο της αποφάσεως με την οποία το κράτος μέλος αυτό υποχρεώνει ορισμένο διοικούμενο να παράσχει ορισμένες πληροφορίες όσο και της κυρώσεως που του επιβάλλει σε περίπτωση μη συμμορφώσεώς του προς την απόφαση αυτή.

Επί του τρίτου και πέμπτου ερωτήματος

Με το τρίτο και το πέμπτο ερώτημά του, τα οποία πρέπει να συνεξεταστούν από κοινού, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί, αφενός, αν το άρθρο 47 του Χάρτη έχει την έννοια ότι, στο πλαίσιο προσφυγής διοικουμένου κατά κυρώσεως επιβληθείσας από τη λαμβάνουσα αρχή λόγω μη συμμορφώσεώς του προς απόφαση με την οποία η αρχή αυτή τον υποχρέωσε να παράσχει ορισμένες πληροφορίες και την οποία εξέδωσε κατόπιν αιτήματος εκ μέρους της αιτούσας αρχής για παροχή πληροφοριών δυνάμει της οδηγίας 2011/16, το εθνικό δικαστήριο έχει πλήρη δικαιοδοσία για τον έλεγχο της νομιμότητας της αποφάσεως αυτής. Αφετέρου, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί αν το άρθρο 1, παράγραφος 1, και το άρθρο 5 της οδηγίας 2011/16 καθώς και το άρθρο 47 του Χάρτη έχουν την έννοια ότι δεν επιτρέπουν η εκ μέρους της λαμβάνουσας αρχής εξέταση του κύρους του αιτήματος παροχής πληροφοριών που της έχει υποβάλει η αιτούσα αρχή να περιορίζεται στο νομότυπο του εν λόγω αιτήματος και αν, ως εκ τούτου, επιβάλλουν στο εθνικό δικαστήριο, στο πλαίσιο τέτοιας προσφυγής, να ελέγχει την τήρηση της προϋποθέσεως της προβλέψιμης συνάφειας από κάθε άποψη, άρα και υπό το πρίσμα του άρθρου 17 της οδηγίας 2011/16.

Όσον αφορά, πρώτον, τον έλεγχο που διενεργεί η λαμβάνουσα αρχή, στις σκέψεις 70 και 71 της παρούσας αποφάσεως επισημάνθηκε ότι η αιτούσα αρχή διαθέτει ορισμένο περιθώριο εκτίμησεως για να αξιολογήσει την προβλέψιμη συνάφεια των πληροφοριών που ζητεί από τη λαμβάνουσα αρχή, με συνέπεια η έκταση του ελέγχου που διενεργεί η λαμβάνουσα αρχή να περιορίζεται αναλόγως.

Πράγματι, λαμβανομένου υπόψη του θεσπισθέντος με την οδηγία 2011/16 μηχανισμού συνεργασίας μεταξύ φορολογικών αρχών, ο οποίος, όπως προκύπτει από τις αιτιολογικές σκέψεις 2, 6 και 8 της οδηγίας 2011/16, στηρίζεται σε κανόνες που αποσκοπούν στην οικοδόμηση εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών, καθιστώντας δυνατή την αποτελεσματική και ταχεία συνεργασία, η λαμβάνουσα αρχή πρέπει καταρχήν να εμπιστεύεται την αιτούσα αρχή και να δέχεται κατά τεκμήριο ότι το αίτημα παροχής πληροφοριών που της έχει υποβάλει είναι συγχρόνως σύμφωνο με το εθνικό δίκαιο της αιτούσας αρχής και αναγκαίο για τη διεξαγωγή της έρευνάς της. Γενικώς, η λαμβάνουσα αρχή δεν διαθέτει σε βάθος γνώση του πραγματικού και νομικού πλαισίου που υφίσταται στο αιτούν κράτος, και δεν μπορεί να απαιτηθεί από αυτήν να έχει τέτοια γνώση (βλ., υπ' αυτή την έννοια, απόφαση της 13ης Απριλίου 2000, W.N., C-420/98, EU:C:2000:209, σκέψη 18). Εν πάσῃ περιπτώσει, η λαμβάνουσα αρχή δεν δύναται να αντικαθιστά με τη δική της εκτίμηση την εκτίμηση της αιτούσας αρχής περί της ενδεχόμενης χρησιμότητας των ζητουμένων πληροφοριών.

Πάντως, παρά τα ανωτέρω, η λαμβάνουσα αρχή οφείλει να εξακριβώνει ότι οι ζητούμενες πληροφορίες δεν στερούνται οποιασδήποτε προβλέψιμης συνάφειας για την έρευνα που διεξάγει η αιτούσα αρχή.

Συναφώς, όπως προκύπτει από την αιτιολογική σκέψη 9 της οδηγίας 2011/16, πρέπει να ληφθεί υπόψη το άρθρο 20, παράγραφος 2, της οδηγίας, το οποίο απαριθμεί τα στοιχεία που είναι κρίσιμα για τον έλεγχο αυτό. Στα στοιχεία αυτά περιλαμβάνονται, αφενός, οι πληροφορίες που πρέπει να παρέχονται από την αιτούσα αρχή, και ειδικότερα η ταυτότητα του προσώπου ως προς το οποίο διενεργείται εξέταση ή έρευνα και ο φορολογικός σκοπός για τον οποίο ζητούνται οι επίμαχες πληροφορίες και, αφετέρου, κατά περίπτωση, τα στοιχεία επικοινωνίας κάθε προσώπου που εικάζεται ότι έχει στην κατοχή του τις ζητούμενες πληροφορίες, καθώς και κάθε στοιχείο που μπορεί να διευκολύνει τη συλλογή των πληροφοριών από τη λαμβάνουσα αρχή.

Προκειμένου να παράσχει στη λαμβάνουσα αρχή τη δυνατότητα να προβεί στην ανωτέρω εξακρίβωση, η αιτούσα αρχή οφείλει να παραθέτει προσήκουσα αιτιολόγηση όσον αφορά τον σκοπό για τον οποίο ζητεί τις επίμαχες πληροφορίες στο πλαίσιο της φορολογικής διαδικασίας που διεξάγεται κατά του φορολογουμένου ο οποίος κατονομάζεται στο αίτημα παροχής πληροφοριών.

Εφόσον παραστεί ανάγκη, η λαμβάνουσα αρχή δύναται, για τους σκοπούς της εξακριβώσεως αυτής, να ζητήσει από την αιτούσα αρχή, στο πλαίσιο της διοικητικής συνεργασίας την οποία προβλέπει η οδηγία 2011/16 στον τομέα της φορολογίας, εκείνα τα συμπληρωματικά πληροφοριακά στοιχεία που είναι αναγκαία ώστε να αποκλείσει, με βάση τη δική της εκτίμηση, το ενδεχόμενο οι ζητούμενες πληροφορίες να στερούνται προδήλως προβλέψιμης συνάφειας με τα στοιχεία που μνημονεύονται στις σκέψεις 78 και 79 της παρούσας αποφάσεως.

Επομένως, ο έλεγχος που διενεργεί η λαμβάνουσα αρχή δεν περιορίζεται στη συνοπτική και τυπικής φύσεως εξακρίβωση του νομοτύπου του αιτήματος παροχής πληροφοριών όσον αφορά τα ανωτέρω

στοιχεία, αλλά πρέπει επίσης να παρέχει στην εν λόγω αρχή τη δυνατότητα να βεβαιώνεται ότι οι ζητούμενες πληροφορίες δεν στερούνται οποιασδήποτε προβλέψιμης συνάφειας με την ταυτότητα του ενδιαφερόμενου φορολογουμένου και του τρίτου που ενδεχομένως κατέχει πληροφορίες, καθώς και με τις ανάγκες της επίμαχης φορολογικής έρευνας.

Δεύτερον, όσον αφορά τον έλεγχο τον οποίο ασκεί το δικαστήριο που έχει επιληφθεί προσφυγής διοικουμένου κατά κυρώσεως που του επιβλήθηκε με βάση απόφαση με την οποία η λαμβάνουσα αρχή τον υποχρέωσε να παράσχει ορισμένες πληροφορίες και την οποία αυτή εξέδωσε για να ανταποκριθεί στο αίτημα της αιτούσας αρχής για παροχή πληροφοριών, ο έλεγχος αυτός μπορεί να έχει ως αντικείμενο όχι μόνο την αναλογικότητα της κυρώσεως αυτής καταλήγοντας, κατά περίπτωση, σε μεταρρύθμισή της, αλλά επίσης τη νομιμότητα της εν λόγω αποφάσεως, όπως προκύπτει από την απάντηση στο δεύτερο ερώτημα.

Συναφώς, η αποτελεσματικότητα του δικαστικού ελέγχου την οποία διασφαλίζει το άρθρο 47 του Χάρτη επιβάλλει η σιτιολογία που παραθέτει η αιτούσα αρχή να παρέχει στο εθνικό δικαστήριο τη δυνατότητα να ελέγξει τη νομιμότητα του αιτήματος παροχής πληροφοριών (βλ., υπ' αυτή την έννοια, αποφάσεις της 4ης Ιουνίου 2013, ZZ, C-300/11, EU:C:2013:363, σκέψη 53, και της 23ης Οκτωβρίου 2014, Unitrading, C-437/13, EU:C:2014:2318, σκέψη 20).

Λαμβανομένων υπόψη των εκτεθέντων στις σκέψεις 70 και 71 της παρούσας αποφάσεως σχετικά με το περιθώριο εκτιμήσεως που διαθέτει η αιτούσα αρχή, πρέπει να γίνει δεκτό ότι τα όρια εντός των οποίων η λαμβάνουσα αρχή πρέπει να διενεργεί τον έλεγχό της ισχύουν εξίσου και για τον έλεγχο που ασκεί το δικαστήριο.

Ως εκ τούτου, το δικαστήριο οφείλει να ελέγχει μόνον αν η απόφαση με την οποία επιβλήθηκε υποχρέωση παροχής ορισμένων πληροφοριών εκδόθηκε βάσει επαρκώς αιτιολογημένου αιτήματος της αιτούσας αρχής που αφορά πληροφορίες οι οποίες δεν στερούνται, προδήλως, οποιασδήποτε προβλέψιμης συνάφειας, αφενός, με τον ενδιαφερόμενο φορολογούμενο και με τον τρίτο που ενδεχομένως κατέχει πληροφορίες, και, αφετέρου, με τον επιδιωκόμενο φορολογικό σκοπό.

Το αιτούν δικαστήριο ζητεί επίσης να διευκρινιστεί αν αντικείμενο του δικαστικού ελέγχου πρέπει να είναι η τήρηση των διατάξεων του άρθρου 17 της οδηγίας 2011/16, το οποίο προβλέπει περιορισμούς στην κοινοποίηση των πληροφοριών που ζητεί η αρχή κράτους μέλους.

Επισημαίνεται συναφώς ότι οι διατάξεις αυτές, ορισμένες εκ των οποίων θα μπορούσαν να ληφθούν υπόψη για τη διαπίστωση της νομιμότητας αιτήματος παροχής πληροφοριών με αποδέκτη ορισμένο διοικούμενο, δεν είναι κρίσιμες για τον έλεγχο της προβλέψιμης συνάφειας των πληροφοριών αυτών. Πάντως, όπως προκύπτει από την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως και από τις γραπτές και προφορικές παρατηρήσεις της Berlioz, η άρνηση της τελευταίας να παράσχει ορισμένες πληροφορίες που της ζητήθηκαν στηρίζεται μόνο στην προβαλλόμενη έλλειψη προβλέψιμης συνάφειας των πληροφοριών αυτών, και όχι στη συνδρομή κάποιου «περιορισμού», κατά την έννοια του άρθρου 17 της οδηγίας 2011/16.

Επομένως, στο τρίτο και το πέμπτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 1, παράγραφος 1, και το άρθρο 5 της οδηγίας 2011/16 έχουν την έννοια ότι η εξακρίβωση στην οποία προβαίνει η λαμβάνουσα αρχή, κατόπιν αιτήματος της αιτούσας αρχής για παροχή πληροφοριών δυνάμει της εν λόγω οδηγίας, δεν περιορίζεται στο νομάτυπο του αιτήματος αυτού, αλλά πρέπει να παρέχει στην εν λόγω λαμβάνουσα αρχή τη δυνατότητα να βεβαιώνεται ότι οι ζητούμενες πληροφορίες δεν στερούνται οποιασδήποτε προβλέψιμης συνάφειας με την ταυτότητα του ενδιαφερόμενου φορολογουμένου και του τρίτου που ενδεχομένως κατέχει πληροφορίες καθώς και με τις ανάγκες της συγκεκριμένης φορολογικής έρευνας. Οι ίδιες αυτές διατάξεις της οδηγίας 2011/16 και το άρθρο 47 του Χάρτη έχουν την έννοια ότι το εθνικό δικαστήριο, στο πλαίσιο προσφυγής διοικουμένου κατά κυρώσεως επιβληθείσας από τη λαμβάνουσα αρχή λόγω μη συμμορφώσεώς του προς απόφαση με την οποία η αρχή αυτή τον υποχρέωσε να παράσχει ορισμένες πληροφορίες και την οποία εξέδωσε κατόπιν αιτήματος της αιτούσας αρχής για παροχή πληροφοριών δυνάμει της οδηγίας 2011/16, έχει, πέραν της εξουσίας να μεταρρυθμίσει την επιβληθείσα κύρωση, και αρμοδιότητα να ελέγξει τη νομιμότητα της αποφάσεως αυτής. Όσον αφορά τη νομιμότητα της εν λόγω αποφάσεως από απόψεως προβλέψιμης συνάφειας των ζητουμένων πληροφοριών, ο δικαστικός έλεγχος περιορίζεται στη διερεύνηση της πρόδηλης έλλειψεως τέτοιας συνάφειας.

Επί του έκτου ερωτήματος

Με το έκτο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη έχει την έννοια ότι το δικαστήριο του λαμβάνοντος κράτους μέλους, στο πλαίσιο της ασκήσεως του δικαστικού του ελέγχου, πρέπει να μπορεί να έχει πρόσβαση στο αίτημα παροχής πληροφοριών που έχει υποβάλει το αιτούν κράτος μέλος στο λαμβάνοντας κράτος μέλος και αν το έγγραφο αυτό πρέπει επίσης να γνωστοποιηθεί στον ενδιαφερόμενο διοικούμενο εντός του τελευταίου αυτού κράτους μέλους, ώστε η υπόθεσή του να εξεταστεί κατά δίκαιη κρίση, ή αν η γνωστοποίηση αυτή μπορεί να αποκλειστεί για λόγους εμπιστευτικότητας.

Επισημαίνεται συναφώς ότι η εξέταση της τυχόν πρόδηλης έλλειψεως προβλέψιμης συνάφειας των ζητουμένων πληροφοριών πρέπει να διενεργείται με γνώμονα το προσαναφερθέν έγγραφο.

Ειδικότερα, προκειμένου να παρασχεθεί στο δικαστήριο του λαμβάνοντος κράτους μέλους η δυνατότητα να ασκήσει τον δικαστικό του έλεγχο, το δικαστήριο αυτό θα πρέπει να μπορεί να έχει πρόσβαση στο αίτημα παροχής πληροφοριών που έχει υποβάλει το αιτούν κράτος μέλος στο λαμβάνοντας κράτος μέλος. Συναφώς, το δικαστήριο αυτό δύναται, εφόσον τούτο είναι αναγκαίο, να ζητήσει από τη λαμβάνουσα αρχή να του διαβιβάσει εκείνα τα συμπληρωματικά πληροφοριακά στοιχεία που έλαβε από την αιτούσα

αρχή και τα οποία είναι αναγκαία ώστε να αποκλείσει, στο πλαίσιο της δικής του εκτιμήσεως, το ενδεχόμενο οι ζητούμενες πληροφορίες να στερούνται προδήλως προβλέψιμης συνάφειας.

Όσον αφορά το ζήτημα αν ο διοικούμενος έχει δικαίωμα προσβάσεως στο αίτημα παροχής πληροφοριών, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ο απόρρητος χαρακτήρας που έχει το εν λόγω έγγραφο σύμφωνα με το άρθρο 16 της οδηγίας 2011/16.

Ο απόρρητος αυτός χαρακτήρας εξηγείται από τη διακριτικότητα την οποία οφείλει κανονικά να επιδεικνύει η αιτούσα αρχή στο στάδιο συλλογής των πληροφοριών και την οποία μπορεί ευλόγως να αναμένει από τη λαμβάνουσα αρχή, ώστε να μην διακυβευτεί η αποτελεσματικότητα της έρευνάς της.

Ο απόρρητος χαρακτήρας του αιτήματος παροχής πληροφοριών μπορεί να αντιταχθεί σε οποιοδήποτε πρόσωπο στο πλαίσιο έρευνας.

Υπενθυμίζεται ότι, στο πλαίσιο ένδικης προσφυγής, η αρχή της ισότητας των όπλων, που αποτελεί απόρροια αυτής καθαυτήν της έννοιας της δικαιης δίκης, συνεπάγεται την υποχρέωση να παρέχεται σε καθέναν από τους διαδίκους η εύλογη δυνατότητα να εκθέσει την άποψή του, περιλαμβανομένων των αποδεικτικών στοιχείων, υπό συνθήκες που δεν τον περιάγουν σε σαφώς μειονεκτική θέση έναντι του αντιδίκου (απόφαση της δης Νοεμβρίου 2012, Otis κ.λπ., C-199/11, EU:C:2012:684, σκέψη 71).

Το Δικαστήριο έχει επίσης κρίνει ότι η ύπαρξη προσβολής των δικαιωμάτων άμυνας, περιλαμβανομένου και του δικαιώματος προσβάσεως στον φάκελο, πρέπει να εκτιμάται σε συνάρτηση με τις ειδικές περιστάσεις της κάθε περιπτώσεως, ιδίως με τη φύση της επιμαχής πράξεως, το πλαίσιο εντός του οποίου αυτή εκδόθηκε και τους νομικούς κανόνες που διέπουν το σχετικό θέμα (βλ. αποφάσεις της 18ης Ιουλίου 2013, Επιτροπή κ.λπ. κατά Kadi, C-584/10 P, C-593/10 P και C-595/10 P, EU:C:2013:518, ακέψη 102, καθώς και της 10ης Σεπτεμβρίου 2013, G. και R., C-383/13 PPU, EU:C:2013:533, σκέψεις 32 και 34).

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω εκτιμήσεων, πρέπει να εξεταστεί αν διοικούμενος, όπως η Berliaz, ο οποίος φρονεί ότι οι πληροφορίες τις οποίες έχει κληθεί να παράσχει υποχρεωτικώς βάσει σχετικής αποφάσεως στερούνται προβλέψιμης συνάφειας, πρέπει να έχει πρόσβαση στο αίτημα παροχής πληροφοριών που υπέβαλε η αιτούσα αρχή στη λαμβάνουσα αρχή, προκειμένου να μπορεί να υποστηρίξει αποτελεσματικώς την άποψή του ενώπιον του δικαστηρίου.

Συναφώς, όπως προκύπτει από την απάντηση στο τρίτο και στο πέμπτο ερώτημα, για την απόδειξη του παράνομου χαρακτήρα τόσο της αποφάσεως περί υποχρεωτικής προσκομίσεως πληροφοριών που έχει εκδοθεί βάσει του αιτήματος παροχής πληροφοριών όσο και της κυρώσεως που έχει επιβληθεί λόγω μη συμμορφώσεως προς την εν λόγω απόφαση, είναι αναγκαίο αλλά και αρκεί να αποδειχτεί η πρόδηλη έλλειψη προβλέψιμης συνάφειας του συνόλου ή μέρους των ζητουμένων πληροφοριών με τη διενεργούμενη έρευνα, λαμβανομένης υπόψη της ταυτότητας του ενδιαφερόμενου φορολογουμένου και του φορολογικού σκοπού για τον οποίο ζητούνται οι επίμαχες πληροφορίες.

Προς τούτο, προκειμένου η υπόθεσή του να εξεταστεί κατά δίκαιη κρίση δύσον αφορά το ζήτημα της προβλέψιμης συνάφειας, δεν είναι αναγκαίο ο ενδιαφερόμενος διοικούμενος να έχει πρόσβαση στο σύνολο του αιτήματος παροχής πληροφοριών. Αρκεί να έχει πρόσβαση στις βασικές πληροφορίες που διαλαμβάνονται στο άρθρο 20, παράγραφος 2, της οδηγίας 2011/16 και συγκεκριμένα στην ταυτότητα του ενδιαφερόμενου φορολογουμένου και στον φορολογικό σκοπό για τον οποίο ζητούνται οι επίμαχες πληροφορίες. Εντούτοις, αν το δικαστήριο του λαμβάνοντος κράτους μέλους εκτιμήσει ότι οι εν λόγω βασικές πληροφορίες δεν αρκούν στο πλαίσιο αυτό, και αν ζητήσει από τη λαμβάνουσα αρχή συμπληρωματικά πληροφοριακά στοιχεία κατά την έννοια της σκέψεως 92 της παρούσας αποφάσεως, το δικαστήριο αυτό έχει την υποχρέωση να παράσχει τα πληροφοριακά αυτά στοιχεία στον διοικούμενο, λαμβάνοντας δεόντως υπόψη τον τυχόν εμπιστευτικό χαρακτήρα ορισμένων από τα εν λόγω στοιχεία.

Επομένως, στο έκτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη έχει την έννοια ότι το δικαστήριο του λαμβάνοντος κράτους μέλους, στο πλαίσιο της ασκήσεως του δικαστικού του ελέγχου, πρέπει να μπορεί να έχει πρόσβαση στο αίτημα παροχής πληροφοριών που έχει υποβάλει το αιτούν κράτος μέλος στο λαμβάνον κράτος μέλος. Αντιθέτως, ο ενδιαφερόμενος διοικούμενος δεν έχει δικαίωμα προσβάσεως στο σύνολο του εν λόγω αιτήματος παροχής πληροφοριών, το οποίο εξακολουθεί να αποτελεί απόρρητο έγγραφο σύμφωνα με το άρθρο 16 της οδηγίας 2011/16. Προκειμένου να μπορεί να υποστηρίξει αποτελεσματικώς την άποψή του ως προς το ζήτημα της προβλέψιμης συνάφειας των ζητουμένων πληροφοριών, αρκεί, καταρχήν, ο διοικούμενος αυτός να διαθέτει τις πληροφορίες που διαλαμβάνονται στο άρθρο 20, παράγραφος 2, της οδηγίας αυτής.

Επί των δικαστικών εξόδων

Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίποντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τμήμα μείζονος συνθέσεως) αποφαίνεται:

Το άρθρο 51, παράγραφος 1, του Χάρτη των Θεμελιώδων Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει την έννοια ότι κράτος μέλος θέτει σε εφαρμογή το δίκαιο της Ένωσης, κατά την έννοια της εν λόγω διατάξεως, με συνέπεια να καθίσταται εφαρμοστέος ο Χάρτης, όταν προβλέπει στη νομοθεσία του χρηματική κύρωση για τον διοικούμενο που αρνείται να παράσχει πληροφορίες στο πλαίσιο ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ φορολογικών αρχών διενεργούμενης, ιδίως, βάσει των διατάξεων της οδηγίας 2011/16/ΕΕ του Συμβουλίου, της 15ης Φεβρουαρίου 2011, σχετικά με τη διοικητική συνεργασία στον τομέα της φορολογίας και με την κατάργηση της οδηγίας 77/799/ΕΟΚ.

Το άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει την έννοια ότι διοικούμενος στον οποίο έχει επιβληθεί χρηματική κύρωση λόγω μη συμμορφώσεώς του προς διοικητική απόφαση που τον υποχρεώνει να παράσχει ορισμένες πληροφορίες στο πλαίσιο ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ εθνικών φορολογικών διοικήσεων δυνάμει της οδηγίας 2011/16 έχει δικαίωμα να αμφισβητήσει τη νομιμότητα της αποφάσεως αυτής.

Το άρθρο 1, παράγραφος 1, και το άρθρο 5 της οδηγίας 2011/16 έχουν την έννοια ότι η «προβλέψιμη συνάφεια» των πληροφοριών που ζητεί κράτος μέλος από άλλο κράτος μέλος αποτελεί προϋπόθεση την οποία πρέπει να πληροί το αίτημα παροχής πληροφοριών προκειμένου να ενεργοποιηθεί η υποχρέωση του λαμβάνοντος κράτους μέλους να ανταποκριθεί στο αίτημα αυτό και, ως εκ τούτου, αποτελεί προϋπόθεση της νομιμότητας τόσο της αποφάσεως με την οποία το κράτος μέλος αυτό υποχρεώνει ορισμένο διοικούμενο να παράσχει ορισμένες πληροφορίες όσο και της κυρώσεως που του επιβάλλει σε περίπτωση μη συμμορφώσεώς του πρας την απόφαση αυτή.

Το άρθρο 1, παράγραφος 1, και το άρθρο 5 της οδηγίας 2011/16 έχουν την έννοια ότι η εξακρίβωση στην οποία προβαίνει η λαμβάνουσα αρχή, κατόπιν παραλαβής αιτήματος της αιτούσας αρχής για παροχή πληροφοριών δυνάμει της εν λόγω οδηγίας, δεν περιορίζεται στο νομότυπο του αιτήματος αυτού, αλλά πρέπει να παρέχει στην εν λόγω λαμβάνουσα αρχή τη δυνατότητα να βεβαιώνεται ότι οι ζητούμενες πληροφορίες δεν στερούνται οποιασδήποτε προβλέψιμης συνάφειας με την ταυτότητα του ενδιαφερόμενου φορολογουμένου και του τρίτου που ενδεχομένως κατέχει πληροφορίες καθώς και με τις ανάγκες της συγκεκριμένης φορολογικής έρευνας. Οι ίδιες αυτές διατάξεις της οδηγίας 2011/16 και το άρθρο 47 του Χάρτη έχουν την έννοια ότι το εθνικό δικαστήριο, στο πλαίσιο προσφυγής διοικουμένου κατά κυρώσεως επιβληθείσας από τη λαμβάνουσα αρχή λόγω μη συμμορφώσεώς του προς απόφαση με την οποία η αρχή αυτή τον υποχρέωσε να παράσχει ορισμένες πληροφορίες και την οποία εξέδωσε κατόπιν αιτήματος της αιτούσας αρχής για παροχή πληροφοριών δυνάμει της οδηγίας 2011/16, έχει, πέραν της εξουσίας να μεταρρυθμίσει την επιβληθείσα κύρωση, και αρμοδιότητα να ελέγχει τη νομιμότητα της αποφάσεως αυτής. Όσον αφορά τη νομιμότητα της εν λόγω αποφάσεως από απόψεως προβλέψιμης συνάφειας των ζητουμένων πληροφοριών, ο δικαστικός έλεγχος περιορίζεται στη διερεύνηση της πρόδηλης ελλείψεως τέτοιας συνάφειας.

Το άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη έχει την έννοια ότι το δικαστήριο του λαμβάνοντος κράτους μέλους, στο πλαίσιο της ασκήσεως του δικαστικού ελέγχου, πρέπει να μπορεί να έχει πρόσβαση στο αίτημα παροχής πληροφοριών που έχει υποβάλει το αιτούν κράτος μέλος στο λαμβάνον κράτος μέλος. Αντιθέτως, ο ενδιαφερόμενος διοικούμενος δεν έχει δικαίωμα προσβάσεως στο σύνολο του εν λόγω αιτήματος παροχής πληροφοριών, το οποίο εξακολουθεί να αποτελεί απόρρητο έγγραφο σύμφωνα με το άρθρο 16 της οδηγίας 2011/16. Προκειμένου να μπορεί να υποστηρίξει αποτελεσματικώς την άποψή του ως προς το ζήτημα της προβλέψιμης συνάφειας των ζητουμένων πληροφοριών, αρκεί, καταρχήν, ο διοικούμενος αυτός να διαθέτει τις πληροφορίες που διαλαμβάνονται στο άρθρο 20, παράγραφος 2, της οδηγίας αυτής.

(υπογραφές)

* Γλώσσα διαδικασίας: η γαλλική.

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (δεύτερο τμήμα)

της 27ης Μαρτίου 2014 (*)

«Προδικαστική παραπομπή — Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης — Άρθρο 47 — Δικαίωμα για παροχή αποτελεσματικής ένδικης προστασίας — Δικαστικό τέλος στην περίπτωση ασκήσεως εφέσεως επί εργατικών διαφορών — Εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης — Δεν χωρεί — Πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης — Αναρμοδιότητα του Δικαστηρίου»

Στην υπόθεση C-265/13,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Juzgado de lo Social nº 2 de Terrassa (Ισπανία) με απόφαση της 3ης Μαΐου 2013, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 15 Μαΐου 2013, στο πλαίσιο της δίκης

Emiliano Torralbo Marcos

κατά

Korota SA,

Fondo de Garantía Salarial,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (δεύτερο τμήμα),

συγκείμενο από τους R. Silva de Lapuerta, πρόεδρο τμήματος, K. Lenaerts (εισηγητή), αντιπρόεδρο του Δικαστηρίου, J. L. da Cruz Vilaça, J.-C. Bonichot και A. Arabadjieva, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: N. Jääskinen

γραμματέας: A. Calot Escobar

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- η Ισπανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τη S. Centeno Huerta,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από την I. Martínez del Peral και τον H. Krämer,

κατόπιν της αποφάσεως που έλαβε, αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα, να εκδικάσει την υπόθεση χωρίς ανάπτυξη προτάσεων,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης).

- 2 Η εν λόγω αίτηση υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, του Torralbo Marcos και, αφετέρου, της Korota SA (στο εξής: Korota) και του Fondo de Garantía Salarial (Ταμείο εγγυήσεως μισθών, στο εξής: Fogasa), σχετικά με την καταβολή της οφειλόμενης στον T. Marcos αποζημιώσεως κατόπιν της απολύσεώς του από την Korota, η οποία τελεί υπό καθεστώς εξυγιάνσεως.

Το νομικό πλαίσιο

To δίκαιο της Ένωσης

- 3 Η οδηγία 2008/94/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Οκτωβρίου 2008, περί προστασίας των μισθωτών σε περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη (ΕΕ L 283, σ. 36), ορίζει τα εξής στο άρθρο 1, παράγραφος 1:

«Η παρούσα οδηγία ισχύει για τις απαιτήσεις μισθωτών από συμβάσεις εργασίας ή από σχέσεις εργασίας κατά εργοδοτών σε κατάσταση αφερεγγυότητος κατά την έννοια του άρθρου 2, παράγραφος 1.»

- 4 Το άρθρο 2, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής προβλέπει τα ακόλουθα:

«Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας, ένας εργοδότης θεωρείται σε κατάσταση αφερεγγυότητας όταν έχει ζητηθεί η έναρξη συλλογικής διαδικασίας που βασίζεται στην αφερεγγυότητά του, προβλεπόμενη από τις νομοθετικές, κανονιστικές ή διοικητικές διατάξεις ενός κράτους μέλους, η οποία επιφέρει τη μερική ή ολική πτωχευτική απαλλοτρίωση του εν λόγω εργοδότη, καθώς και τον διορισμό συνδίκου ή προσώπου που ασκεί παρεμφερή καθήκοντα, και η αρχή που είναι αρμόδια δυνάμει των σχετικών διατάξεων:

- α) είτε αποφάσισε την έναρξη της διαδικασίας,
- β) είτε διαπίστωσε ότι η επιχείρηση ή η εγκατάσταση του εργοδότη έκλεισε οριστικά και ότι η ανεπάρκεια των διαθεσύμων στοιχείων του ενεργητικού δεν δικαιολογεί την έναρξη της διαδικασίας.»

- 5 Το άρθρο 3, πρώτο εδάφιο, της εν λόγω οδηγίας έχει ως εξής:

«Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα, έτσι ώστε οι οργανισμοί εγγύησης να εξασφαλίζουν, με την επιφύλαξη του άρθρου 4, την πληρωμή των ανεξόφλητων απαιτήσεων των μισθωτών που απορρέουν από συμβάσεις εργασίας ή από σχέσεις εργασίας περιλαμβανομένης όποτε αυτό προβλέπεται από την εθνική νομοθεσία της καταβολής αποζημιώσεων σε περίπτωση λύσεως της σχέσεως εργασίας.»

To ισπανικό δίκαιο

- 6 Το άρθρο 2 του νόμου 1/1996 σχετικά με τη δωρεάν δικαστική αρωγή (Ley 1/1996 de asistencia jurídica gratuita), της 10ης Ιανουαρίου 1996 (BOE nº 11, της 12ης Ιανουαρίου 1996, σ. 793, στο εξής: ley 1/1996), υπό τον τίτλο «Υποκειμενικό πεδίο εφαρμογής», προβλέπει τα εξής:

«Υπό τις προϋποθέσεις και τους περιορισμούς του παρόντος νόμου καθώς και των σχετικών διεθνών συνθηκών και συμβάσεων στις οποίες είναι συμβαλλόμενο μέρος το Βασίλειο της Ισπανίας, έχουν δικαίωμα στη δωρεάν δικαστική αρωγή οι εξής:

[...]

- d) στις εργατικές διαφορές, οι εργαζόμενοι και οι δικαιούχοι του συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως, τόσο για την άσκηση των δικαιωμάτων τους άμυνας, όσο και για την άσκηση αγωγών, ώστε να διασφαλίζεται η προάσπιση των παρεχόμενων από το εργατικό δίκαιο δικαιωμάτων στο πλαίσιο διαδικασιών εξυγιάνσεως.»
- 7 Το άρθρο 6 του ley 1/1996, υπό τον τίτλο «Ουσιαστικό περιεχόμενο του δικαιώματος», ορίζει τα εξής:
- «Το δικαίωμα στη δωρεάν δικαστική αρωγή περιλαμβάνει τις ακόλουθες παροχές:
- [...]
5. Απαλλαγή από την καταβολή των δικαστικών τελών, καθώς και από τις αναγκαίες για την άσκηση των ενδίκων βοηθημάτων προκαταβολές.»
- 8 Το άρθρο 1 του νόμου 10/2012 περί ρυθμίσεων σχετικών με τα τέλη στον τομέα της απονομής της δικαιοσύνης και του εθνικού ινστιτούτου τοξικολογίας και εγκληματολογίας (Ley 10/2012 por la que se regulan determinadas tasas en el ámbito de la Administración de Justicia y del Instituto Nacional de Toxicología y Ciencias Forenses), της 20ής Νοεμβρίου 2012 (BOE nº 280, της 21ης Νοεμβρίου 2012, σ. 80820, στο εξής: ley 10/2012), ορίζει, υπό τον τίτλο «Πεδίο εφαρμογής των τέλους για την εκδίκαση αστικών και διοικητικών υποθέσεων, υποθέσεων εργατικού δικαίου και κοινωνικής ασφαλίσεως», τα εξής:
- «Το τέλος για την εκδίκαση αστικών και διοικητικών υποθέσεων, υποθέσεων εργατικού δικαίου και κοινωνικής ασφαλίσεως αποτελεί κρατικό τέλος και είναι απαιτητό καθ' όμοιο τρόπο σε ολόκληρη την εθνική επικράτεια στις περιπτώσεις που προβλέπονται από τον παρόντα νόμο. [...]»
- 9 Το άρθρο 2 του νόμου αυτού, υπό τον τίτλο «Περιπτώσεις επιβολής του τέλους», ορίζει τα ακόλουθα:
- «Το τέλος επιβάλλεται για την άσκηση της εξουσίας των δικαστηρίων κατόπιν της ασκήσεως των ακόλουθων ενδίκων βοηθημάτων:
- [...]
- f) της ασκήσεως εφέσεως και αναιρέσεως σε περιπτώσεις εργατικών διαφορών.»
- 10 Το άρθρο 3 του ως άνω νόμου, υπό τον τίτλο «Υπόχρεος για την καταβολή του τέλους», προβλέπει, στην παράγραφό του 1, τα εξής:
- «Υπόχρεος για την καταβολή του τέλους είναι όποιος κινεί την ένδικη διαδικασία και προβαίνει στη διενέργεια της βαρυνόμενης με το τέλος πράξεως.»
- 11 Το άρθρο 4, παράγραφοι 2 και 3, του ίδιου νόμου, που αφορά την απαλλαγή από το τέλος, ορίζει τα ακόλουθα:
- «2. Απαλλάσσονται σε κάθε περίπτωση από την καταβολή του τέλους τα κατωτέρω πρόσωπα:
- a) τα πρόσωπα στα οποία έχει αναγνωριστεί το δικαίωμα στη δωρεάν νομική συνδρομή, τα οποία και φέρουν το βάρος της αποδείξεως ότι πληρούν τις προϋποθέσεις από τις οποίες ο νόμος εξαρτά την παροχή της.
- [...]

3. Στις εργατικές διαφορές, οι εργαζόμενοι, είτε μισθωτοί είτε αυτοαπασχολούμενοι, απαλλάσσονται κατά ποσοστό 60 % του τέλους που τους αναλογεί λόγω της ασκήσεως εφέσεως και αναιρέσεως.»

- 12 Το άρθρο 5, παράγραφος 3, του ley 10/2012, που αφορά την είσπραξη του δικαστικού τέλους, ορίζει τα εξής:

«Στις εργατικές διαφορές, η είσπραξη του τέλους πραγματοποιείται κατά τον χρόνο της καταθέσεως των δικογράφων της εφέσεως ή της αναιρέσεως.»

- 13 Η βάση επιβολής του τέλους καθορίζεται στο άρθρο 6 του νόμου αυτού. Το άρθρο 7 του εν λόγω νόμου, το οποίο αφορά τον καθορισμό του ύψους τους τέλους, προσδιορίζει το ποσόν, καταρχήν, στα 500 ευρώ για την άσκηση εφέσεως στις εργατικές διαφορές. Στο ποσό αυτό προστίθεται ποσό που προκύπτει από την εφαρμογή επί της βάσεως επιβολής του δικαστικού τέλους ποσοστού 0,1 %, με ανώτατο όριο του μεταβλητού ποσού τα 2 000 ευρώ, οσάκις ο υπόχρεος στην καταβολή του τέλους είναι φυσικό πρόσωπο. Το άρθρο 8 του ως άνω νόμου αφορά τον μηχανισμό «εξοφλήσεως» και την καταβολή του τέλους.

Τα πραγματικά περιστατικά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

- 14 Η Korota τελεί υπό καθεστώς εξυγιάνσεως από τις 16 Ιουνίου 2008.

- 15 Στις 16 Ιουνίου 2010, το Juzgado de lo Mercantil nº 4 de Barcelona (4ο πρωτοβάθμιο δικαστήριο εμπορικών υποθέσεων της Βαρκελώνης) εξέδωσε απόφαση στο διατακτικό της οποίας ορίζονταν τα εξής:

«Επικυρώνεται το σχέδιο εξυγιάνσεως που πρότεινε η Korota στις 9 Απριλίου 2010 και το οποίο έγινε δεκτό από τους πιστωτές, για την εκτέλεση του οποίου η Korota θα λογοδοτεί ενώπιον του παρόντος δικαστηρίου ανά εξάμηνο. Αποφασίζεται η παύση της διαδικασίας διασώσεως από της ημερομηνίας εκδόσεως της παρούσας αποφάσεως.»

- 16 Στις 25 Ιουνίου 2012, η γραμματεία του αιτούντος δικαστηρίου επικύρωσε πρακτικό συμβιβασμού του T. Marcos και της Korota (στο εξής: πρακτικό συμβιβασμού), το οποίο ορίζει τα εξής:

«1. Η [Korota] επιβεβαιώνει τους λόγους απολύσεως και, μόνο για τους σκοπούς του συμβιβασμού, αναγνωρίζει τον καταχρηστικό χαρακτήρα της απολύσεως. Προσφέρει δε το ποσόν των 14 090 ευρώ ως αποζημίωση, ποσόν που προσανέται κατά 992,66 ευρώ λόγω μη έγκαιρης προειδοποίησεως και ποσόν 6 563 ευρώ ως καθαρό ποσόν που ζητείται στο πλαίσιο της παρούσας ένδικης διαφοράς.

2. [Ο T. Marcos] αποδέχεται τα ανωτέρω ποσά και τα μέρη συμφωνούν ότι λύεται η μεταξύ τους συναφθείσα σύμβαση εργασίας από της 27ης Φεβρουαρίου 2012.

[...]»

- 17 Στις 3 Οκτωβρίου 2012, ο T. Marcos υπέβαλε στο αιτούν δικαστήριο αίτημα εκτελέσεως του πρακτικού συμβιβασμού, λόγω αθετήσεως από την Korota των δεσμεύσεών της.

- 18 Το αιτούν δικαστήριο, με διάταξη της 13ης Νοεμβρίου 2012, διέταξε την αναγκαστική εκτέλεση του πρακτικού συμβιβασμού κατά της Korota. Εντούτοις, την ίδια ημέρα, η εκτέλεση ανεστάλη λόγω του ότι η Korota τελούσε υπό εξυγίανση και δεν υφίστατο κανένα δεκτικό κατασχέσεως περιουσιακό στοιχείο προγενέστερο του εν λόγω σχεδίου.

- 19 Την ίδια ημέρα, με απόφαση της γραμματείας του αιτούντος δικαστηρίου, γνωστοποιήθηκε στον T. Marcos ότι μπορούσε να παραστεί ενώπιον του αρμοδίου Juzgado de lo Mercantil για να ασκήσει τα δικαιώματά του έναντι της Korota.
- 20 Ο T. Marcos άσκησε προσφυγή μεταρρυθμίσεως (*recurso de reposición*) της εν λόγω διατάξεως υποστηρίζοντας ότι, δεδομένου ότι το Juzgado de lo Mercantil nº4 de Barcelona είχε επικυρώσει το σχέδιο εξυγιάνσεως και διέταξε την παύση της διαδικασίας διασώσεως, η αναγκαστική εκτέλεση έπρεπε να συνεχιστεί κατ' εφαρμογήν του άρθρου 239 του νόμου περί δικαστηρίων εργατικών διαφορών (*Ley Reguladora de la Jurisdicción Social*).
- 21 Με διάταξη της 3ης Ιανουαρίου 2013, το αιτούν δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή με το σκεπτικό ότι η προαναφερθείσα διάταξη της 13ης Νοεμβρίου 2012 παρέμενε σε ισχύ, ελλείψει διατάξεως για την περάτωση του σχεδίου εξυγιάνσεως.
- 22 Ο T. Marcos γνωστοποίησε την πρόθεσή του να ασκήσει έφεση (*recurso de suplicación*) κατά της εν λόγω διατάξεως της 3ης Ιανουαρίου 2013 ενώπιον του Tribunal Supérior de Justicia de Cataluña (δευτεροβάθμιο δικαστήριο της Καταλωνίας).
- 23 Δεδομένου ότι ο T. Marcos δεν προσκόμισε τη βεβαίωση της φορολογικής αρχής σχετικά με την καταβολή του προβλεπόμενου από τον ley 10/2012 δικαστικού τέλους, αυτός κλήθηκε, με απόφαση της 13ης Μαρτίου 2013, να προσκομίσει την εν λόγω βεβαίωση εντός πενθήμερης προθεσμίας.
- 24 Στις 22 Μαρτίου 2013, ο T. Marcos άσκησε προσφυγή μεταρρυθμίσεως (*recurso de reposición*) κατά της εν λόγω αποφάσεως υποστηρίζοντας, κατ' ουσίαν, ότι δεν υποχρεούντο να καταβάλει το ως άνω δικαστικό τέλος δεδομένου, αφενός, ότι έπρεπε να του αναγνωριστεί το δικαίωμα δωρεάν δικαστικής αρωγής, ως εργαζόμενος και δικαιούχος του καθεστώτος κοινωνικής ασφαλίσεως, σύμφωνα με το άρθρο 2, στοιχείο d, του ley 1/1996 και, αφετέρου, ότι ο ley 10/2012 είναι ασυμβίβαστος με το άρθρο 47 του Χάρτη, καθόσον θέτει δυσανάλογα επαχθές εμπόδιο, αντίθετο προς το θεμελιώδες δικαίωμα σε αποτελεσματική ένδικη προστασία, το οποίο διασφαλίζει το τελευταίο άρθρο.
- 25 Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται ως προς τη συμβατότητα του άρθρου 47 του Χάρτη προς εθνική ρύθμιση, όπως αυτή της κύριας δίκης, η οποία επιβάλλει στον μισθωτό την υποχρέωση καταβολής δικαστικού τέλους προκειμένου να μπορέσει να ασκήσει έφεση στο πλαίσιο διαδικασίας αναγκαστικής εκτέλεσεως, με σκοπό τη δικαστική κήρυξη αιφερεγγυότητας του εργοδότη ώστε να παρασχεθεί στον εν λόγω μισθωτό δικαίωμα προσβάσεως στον αρμόδιο οργανισμό εγγυήσεως των μισθών, σύμφωνα με την οδηγία 2008/94.
- 26 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Juzgado de lo Social nº2 de Terrassa (2ο πρωτοβάθμιο δικαστήριο εργατικών διαφορών της Terrassa) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιον του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:
- «1. Είναι αντίθετα προς το άρθρο 47 του [Χάρτη] τα άρθρα 1, 2, στοιχείο f, 3, παράγραφος 1, 4, παράγραφος 2, στοιχείο a, 4, παράγραφος 3, 5, παράγραφος 3, 6, 7 καθώς και το άρθρο 8, παράγραφοι 1 και 2, του [ley 10/2012] καθόσον, πρώτον, δεν παρέχουν στα εθνικά δικαστήρια τη δυνατότητα να προσαρμόζουν το ύψος του δικαστικού τέλους ή να επικαλούνται λόγους αναλογικότητας (σχετικά με τη δικαιολογητική βάση της επιβολής του τέλους από το κράτος, καθώς και το ύψος αυτού, στο μέτρο που συνιστά περιορισμό της προσβάσεως σε αποτελεσματική ένδικη προστασία), οι οποίοι θα καθιστούσαν δυνατή την απαλλαγή του αιτούντος από την καταβολή του εν λόγω τέλους, δεύτερον, να λαμβάνουν υπόψη την αρχή της αποτελεσματικής εφαρμογής των κανόνων του δικαίου της Ένωσης και, τρίτον, να

αξιολογούν τη σημασία που έχει, αναλόγως των περιστάσεων, το αντικείμενο της διαφοράς για τους διαδίκους και να αποκλείουν την εκδίκαση ασκηθείσας εφέσεως αν δεν έχει προηγουμένως καταβληθεί το εν λόγω τέλος;

2. Είναι αντίθετα στο άρθρο 47 του [Χάρτη] τα άρθρα 1, 2, στοιχείο f, 3, παράγραφος 1, 4, παράγραφος 2, στοιχείο a, 4, παράγραφος 3, 5, παράγραφος 3, 6, 7 καθώς και το άρθρο 8, παράγραφοι 1 και 2, του [Iey 10/2012] όσον αφορά την εφαρμογή σε ειδική διαδικασία, όπως είναι η εκδίκαση εργατικής διαφοράς, στην οποία είναι συνήθης η εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης ως θεμελιώδους στοιχείου για την ισόρροπη οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη στην [Ευρωπαϊκή Ένωση];
3. Λαμβανομένων υπόψη των ως άνω ερωτημάτων, θα ήταν δυνατόν ένα δικαστήριο, όπως το αιτούν, να μην εφαρμόσει νομοθετική ρύθμιση όπως η επίμαχη, η οποία δεν παρέχει στα εθνικά δικαστήρια τη δυνατότητα, πρώτον, να προσαρμόζουν το ύψος του δικαστικού τέλους ή να επικαλούνται λόγους αναλογικότητας (σχετικά με τη δικαιολογητική βάση της επιβολής του τέλους από το κράτος, καθώς και το ύψος αυτού, στο μέτρο που συνιστά περιορισμό της προσβάσεως σε αποτελεσματική ένδικη προστασία), οι οποίοι θα καθιστούσαν δυνατή την απαλλαγή του αιτούντος από την καταβολή του εν λόγω τέλους, δεύτερον, να λαμβάνουν υπόψη την αρχή της αποτελεσματικής εφαρμογής των κανόνων του δικαίου της Ένωσης και τρίτον, να αξιολογούν τη σημασία που έχει, αναλόγως των περιστάσεων, το αντικείμενο της διαφοράς για τους διαδίκους, και να αποκλείουν την εκδίκαση ασκηθείσας εφέσεως αν δεν έχει προηγουμένως καταβληθεί το εν λόγω τέλος;»

Επί της αρμοδιότητας του Δικαστηρίου

- 27 Κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, στο πλαίσιο προδικαστικής παραπομπής δυνάμει του άρθρου 267 ΣΔΕΕ, το Δικαστήριο μπορεί μόνον να ερμηνεύσει το δίκαιο της Ένωσης εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων οι οποίες του έχουν παραχωρηθεί (βλ., συναφώς, απόφαση McB, C-400/10 PPU, EU:C:2010:582, σκέψη 51, καθώς και διατάξεις Cholakova, C-14/13, EU:C:2013:374, σκέψη 21, και SC Schuster & Co Ecologic, C-371/13, EU:C:2013:748, σκέψη 14).
- 28 Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι το πεδίο εφαρμογής του Χάρτη, όσον αφορά τη δράση των κρατών μελών, ορίζεται στο άρθρο του 51, παράγραφος 1, το οποίο προβλέπει ότι οι διατάξεις του Χάρτη απενθύνονται στα κράτη μέλη μόνον όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης (απόφαση Åkerberg Fransson, C-617/10, EU:C:2013:105, σκέψη 17).
- 29 Το άρθρο 51, παράγραφος 1, του Χάρτη επιβεβαιώνει την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, κατά την οποία τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται στην έννομη τάξη της Ένωσης μπορούν να εφαρμόζονται σε όλες τις καταστάσεις που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης, αλλά όχι πέραν των καταστάσεων αυτών (βλ. απόφαση Åkerberg Fransson, EU:C:2013:105, σκέψη 19, και διάταξη Sociedade Agrícola e Imobiliária da Quinta de S. Paio, C-258/13, EU:C:2013:810, σκέψη 19).
- 30 Οταν μια έννομη κατάσταση δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, το Δικαστήριο δεν έχει αρμοδιότητα να αποφανθεί επ' αυτής, οι δε διατάξεις του Χάρτη των οποίων ενδεχομένως γίνεται επίκληση δεν μπορούν να θεμελιώσουν αφ' εαυτών την αρμοδιότητα αυτή (βλ., υπό αυτή την έννοια, απόφαση Åkerberg Fransson, EU:C:2013:105, σκέψη 22, διατάξεις Sociedade Agrícola e Imobiliária da Quinta de S. Paio, EU:C:2013:810, σκέψη 20, Dutka και Sajtos, C-614/12 και C-10/13, EU:C:2014:30, σκέψη 15, καθώς και Weigl, C-332/13, EU: C:2014:31, σκέψη 14).
- 31 Κατά συνέπεια, πρέπει να εξετασθεί εάν η έννομη κατάσταση στην υπόθεση της κύριας

δίκης εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης.

- 32 Στην παρούσα υπόθεση, η επίμαχη ρύθμιση της κύριας δίκης διέπει, γενικώς, ορισμένα δικαστικά τέλη στον τομέα της απονομής της δικαιοσύνης. Δεν αποσκοπεί στην εφαρμογή διατάξεων του δικαίου της Ένωσης. Επιπροσθέτως, το τελευταίο δεν περιλαμβάνει καμία σχετική ειδική ρύθμιση ή πρόσφορη να επηρεάσει την ως άνω εθνική ρύθμιση.
- 33 Εξάλλου, το αντικείμενο της κύριας δίκης δεν αφορά την ερμηνεία ή την εφαρμογή κάποιου κανόνα του δικαίου της Ένωσης πέραν εκείνων που περιλαμβάνονται στον Χάρτη (βλ., κατ' αναλογίαν, διάταξη Sociedade Agrícola e Imobiliária da Quinta de S. Paio, EU:C:2013:810, σκέψη 21).
- 34 Επιπροσθέτως, αντιθέτως προς την υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση DEB (C-279/09, EU:C:2010:811), την οποία μνημόνευσε το αιτούν δικαστήριο και η οποία αφορούσε αίτημα δικαστικής αρωγής στο πλαίσιο διαδικασίας ευθύνης κράτους που ασκήθηκε δυνάμει του δικαίου της Ένωσης, προκύπτει από την απόφαση περί παραπομπής ότι το επίμαχο στην κύρια δίκη δικαστικό τέλος αφορά την άσκηση εφέσεως στρεφόμενης κατά της προαναφερθείσας διατάξεως της 3ης Ιανουαρίου 2013, με την οποία το αιτούν δικαστήριο απέρριψε το αίτημα αναγκαστικής εκτελέσεως του πρακτικού συμβιβασμού, εφέσεως η οποία ασκήθηκε από τον T. Marcos βάσει του εθνικού δικαίου, ήτοι του άρθρου 239 του νόμου περί δικαστηρίων εργατικών διαφορών.
- 35 Ωστόσο, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι ο απότερος σκοπός των αιτήσεων του T. Marcos για ένδικη προστασία είναι η πρόσβαση στον μηχανισμό του Fogasa σε περίπτωση αφερεγγυότητας της Korota, σύμφωνα με το άρθρο 3 της οδηγίας 2008/94.
- 36 Εντούτοις, διαπιστώνεται ότι, στο παρόν στάδιο της κύριας δίκης, η επίμαχη κατάσταση δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας αυτής ούτε, γενικώς, του δικαίου της Ένωσης.
- 37 Συγκεκριμένα, όπως επισήμανε και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, προκύπτει από τη διατύπωση του άρθρου 2, παράγραφος 1, της οδηγίας 2008/94 ότι το ζήτημα εάν, για τους σκοπούς της οδηγίας αυτής, ο εργοδότης πρέπει να κριθεί ως ευρισκόμενος σε κατάσταση αφερεγγυότητας εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του εθνικού δικαίου και συναρτάται προς απόφαση ή διαπιστωτική πράξη της αρμόδιας εθνικής αρχής.
- 38 Ωστόσο, μολονότι η Korota, κατά τις περιεχόμενες στην απόφαση περί παραπομπής επισημάνσεις, ετέθη σε κατάσταση εξιγιάνσεως τον Ιούνιο του 2008, εντούτοις η απόφαση αυτή δεν περιλαμβάνει κανένα συγκεκριμένο στοιχείο το οποίο να καθιστά δυνατή την εκτίμηση ότι η εν λόγω επιχείρηση ευρίσκεται, στο παρόν στάδιο της κύριας δίκης, σε κατάσταση αφερεγγυότητας, βάσει των σχετικών διατάξεων του ισπανικού δικαίου.
- 39 Αντιθέτως, από την επισήμανση του αιτούντος δικαστηρίου κατά την οποία η προσφυγή του T. Marcos με αντικείμενο την αναγκαστική εκτέλεση του πρακτικού συμβιβασμού έχει ως σκοπό τη διαπίστωση από το δικαστήριο της αφερεγγυότητας της Korota προκύπτει ότι η εν λόγω επιχείρηση δεν κρίνεται, σε αυτό το στάδιο, ως ευρισκόμενη σε κατάσταση αφερεγγυότητας βάσει του ισπανικού δικαίου.
- 40 Το γεγονός ότι, μέσω των αιτήσεων του προς παροχή ένδικης προστασίας, ο T. Marcos επιζητεί, κατά τις επισημάνσεις του αιτούντος δικαστηρίου, να εξασφαλίσει τέτοιου είδους διαπίστωση αφερεγγυότητας προκειμένου να επιτευχθεί η παρέμβαση του Fogasa σύμφωνα με το άρθρο 3 της οδηγίας 2008/94 δεν εξαρκεί ώστε να κριθεί ότι η επίμαχη κατάσταση της κύριας δίκης εμπίπτει, ήδη σε αυτό το στάδιο της διαδικασίας, στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας αυτής και, συνεκδοχικώς, στο δίκαιο της Ένωσης.

- 41 Πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι, βάσει των επισημάνσεων του αιτούντος δικαστηρίου, αυτό, με την προαναφερθείσα διάταξη της 3ης Ιανουαρίου 2013 κατά της οποίας ασκήθηκε έφεση από τον T. Marcos, απέρριψε το αίτημα του τελευταίου περί αναγκαστικής εκτελέσεως του πρακτικού συμβιβασμού, με το σκεπτικό, κατά βάση, ότι η επίτευξη της εν λόγω αναγκαστικής εκτελέσεως εξαρτάται από απόφαση του αρμόδιου δικαστηρίου εμπορικών υποθέσεων, ενώπιον του οποίου ο T. Marcos θα έπρεπε να προβάλει τις αξιώσεις του.
- 42 Η εν λόγω διάταξη δεν προεξοφλεί το ζήτημα της αφερεγγυότητας της Korota ούτε οποιοδήποτε δικαίωμα του ενδιαφερομένου στην ανάληψη από τον αρμόδιο οργανισμό εγγυήσεως των ανεξόφλητων απαιτήσεων του κοινωνικής ασφαλίσεως, σύμφωνα με την οδηγία 2008/94, στην περίπτωση που η Korota κηρυχθεί σε κατάσταση αφερεγγυότητας βάσει της σχετικής εθνικής νομοθεσίας.
- 43 Από το σύνολο των σκέψεων που προηγήθηκαν, προκύπτει ότι η νομική κατάσταση στην υπόθεση της κύριας δίκης δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο είναι αναρμόδιο να απαντήσει στα ερωτήματα που υπέβαλε το Juzgado de lo Social nº2 de Terrassa.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 44 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σε αυτό απόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (δεύτερο τμήμα) αποφαίνεται:

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι αναρμόδιο να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα που υποβλήθηκαν από το Juzgado de lo Social nº2 de Terrassa (Ισπανία).

(υπογραφές)

---

* Γλώσσα διαδικασίας: η ισπανική.

Προσωρινό κείμενο

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
JULIANE KOKOTT
της 11ης Ιουλίου 2019 (1)

Συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-469/18 και C-470/18

**IN (C-469/18)
JM (C-470/18)
κατά¹
Belgische Staat**

[αίτηση του Hof van Cassatie (Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου, Βέλγιο) για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Προδικαστική παραπομπή – Φορολογία – Δικαίωμα πραγματικής προσφυγής – Δικαστικός έλεγχος πράξης επιβολής φόρου – Αρμοδιότητα του Δικαστηρίου στο πλαίσιο της βεβαίωσης φόρου εισοδήματος – Χρήση από τη φορολογική διοίκηση αποδεικτικού στοιχείου η απόκτηση του οποίου φέρεται να συνιστά προσβολή του δικαιώματος σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής – Υποχρέωση του δικαστή να μη λάβει υπόψη το εν λόγω αποδεικτικό στοιχείο»

I. Εισαγωγή

1. Εφαρμόζει κράτος μέλος το δίκαιο της Ένωσης όταν οι φορολογικές αρχές του χρησιμοποιούν για την έκδοση πράξης επιβολής φόρου εισοδήματος αποδεικτικό στοιχείο που αποκτήθηκε από τις διενεργούσες έρευνα αρχές μετά την αποκάλυψη περίπτωσης αλυσιδωτής απάτης στον τομέα του ΦΠΑ; Για να το θέσω διαιφορετικά, συνεπάγεται η προσβολή θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ένωσης κατά την αποδεικτική διαδικασία την απαγόρευση χρήσης των αποδεικτικών στοιχείων στο πλαίσιο της βεβαίωσης φόρου εισοδήματος; Αυτά είναι κατά βάση τα ζητήματα που πρέπει να επιλύσει το Δικαστήριο κατά την εξέταση δύο αιτήσεων προδικαστικής αποφάσεως που υπέβαλε το βελγικό Hof van Cassatie (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο, Βέλγιο).

2. Τα ζητήματα αυτά προέκυψαν μετά τη διενέργεια ποινικών ερευνών, στο πλαίσιο των οποίων το Λουξεμβούργο παρέδωσε στο Βέλγιο ένα αποδεικτικό στοιχείο παραβιάζοντας την προβλεπόμενη σε διεθνή συμφωνία επιφύλαξη δικαστικής έγκρισης. Το εν λόγω αποδεικτικό στοιχείο χρησιμοποιήθηκε, εν πάση περιπτώσει, για την έκδοση πράξεων επιβολής φόρου εισοδήματος. Μόνο κατά των πράξεων αυτών βάλλουν οι αναιρεσίοντες των κύριων δικών (στο εξής: αναιρεσίοντες).

3. Οι υπό εξέταση υποθέσεις αφορούν επομένως το ζήτημα της εφαρμογής του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης) –εν προκειμένῳ του άρθρου 47 του Χάρτη– στο πλαίσιο της βεβαίωσης φόρου εισοδήματος. Το ζήτημα αυτό είναι ευρύτερο από το αντικείμενο της πολυσυζητημένης (2) απόφασης Åkerberg Fransson που εκδόθηκε το 2013 (3). Με την απόφαση αυτή, το Δικαστήριο έκρινε ότι η ποινική δίωξη για απάτη στον τομέα του ΦΠΑ συνιστά περίπτωση κατά την οποία τα κράτη μέλη «εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης» κατά την έννοια του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη. Εν προκειμένω, χρήζει πλέον εξέτασης το ζήτημα κατά πόσον η βεβαίωση φόρου εισοδήματος συνιστά επίσης εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης, στην περίπτωση που χρησιμοποιείται αποδεικτικό στοιχείο το οποίο αποκτήθηκε στο πλαίσιο διαδικασίας ποινικής έρευνας κινηθείσας λόγω υπόνοιας απάτης στον τομέα του ΦΠΑ.

II. Το νομικό πλαίσιο

1. To διεθνές δίκαιο

4. Μεταξύ του Βασιλείου του Βελγίου, του Μεγάλου Δουκάτου του Λουξεμβούργου και του Βασιλείου των Κάτω Χωρών έχει συναφθεί η Συνθήκη περί έκδοσης και αμοιβαίας δικαστικής συνδρομής σε ποινικές υποθέσεις, η οποία υπογράφηκε στις 27 Ιουνίου 1962 στις Βρυξέλλες (στο εξής: Συνθήκη Μπενελούξ).

5. Το άρθρο 20, παράγραφοι 1 και 2, της Συνθήκης Μπενελούξ έχει ως εξής:

«1. Κατόπιν αίτησης του αιτούντος συμβαλλόμενου μέρους, το συμβαλλόμενο μέρος στο οποίο απευθύνεται η αίτηση, εφόσον τούτο επιτρέπεται από την εθνική νομοθεσία, κατάσχει τα αντικείμενα:

- α) που μπορούν να χρησιμεύσουν ως αποδεικτικά στοιχεία,
- β) που αποκτήθηκαν μέσω της αξιόποινης πράξης και ανευρέθηκαν είτε πριν είτε μετά την παράδοση του συλληφθέντος προσώπου, και τα διαβιβάζει.

2. Η διαβίβαση υπόκειται στην έγκριση του ανακριτικού τμήματος του πρωτοδικείου του τόπου πραγματοποίησης της έρευνας και της κατάσχεσης. Το ανακριτικό τμήμα αποφασίζει αν τα κατασχεθέντα αντικείμενα διαβιβάζονται εν όλω ή εν μέρει στο αιτούν συμβαλλόμενο μέρος. Μπορεί να διατάξει την επιστροφή αντικειμένων που δεν συνδέονται ευθέως με την πράξη η οποία προσάπτεται στον ύποπτο και αποφασίζει κατά περίπτωση επί ενστάσεων τρίτων, οι οποίοι ήσαν κάτοχοι του αντικειμένου, ή άλλων δικαιούχων.»

6. Το άρθρο 24, παράγραφος 2, της Συνθήκης Μπενελούξ ορίζει τα εξής:

«Αιτήσεις δικαστικής συνδρομής οι οποίες αποσκοπούν σε έρευνα ή κατάσχεση διεκπεραιώνονται, ωστόσο, μόνο για πράξεις οι οποίες, βάσει της παρούσας συνθήκης, μπορούν να έχουν ως αποτέλεσμα την έκδοση, και υπό την επιφύλαξη του άρθρου 20, παράγραφος 2.»

2. To βελγικό δίκαιο

7. Η βελγική φορολογική νομοθεσία δεν προβλέπει απόλυτη απαγόρευση της χρήσης παρανόμως κτηθέντων αποδεικτικών στοιχείων. Ωστόσο, το Hof van Cassatie (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο) έχει διαμορφώσει, με τη νομολογία του, έναν κανόνα που αποκαλείται φορολογικός Αντιγοόν (Antigoon). Κατά τον φορολογικό Αντιγοόν, η χρήση των παρανόμως κτηθεισών αποδείξεων σε φορολογικές υποθέσεις απαγορεύεται μόνον εάν τα οικεία αποδεικτικά έγγραφα αποκτήθηκαν κατά τέτοιον τρόπο ώστε η χρήση τους να

πρέπει να θεωρηθεί ότι απαγορεύεται σε κάθε περίπτωση ή εάν η χρήση τους προσβάλλει το δικαίωμα του υποκειμένου στον φόρο σε δίκαιη. Τούτο κρίνεται από το δικαστήριο στο πλαίσιο συνολικής στάθμισης.

III. Τα πραγματικά περιστατικά και οι κύριες δίκες

8. Οι αναιρεσίοντες είναι διευθύνοντες σύμβουλοι εταιριών εμπορίας και διανομής υπολογιστών και εξαρτημάτων υπολογιστών στο Βέλγιο.

9. Η Bijzondere Belastinginspectie (βελγική ειδική υπηρεσία φορολογικού ελέγχου) ξεκίνησε το 1995 έρευνες σε σχέση με την τέλεση αλυσιδωτής απάτης στον τομέα του ΦΠΑ κατά των εταιριών των αναιρεσιόντων. Κατόπιν καταγγελίας της Bijzondere Belastinginspectie (βελγικής ειδικής υπηρεσίας φορολογικού ελέγχου), κινήθηκαν επίσης, το 1996, ποινικές έρευνες κατά των εταιριών αυτών. Κατά πόσον οι εν λόγω έρευνες αφορούσαν τη μη καταβολή ΦΠΑ ή φόρου εισοδήματος δεν προκύπτει σαφώς από τις αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως.

10. Στο πλαίσιο των ποινικών ερευνών, οι βελγικές διωκτικές αρχές υπέβαλαν αίτηση δικαστικής συνδρομής στο Μεγάλο Δουκάτο του Λουξεμβούργου, η οποία είχε ως αποτέλεσμα την κατάσχεση τραπεζικών εγγράφων από τράπεζα του Λουξεμβούργου στις 15 Ιουλίου 1998. Κατά την κατάσχεση παρίστατο, μαζί με έναν Λουξεμβουργιανό ανακριτή, επίσης ένας Βέλγος δικαστής.

11. Οι λουξεμβουργιανές αρχές διαβίβασαν τα κατ' αυτόν τον τρόπο κτηθέντα έγγραφα στις βελγικές διωκτικές αρχές χωρίς να έχει ζητηθεί, πόσο μάλλον χορηγηθεί, η προβλεπόμενη στο άρθρο 20, παράγραφος 2, της Συνθήκης Μπενελούξ έγκριση λουξεμβουργιανού δικαστηρίου.

12. Στις βελγικές φορολογικές αρχές παρασχέθηκε πρόσβαση στη δικογραφία από τις βελγικές διωκτικές αρχές. Βάσει των πληροφοριών που αποκτήθηκαν κατ' αυτόν τον τρόπο, οι βελγικές φορολογικές αρχές απέστειλαν στους αναιρεσιόντες, το 1999 και το 2000, πράξεις τροποποίησης της δήλωσης φόρου εισοδήματος φυσικών προσώπων για τα φορολογικά έτη 1997 και 1998. Οι αρχές φορολόγησαν τα ποσά που είχαν μεταφερθεί σε λουξεμβουργιανό λογαριασμό των αναιρεσιόντων ως ακαθάριστο κέρδος από βιομηχανική και εμπορική δραστηριότητα.

13. Κατόπιν άσκησης ένδικων βοηθημάτων κατά των πράξεων αυτών, το βελγικό πρωτοβάθμιο φορολογικό δικαστήριο αποφάσισε την απαλλαγή των αναιρεσιόντων από το μεγαλύτερο μέρος του ποσού των πρόσθετων βεβαιώσεων φόρου εισοδήματος φυσικών προσώπων.

14. Κατόπιν έφεσης που άσκησε το αναιρεσίβλητο των κύριων δικών, το εφετείο εξαφάνισε την πρωτόδικη απόφαση καθόσον με αυτήν χορηγούνταν απαλλαγή από τις βεβαιώσεις φόρου εισοδήματος φυσικών προσώπων. Κατά την άποψη του εφετείου, δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις του βελγικού φορολογικού Αντιγκόν για την απαγόρευση χρήσης αποδεικτικών στοιχείων. Κατά της απόφασης αυτής, οι αναιρεσιόντες άσκησαν αίτηση αναιρέσεως ενώπιον του Hof van Cassatie (Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου).

IV. Οι αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως και η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου

15. Με διατάξεις της 28ης Ιουνίου 2018, το Hof van Cassatie (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο) υπέβαλε στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Έχει το άρθρο 47 του Χάρτη την έννοια ότι, σε κάθε περίπτωση, αποκλείει τη χρήση, σε υποθέσεις σχετικές με τον φόρο προστιθέμενης αξίας, αποδεικτικών στοιχείων που συνελέγησαν κατά παράβαση του δικαιώματος στον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής, όπως αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 7 του Χάρτη, ή αφήνει περιθώριο για εθνική ρύθμιση κατά την οποία το δικαστήριο που πρέπει να κρίνει αν ένα τέτοιο αποδεικτικό στοιχείο μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως βάση για την επιβολή ΦΠΑ πρέπει να πραγματοποιήσει την περιγραφείσα ανωτέρω στο σημείο 4 της [αποφάσεως περί παραπομπής] στάθμιση (βλ. σημείο 7 των παρουσιών προτάσεων);»

16. Ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου αποφάσισε, στις 6 Σεπτεμβρίου 2018, να ενώσει τις υποθέσεις C-469/18 και C-470/18 προς διευκόλυνση της έγγραφης και της προφορικής διαδικασίας και προς έκδοση κοινής αποφάσεως.

17. Στο πλαίσιο της διαδικασίας προδικαστικής αποφάσεως ενώπιον του Δικαστηρίου, κατέθεσαν γραπτές παρατηρήσεις οι αναιρεσίοντες, το Βασίλειο του Βελγίου, η Ιταλική Δημοκρατία, το Βασίλειο των Κάτω Χωρών και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

V. Επί του παραδεκτού του προδικαστικού ερωτήματος

18. Κατ' αρχάς, πρέπει να εξετασθεί το παραδεκτό του υποβληθέντος προδικαστικού ερωτήματος. Συγκεκριμένα, το Hof van Cassatie (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο) ζητεί ρητώς να διευκρινισθεί κατά πόσον ορισμένα αποδεικτικά στοιχεία μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τον σκοπό της «βεβαίωσης ΦΠΑ». Οι υποθέσεις των κύριων δικών δεν έχουν όμως ως αντικείμενο πράξεις επιβολής ΦΠΑ, αλλά πράξεις επιβολής φόρου εισοδήματος. Συνεπώς, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το προδικαστικό ερώτημα προδήλως δεν έχει σχέση με το αντικείμενο των διαφορών των κύριων δικών, είναι υποθετικής φύσης και, ως εκ τούτου, απαράδεκτο (4).

19. Κατά πάγια νομολογία, στο πλαίσιο της διαδικασίας που προβλέπει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ για τη συνεργασία μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και του Δικαστηρίου, στο τελευταίο εναπόκειται να δώσει στο αιτούν δικαστήριο χρήσιμη απάντηση που να του παρέχει τη δυνατότητα να επιλύσει τη διαφορά της οποίας έχει επιληφθεί. Υπό το πρίσμα αυτό, το Δικαστήριο μπορεί να αναδιατυπώσει, εφόσον το κρίνει αναγκαίο, το ερώτημα που του έχει υποβληθεί (5).

20. Δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι, με το προδικαστικό ερώτημά του, το Hof van Cassatie (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο) εννοούσε τη χρήση αποδείξεων για τον σκοπό της βεβαίωσης του ΦΠΑ, καθώς η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δεν αναφέρεται σε πράξεις επιβολής ΦΠΑ, αλλά αποκλειστικά σε πράξεις επιβολής φόρου εισοδήματος. Ο όρος «επιβολή ΦΠΑ» φαίνεται να αποτελεί συντακτικό λάθος και πρέπει, ως εκ τούτου, να αντικατασταθεί από τον όρο «επιβολή φόρου εισοδήματος».

21. Πέραν τούτου, το Hof van Cassatie (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο) ζητεί να κριθεί το σύννομο της χρήσης αποδεικτικών στοιχείων για τον σκοπό της ως άνω βεβαίωσης «σε υποθέσεις σχετικές με τον φόρο προστιθέμενης αξίας». Σχέση μεταξύ της βεβαίωσης φόρου εισοδήματος και του ΦΠΑ μπορεί να θεωρηθεί ότι υφίσταται στις υπό εξέταση υποθέσεις μόνον υπό την έννοια ότι έναυσμα για τη διενέργεια της φορολογικής και της ποινικής έρευνας αποτέλεσε υπόνοια απάτης στον τομέα του ΦΠΑ, η οποία είχε ως επακόλουθο τη διεξαγωγή αποδεικτικής διαδικασίας και τη χρήση των αποδεικτικών στοιχείων για τον σκοπό της βεβαίωσης φόρου εισοδήματος.

22. Συνεπώς, το Δικαστήριο μπορεί να αναδιατυπώσει το προδικαστικό ερώτημα υπό την έννοια ότι ζητείται να διευκρινισθεί αν το άρθρο 47 του Χάρτη έχει την έννοια ότι αποκλείει, σε κάθε περίπτωση, τη χρήση για τον σκοπό της βεβαίωσης φόρου εισοδήματος

αποδεικτικών στοιχείων τα οποία αποκτήθηκαν κατά παράβαση του άρθρου 7 του Χάρτη, στο πλαίσιο διαδικασίας ποινικής έρευνας η οποία κινήθηκε με αφορμή υπόνοια απάτης στον τομέα του ΦΠΑ, ή αφήνει περιθώριο για την ερμηνεία ότι το δικαστήριο που πρέπει να κρίνει αν το εν λόγω αποδεικτικό στοιχείο μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τον σκοπό της βεβαιώσης φόρου εισοδήματος πρέπει να πραγματοποιήσει στάθμιση κατά περίπτωση.

23. Με την αναδιατύπωση αυτή, η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως είναι παραδεκτή.

VI. Επί της αρμοδιότητας του Δικαστηρίου

24. Πάντως, κατά το άρθρο 267, παράγραφος 1, στοιχείο α', ΣΔΕΕ, το Δικαστήριο αποφαίνεται με προδικαστικές αποφάσεις επί της ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης. Εν προκειμένω όμως εγείρεται το ζήτημα κατά πόσον ο Χάρτης είναι κρίσιμος *ratione temporis* (σημεία 25 επ.) και καθ' ύλην (σημεία 30 επ.).

1. Επί της δυνατότητας εφαρμογής του Χάρτη *ratione temporis*

25. Κατ' αρχάς, πρέπει να διευκρινισθεί αν ο Χάρτης, ο οποίος τέθηκε σε ισχύ την 1η Δεκεμβρίου 2009, έχει εφαρμογή *ratione temporis* επί εικαζόμενης διαδικαστικής παράβασης που τελέσθηκε το 1998.

26. Αφενός, στην υπόθεση Sabou, η οποία αφορούσε επίσης τον τομέα της άμεσης φορολογίας, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι ο Χάρτης δεν είχε εφαρμογή, διότι η διαδικασία αμοιβαίας συνδρομής η οποία οδήγησε στην έκδοση της εκεί επίμαχης συμπληρωματικής πράξης επιβολής φόρου είχε περατωθεί πριν από την έναρξη ισχύος του Χάρτη (6).

27. Αφετέρου, η υπόθεση Åkerberg Fransson είχε επίσης ως αντικείμενο πράξεις επιβολής φόρου, οι οποίες χρονολογούνταν πριν από την 1η Δεκεμβρίου 2009. Ωστόσο, στην περίπτωση εκείνη, έπρεπε να τηρηθεί από το ποινικό δικαστήριο η αρχή *ne bis in idem* στην απόφασή του. Το εν λόγω χρονικό σημείο ενέπιπτε στο πεδίο εφαρμογής *ratione temporis* του Χάρτη.

28. Παρόμοια περίπτωση συντρέχει και στις υπό εξέταση υποθέσεις. Μολονότι η αποδεικτική διαδικασία διεξήχθη το 1998, το ζήτημα της χρήσης των αποδεικτικών στοιχείων τίθεται για το εθνικό δικαστήριο κατά τον χρόνο έκδοσης της απόφασής του και, ως εκ τούτου, μετά την έναρξη ισχύος του Χάρτη.

29. Καίτοι, όπως επί παραδείγματι στην προεκτεθείσα στο σημείο 26 των παρουσών προτάσεων υπόθεση Sabou, η ενημέρωση σχετικά με την αίτηση αμοιβαίας συνδρομής και η τυχόν συμμετοχή στη διατύπωση της αίτησης ολοκληρώνονται με την περάτωση της διαδικασίας αμοιβαίας συνδρομής, η τυχόν απαγόρευση διεξαγωγής αποδεικτικής διαδικασίας εξακολούθει να έχει σημασία για τη στάθμιση σε συνάρτηση με την απαγόρευση χρήσης των αποδεικτικών στοιχείων. Κατά συνέπεια, ο Χάρτης έχει εν προκειμένω εφαρμογή *ratione temporis*.

2. Επί της δυνατότητας καθ' ύλην εφαρμογής του Χάρτη

30. Το πεδίο εφαρμογής του Χάρτη ορίζεται στο άρθρο 51 αυτού. Η παράγραφος 1, πρώτη περίοδος, της διάταξης αυτής προβλέπει ότι οι διατάξεις του Χάρτη απευθύνονται στα κράτη μέλη μόνο σε περίπτωση κατά την οποία αυτά εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης.

31. Συναφώς, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι δεν μπορεί να εκτιμά με γνώμονα τον Χάρτη τις εθνικές ρυθμίσεις που δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης (7).

32. Πολλοί μετέχοντες στη διαδικασία αμφισβητούν την αρμοδιότητα του Δικαστηρίου για τον λόγο ότι ο Χάρτης δεν έχει εφαρμογή. Τόσο το Βέλγιο όσο και η Επιτροπή θεωρούν ότι το Δικαστήριο δεν είναι αρμόδιο, επειδή η έκδοση πράξεων επιβολής φόρου εισοδήματος δεν συνιστά εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης. Ακόμη και το ίδιο το Hof van Cassatie (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο) επισημαίνει ότι οι υπό εξέταση υποθέσεις «αφορ[ούν] φόρους εισοδήματος, οι οποίοι δεν ρυθμίζονται από το δίκαιο της Ένωσης» (8).

33. Εντούτοις, υπέρ της ερμηνείας ότι οι υπό εξέταση υποθέσεις εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του Χάρτη συνηγορούν εν προκειμένω δύο στοιχεία: εικτός από την αμοιβαία συνδρομή (σημεία 34 επ.), πρόκειται πρωτίστως για την εναρμόνιση του ΦΠΑ σε επίπεδο δικαίου της Ένωσης (σημεία 38 επ.).

1. Εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης στο πλαίσιο της αμοιβαίας συνδρομής;

34. Κατ' αρχάς, μπορεί να υποστηριχθεί ότι κράτος μέλος εφαρμόζει το δίκαιο της Ένωσης, κατά την έννοια του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη, σε περίπτωση που το αποδεικτικό στοιχείο έχει αποκτηθεί στο πλαίσιο αμοιβαίας συνδρομής σύμφωνα με την οδηγία 77/799 (στο εξής: οδηγία για την αμοιβαία συνδρομή (9)).

35. Η οδηγία για την αμοιβαία συνδρομή ρυθμίζει μόνο τη διοικητική συνεργασία στον τομέα της φορολογίας και όχι τη δικαστική συνδρομή σε ποινικές υποθέσεις, όπως η Συνθήκη Μπενελούξ. Η διοικητική συνδρομή περιορίζεται, κατ' ουσίαν, στη συνεργασία μεταξύ των κρατών μελών για την ανταλλαγή πληροφοριών, ενώ στο πλαίσιο της δικαστικής συνδρομής σε ποινικές υποθέσεις μπορούν να εφαρμόζονται συγκεκριμένα μέτρα έρευνας με σκοπό την απόκτηση αποδείξεων.

36. Αφενός, η επίμαχη διαβίβαση τραπεζικών εγγράφων υπερβαίνει την απλή ανταλλαγή πληροφοριών στο πλαίσιο αμοιβαίας συνδρομής. Ειδικότερα, τα εν λόγω αποδεικτικά μέσα κατασχέθηκαν μετά από αίτηση δικαστικής συνδρομής. Αφετέρου, η δικαστική συνδρομή σε ποινικές υποθέσεις δεν είχε ακόμα εναρμονισθεί κατά τον χρόνο διεξαγωγής της αποδεικτικής διαδικασίας το 1998 (10).

37. Κατά συνέπεια, δεν μπορεί να θεωρηθεί εν προκειμένω ότι εφαρμόσθηκε το δίκαιο της Ένωσης λόγω της παρασχεθείσας αμοιβαίας συνδρομής.

2. Η βεβαίωση του φόρου εισοδήματος ως εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης;

38. Τούτο σημαίνει ότι η βεβαίωση φόρου εισοδήματος θα πρέπει να μπορεί να λογισθεί ως εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης. Κατ' αρχήν, ελλείψει κανόνων του δικαίου της Ένωσης στον τομέα αυτό, η βεβαίωση φόρου εισοδήματος δεν συνιστά εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης.

39. Η φορολογία εισοδήματος ρυθμίζεται μόνο αποσπασματικά από το παράγωγο δίκαιο βάσει του άρθρου 115 ΣΛΕΕ (οδηγία για τις μητρικές και τις θυγατρικές εταιρίες (11), οδηγία για τις συγχωνεύσεις (12), οδηγία για τους τόκους και τα δικαιώματα (13), οδηγία με κανόνες κατά των πρακτικών φοροαποφυγής (14)). Κατά τα λοιπά, η άμεση φορολογία υπάγεται, κατά πάγια νομολογία, στην αρμοδιότητα των κρατών μελών (15). Ο φόρος φυσικών προσώπων που αποτελεί αντικείμενο των κύριων δικών είναι άμεσος φόρος εισοδήματος, ο οποίος ως εκ τούτου υπάγεται στην αποκλειστική αρμοδιότητα του Βελγίου.

40. Ωστόσο, η ιδιαιτερότητα των υπό εξέταση περιπτώσεων συνίσταται στο ότι για τη βεβαίωση του φόρου εισοδήματος χρησιμοποιήθηκε ένα αποδεικτικό στοιχείο το οποίο οι βελγικές διωκτικές αρχές απέκτησαν στο πλαίσιο διαδικασίας ποινικής έρευνας που κινήθηκε λόγω υπόνοιας απάτης στον τομέα του ΦΠΑ.

1) Η νομοθεσία για τον ΦΠΑ ως εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης

41. Σε περίπτωση που οι προσβαλλόμενες στις υποθέσεις των κύριων δικών νομικές πράξεις ήταν πράξεις επιβολής ΦΠΑ, θα έπρεπε να γίνει δεκτό ότι εφαρμόζεται το δίκαιο της Ένωσης, κατά την έννοια του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη. Τούτο διότι, αφενός, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι από το άρθρο 2, το άρθρο 250, παράγραφος 1, και το άρθρο 273 της οδηγίας 2006/112 (στο εξής: οδηγία ΦΠΑ) (16), καθώς και από το άρθρο 4, παράγραφος 3, ΣΕΕ, προκύπτει ότι τα κράτη μέλη έχουν την υποχρέωση να λαμβάνονταν όλα τα κατάλληλα νομοθετικά και διοικητικά μέτρα για την εξασφάλιση της είσπραξης ολόκληρου του ΦΠΑ που οφείλεται στο έδαφος τους (17). Η έκδοση διορθωτικής πράξης επιβολής ΦΠΑ κατόπιν της διαπίστωσης καταχρηστικής πρακτικής αποτελεί επομένως εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης, κατά την έννοια του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη (18).

42. Αφετέρου, καίτοι το δίκαιο της Ένωσης δεν περιλαμβάνει κανόνες σχετικά με το φορολογικό ποινικό δίκαιο ούτε σχετικά με τις διοικητικές κυρώσεις, όταν τα κράτη μέλη επιβάλλουν κυρώσεις που αποσκοπούν στη διασφάλιση της ορθής είσπραξης του ΦΠΑ και στην καταπολέμηση της απάτης σύμφωνα με το άρθρο 325 ΣΛΕΕ, «εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης», κατά την έννοια του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη (19).

43. Από τα πραγματικά περιστατικά των υποθέσεων τα οποία γνωστοποιήθηκαν από το Hof van Cassatie (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο) δεν προκύπτει ποια μέτρα σχετικά με τον ΦΠΑ έλαβε το Βέλγιο και ποιες ποινικές κυρώσεις επέβαλε λόγω της απάτης στον τομέα του ΦΠΑ. Οι προδικαστικές παραπομπές έχουν ως μοναδικό αντικείμενο τα μέτρα στον τομέα της φορολογίας εισοδήματος, ήτοι τις πράξεις επιβολής φόρου εισοδήματος.

2) Η συλλογή αποδεικτικών στοιχείων στο πλαίσιο της διαδικασίας έρευνας λόγω υπόνοιας απάτης στον τομέα του ΦΠΑ ως εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης;

44. Πάντως, το αποδεικτικό στοιχείο που χρησιμοποιήθηκε για τη βεβαίωση φόρου εισοδήματος δεν συλλέχθηκε από τις φορολογικές αρχές στο πλαίσιο των δικών τους ερευνών. Αντιθέτως, προέρχεται από ποινική έρευνα που κινήθηκε κατόπιν καταγγελίας της Bijzondere Belastinginspectie (βελγικής ειδικής υπηρεσίας φορολογικού ελέγχου) σε συνάρτηση με αλυσιδωτή απάτη στον τομέα του ΦΠΑ. Η εν λόγω αποδεικτική διαδικασία στο πλαίσιο της ποινικής έρευνας θα μπορούσε να συνιστά εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης, κατά την έννοια του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη.

45. Το ποινικό δίκαιο βρίσκεται στον πυρήνα της εθνικής κυριαρχίας (20). Η αρμοδιότητα της Ένωσης στον τομέα αυτόν είναι περιορισμένη (άρθρο 83 και άρθρο 325, παράγραφος 4, ΣΛΕΕ). Εξάλλου, το ουσιαστικό και δικονομικό ποινικό δίκαιο των κρατών μελών δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο εναρμόνισης σε επίπεδο Ένωσης (21). Ως εκ τούτου, αρμόδια για το ποινικό δίκαιο παραμένουν κατ' αρχήν τα κράτη μέλη.

46. Εντούτοις, στην απόφαση Åkerberg Fransson, το Δικαστήριο απεφάνθη, σχετικά με ποινική δίκη για αδικήματα που αφορούσαν τον ΦΠΑ, ότι, εκτός από τις φορολογικές κυρώσεις, πρέπει και η ποινική δίωξη για φοροδιαφυγή λόγω της ανακριβούς αναγραφής ΦΠΑ να λογίζεται ως εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης, κατά την έννοια του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη (22). Το γεγονός ότι οι εθνικές κανονιστικές ρυθμίσεις που διέπουν τις κυρώσεις και τη διαδικασία δεν έχουν θεσπισθεί με σκοπό τη μεταφορά της οδηγίας ΦΠΑ στην εσωτερική έννομη τάξη δεν ασκεί επιρροή, δεδομένων των υποχρεώσεων που απορρέουν από την οδηγία ΦΠΑ, το άρθρο 4, παράγραφος 3, ΣΕΕ και το άρθρο 325 ΣΛΕΕ (23).

47. Εν συνεχείᾳ, το Δικαστήριο ανέπτυξε την αρχή της αποτελεσματικότητας των

ποινικών διώξεων που αφορούν αδικήματα σχετικά με τον ΦΠΑ (24). Κατά την αρχή της αποτελεσματικότητας των ποινικών διώξεων που αφορούν αδικήματα σχετικά με τον ΦΠΑ, τα κράτη μέλη οφείλουν να διώκουν αποτελεσματικά τις παραβάσεις των διατάξεων της οδηγίας ΦΠΑ.

48. Η αρχή της αποτελεσματικότητας των ποινικών διώξεων που αφορούν αδικήματα σχετικά με τον ΦΠΑ πρέπει όμως, κατά το Δικαστήριο (25), να τηρείται όχι μόνο στο πλαίσιο της ποινικής δίκης, αλλά ήδη κατά το στάδιο της διαδικασίας ποινικής έρευνας, από τη στιγμή που «ένα πρόσωπο κατηγορείται για τη διάπραξη αδικήματος».

49. Ωστόσο, από τη νομολογία δεν προκύπτει σαφώς ποιο συγκεκριμένο χρονικό σημείο λογίζεται, στο πλαίσιο αυτό, ως κρίσιμο. Αφενδός, κρίσιμος θα μπορούσε να είναι ο χρόνος της επίσημης ενημέρωσης από την αρμόδια αρχή σχετικά με την κατηγορία ότι έχει διαπραχθεί ποινικό αδίκημα (26). Η εν λόγω ενημέρωση σχετικά με την έναρξη διαδικασίας έρευνας δεν προβλέπεται όμως σε όλες τις έννομες τάξεις. Εάν περατωθεί η διαδικασία έρευνας, ο κατηγορούμενος, σε ορισμένες περιπτώσεις, ουδόλως πληροφορείται ότι διενεργήθηκε έρευνα σε βάρος του. Επομένως, αν λογιζόταν ως κρίσιμη η εν λόγω ενημέρωση, θα απέκειτο στις αρχές που διεξάγουν την έρευνα να καθορίσουν την ημερομηνία από την οποία αρχίζουν να έχουν ισχύ τα θεμελιώδη δικαιώματα του Χάρτη.

50. Ως εκ τούτου, πρέπει να αρκεί ότι από τη δικογραφία προκύπτει ότι έχει κινηθεί ποινική έρευνα για τη διώξη απάτης στον τομέα του ΦΠΑ. Το χρονικό σημείο αυτό μπορεί να προσδιοριστεί με αξιοπιστία. Από το εν λόγω χρονικό σημείο, δεσμεύεται επομένως η αρχή από τα θεμελιώδη δικαιώματα της Ένωσης ακόμη και στο πλαίσιο της ποινικής έρευνας που διενεργεί.

51. Ωστόσο, στην προκειμένη περίπτωση, δεν είναι σαφές αν η ποινική έρευνα και η αποδεικτική διαδικασία διεξήχθησαν με σκοπό τη δίωξη απάτης στον τομέα του ΦΠΑ ή τη δίωξη απάτης στον τομέα της φορολογίας εισοδήματος. Την ασάφεια αυτή θα όφειλε κατ' αρχήν να άρει το Hof van Cassatie (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο) σε συνέχεια της διαδικασίας προδικαστικής αποφάσεως.

52. Καθότι όμως το ζήτημα αυτό είναι ήδη κρίσιμο για το παραδεκτό της αίτησης προδικαστικής αποφάσεως, προτείνω στο Δικαστήριο να στηριχθεί, συναφώς, στο τεκμήριο πουν καθιερώνεται στην πάγια νομολογία του, ήτοι ότι το προδικαστικό ερώτημα είναι εν αμφιβολίᾳ λυσιτελές (27).

53. Τούτο διότι, από τα πραγματικά περιστατικά που περιγράφονται από το Hof van Cassatie (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο) στην αίτησή του προδικαστικής αποφάσεως, προκύπτει πάντως με σαφήνεια ότι για την έκδοση των πράξεων επιβολής φόρου εισοδήματος χρησιμοποιήθηκαν αποδεικτικά στοιχεία τα οποία αποκτήθηκαν στο πλαίσιο διαδικασίας έρευνας κινηθείσας κατόπιν καταγγελίας της φορολογικής αρχής, η οποία είχε ξεκινήσει έρευνες σε συνάρτηση με αλυσιδωτή απάτη στον τομέα του ΦΠΑ. Ως εκ τούτου, εφεξής τεκμαίρεται ότι οι αποδείξεις αποκτήθηκαν στο πλαίσιο διαδικασίας ποινικής έρευνας για τη δίωξη απάτης στον τομέα του ΦΠΑ.

3) *H χρήση των κατ' αυτόν τον τρόπο κτηθέντων αποδεικτικών στοιχείων για τον σκοπό της βεβαίωσης φόρου εισοδήματος ως εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης;*

54. Πάντως, ούτε οι έρευνες των φορολογικών αρχών λόγω αλυσιδωτής απάτης στον τομέα του ΦΠΑ αλλά ούτε και η ποινικές έρευνες οδήγησαν στην υποβολή αίτησης προδικαστικής αποφάσεως.

55. Μήπως όμως συνάγεται από τη νομολογία του Δικαστηρίου που άρχισε να

διαμορφώνεται με την έκδοση της απόφασης Åkerberg Fransson ότι κράτος μέλος εφαρμόζει το δίκαιο της Ένωσης, κατά την έννοια του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη, ακόμη και στην περίπτωση που για την έκδοση πράξης επιβολής φόρου εισοδήματος χρησιμοποιούνται αποδεικτικά στοιχεία τα οποία συνελέγησαν προγενέστερα στο πλαίσιο διαδικασίας ποινικής έρευνας λόγω απάτης στον τομέα του ΦΠΑ;

56. Κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, η έκφραση «όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης», κατά την έννοια του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη, προϋποθέτει την ύπαρξη συνδέσμου μεταξύ πράξης του δικαίου της Ένωσης και των επίμαχου εθνικού μέτρου, που να υπερβαίνει την εγγύτητα των σχετικών τομέων ή τις έμμεσες επιπτώσεις του ενός τομέα στον άλλο (28).

57. Για να κριθεί αν κράτος μέλος εφαρμόζει το δίκαιο της Ένωσης, κατά την έννοια του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη, πρέπει, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, να εξετάζεται, μεταξύ άλλων, αν η επίμαχη εθνική ρύθμιση σκοπεί στην εφαρμογή διάταξης του δικαίου της Ένωσης, ο χαρακτήρας της εν λόγω ρύθμισης, αν αυτή επιδιώκει σκοπούς διαφορετικούς από εκείνους του δικαίου της Ένωσης, έστω και αν ενδέχεται να επηρεάζει εμμέσως το δίκαιο αυτό, καθώς και αν υφίσταται ειδική ρύθμιση του δικαίου της Ένωσης στον σχετικό τομέα ή δυνάμενη να τον επηρεάσει (29).

58. Υπέρ της παραδοχής ότι εφαρμόζεται το δίκαιο της Ένωσης συνηγορεί μόνο το ότι η ενδεχόμενη παράβαση στο πλαίσιο της αποδεικτικής διαδικασίας δεν επηρεάζεται από τον σκοπό για τον οποίο τελικώς χρησιμοποιείται το αποδεικτικό στοιχείο. Εφόσον συνελέγησαν αποδείξεις στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το δίκαιο της Ένωσης πρέπει κατά συνέπεια να ισχύει και για τη χρήση των αποδεικτικών στοιχείων.

59. Υπό την εκδοχή αυτή, η εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης στο πλαίσιο της αποδεικτικής διαδικασίας θα εκτείνεται τρόπον τινά στους τομείς στους οποίους χρησιμοποιήθηκαν οι αποδείξεις, ακόμα και αν οι τομείς αυτοί –εν προκειμένω η βεβαίωση φόρου εισοδήματος– δεν εμπίπτουν στο δίκαιο της Ένωσης. Η ερμηνεία αυτή υπερβαίνει κατά πολύ την πραγματοποιηθείσα στην απόφαση Åkerberg Fransson ερμηνεία της φράσης «εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης». Τούτο διότι το σκεπτικό της απόφασης αυτής στηρίχθηκε στο άρθρο 325 ΣΛΕΕ και στη σύνδεση της ποινικής διώξης λόγω απάτης σχετικής με τον ΦΠΑ με την αποτελεσματική είσπραξη του ΦΠΑ. Το εν λόγω σκεπτικό δεν εφαρμόζεται σε σχέση με την αποτελεσματική εφαρμογή της φορολογίας εισοδήματος.

60. Άλλο αντεπιχείρημα που μπορεί να αντιταχθεί στο συμπέρασμα αυτό είναι ότι, σε περιπτώσεις όπως η επίμαχη εν προκειμένω, είναι θέμα τύχης το αν οι φορολογικές και/ή οι διωκτικές αρχές θα διεξαγάγουν έρευνα λόγω μη καταβολής φόρου εισοδήματος ή λόγω απάτης στον τομέα του ΦΠΑ. Σε πολλές περιπτώσεις, η απάτη στον τομέα του ΦΠΑ (ήτοι η μη αναγραφή φορολογητών πράξεων) συνδέεται με απάτη στον τομέα της φορολογίας εισοδήματος (ήτοι τη μη δήλωση φορολογητέου εισοδήματος).

61. Εάν λογίζονταν όλα τα μεταγενέστερα μέτρα των αρχών ως εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης απλώς και μόνο λόγω του τυχαίου γεγονότος ότι κινήθηκε διαδικασία έρευνας λόγω μη καταβολής φόρου εισοδήματος ή λόγω μη καταβολής ΦΠΑ, τούτο θα αντέβαινε στην προμηνησθείσα νομολογία του Δικαστηρίου (30).

62. Τούτο διότι, πρώτον, τα κράτη μέλη δεν έχουν σκοπό να εφαρμόσουν το δίκαιο της Ένωσης όταν εκδίδουν πράξεις επιβολής φόρου εισοδήματος. Ούτε επίσης αποσκοπεί η νομοθεσία για τη φορολογία εισοδήματος στην εκπλήρωση υποχρεώσεων που απορρέουν από το δίκαιο της Ένωσης, αλλά αντιθέτως υπάγεται, όπως εκτέθηκε στα σημεία 38 επ. των παρουσών προτάσεων, στην αρμοδιότητα των κρατών μελών.

63. Δεύτερον, οι εθνικοί κανόνες σχετικά με τη φορολογία εισοδήματος επιδιώκουν, από τη φύση τους, άλλους σκοπούς από εκείνους του δικαίου της Ένωσης. Οι υποχρεώσεις που υπέχουν τα κράτη μέλη βάσει του άρθρου 325 ΣΛΕΕ όσον αφορά τους ίδιους πόρους της Ένωσης ισχύουν μεν για όλα τα εθνικά νομοθετήματα με τα οποία εκπληρώνονται οι εν λόγω υποχρεώσεις (31). Ωστόσο, οι φόροι εισοδήματος δεν αποτελούν πόρους της Ένωσης, αλλά των κρατών μελών.

64. Τρίτον, με εξαίρεση το παράγωγο δίκαιο που μνημονεύεται στο σημείο 39 των παρουσών προτάσεων, δεν υπάρχουν ειδικές διατάξεις του δικαίου της Ένωσης που διέπουν τον τομέα της φορολογίας εισοδήματος. Δεν θα ήταν ούτε ευλόγως προβλέψιμο ούτε από λειτουργικής απόψεως αναγκαίο να θεωρηθεί ότι τα έμμεσα αποτελέσματα που μπορεί να έχει η νομοθεσία για τον ΦΠΑ επί της νομοθεσίας για τη φορολογία εισοδήματος αρκούν για να γίνει δεκτό ότι εφαρμόζεται το δίκαιο της Ένωσης, κατά την έννοια του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη.

65. Σε περίπτωση που τα τυχόν έμμεσα αποτελέσματα της νομοθεσίας για τον ΦΠΑ επί της νομοθεσίας για τη φορολογία εισοδήματος αρκούσαν για να θεωρηθεί ότι μια περίπτωση εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, τούτο θα καθιστούσε πρακτικά ανέφικτο τον προσδιορισμό των λίγων εναπομεινάντων τομέων της νομοθεσίας για τη φορολογία εισοδήματος οι οποίοι κρίνονται αποκλειστικά βάσει του εθνικού δικαίου. Ειδικότερα, η μη αναγραφή πράξεων που υπόκεινται σε ΦΠΑ συμβαδίζει κατά κανόνα έμμεσα με τη μη δήλωση εσόδων που λαμβάνονται υπόψη για την επιβολή φόρου εισοδήματος. Συνεπώς, τούτο θα υπονόμευε εν τέλει την εναπομείνασα επί του παρόντος σταδίου εξέλιξης του δικαίου της Ένωσης αρμοδιότητα των κρατών μελών για την άμεση φορολογία.

66. Κατά συνέπεια, δεν εφαρμόζεται το δίκαιο της Ένωσης, κατά την έννοια του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη, όταν για την έκδοση πράξης επιβολής φόρου εισοδήματος χρησιμοποιούνται αποδείξεις που συνελέγησαν στο πλαίσιο διαδικασίας έρευνας για αδικήματα που σχετίζονται με τον ΦΠΑ.

67. Όπως ορθώς επισήμανε πρόσφατα ο γενικός εισαγγελέας H. Saugmandsgard Øe, τούτο δεν σημαίνει όμως ότι υπάρχουν κενά στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των πολιτών της Ένωσης. Οι πολίτες αυτοί εξακολουθούν να έχουν στη διάθεσή τους, όσον αφορά τη βεβαίωση φόρου εισοδήματος, τα εθνικά ένδικα βοηθήματα και μέσα για την άσκηση των εθνικών θεμελιωδών δικαιωμάτων τους και, όταν εξαντληθούν τα εν λόγω μέσα, έχουν δυνατότητα προσφυγής ενόπλιον του ΕΔΔΑ (32).

3. Ενδιάμεσο συμπέρασμα

68. Εν κατακλείδι, συμπεραίνεται ότι ο Χάρτης δεν έχει καθ' ύλην εφαρμογή. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο δεν είναι αρμόδιο να αποφανθεί επί των υποβληθεισών αιτήσεων προδικαστικής αποφάσεως.

VII. Επικουρικώς: Κατ' ουσίαν εκτίμηση του προδικαστικού ερωτήματος

69. Σε περίπτωση που το Δικαστήριο εντούτοις κρίνει εαυτό αρμόδιο και αποφανθεί ότι, στην περίπτωση της βεβαίωσης φόρου εισοδήματος, εφαρμόζεται δίκαιο της Ένωσης, το Hof van Cassatie (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο) ζητεί εν προκειμένω κατ' ουσίαν να διευκρινισθεί αν αντιβαίνει στο άρθρο 47 του Χάρτη η χρήση παρανόμως κτηθεισών αποδείξεων ή αν η διάταξη αυτή επιτρέπει τη στάθμιση από το εθνικό δικαστήριο. Ειδικότερα, το Hof van Cassatie (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο) ζητεί, στο πλαίσιο αυτό, να διευκρινισθούν συναφή χωρία της απόφασης WebMindLicenses (33).

70. Η απόφαση WebMindLicenses είχε ως αντικείμενο την απαίτηση ότι τα αποδεικτικά στοιχεία στα οποία στηρίζεται απόφαση που συνιστά εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης (στη συγκεκριμένη περίπτωση η βεβαίωση ΦΠΑ) δεν πρέπει να έχουν συλλεγεί κατά τρόπο ο οποίος προσβάλλει τα δικαιώματα που διασφαλίζει το δίκαιο αυτό και, ειδικότερα, ο Χάρτης (34).

71. Συναφώς, το Δικαστήριο έκρινε ότι η ως άνω απαίτηση ικανοποιείται αν το δικαστήριο που επιλαμβάνεται της προσφυγής κατά της εν λόγω πράξης επιβολής είναι αρμόδιο να ελέγξει αν τα αποδεικτικά στοιχεία στα οποία στηρίζεται η πράξη αυτή συνελέγησαν τηρουμένων των δικαιωμάτων τα οποία εγγυάται το δίκαιο της Ένωσης (35).

72. Επομένως, στην απόφαση WebMindLicenses, το Δικαστήριο απλώς έκρινε ότι το εθνικό δικαστήριο πρέπει να εξετάσει το σύννομο της εν λόγω αποδεικτικής διαδικασίας. Αντιθέτως, παρά τα όσα υποστηρίζουν οι αναιρεσείοντες, από την κρίση αυτή δεν προκύπτει αν η παράβαση στο πλαίσιο της αποδεικτικής διαδικασίας συνεπάγεται αυτοδικαίως την απαγόρευση της χρήσης των αποδεικτικών στοιχείων ή αν το εθνικό δικαστήριο δύναται να πραγματοποιήσει στάθμιση.

73. Στο πλαίσιο αυτό, επισημαίνεται κατ' αρχάς ότι το δίκαιο της Ένωσης δεν προβλέπει κανόνες σχετικά με την αποδεικτική διαδικασία και τη χρήση των αποδεικτικών στοιχείων στο πλαίσιο των ποινικών διώξεων στον τομέα του ΦΠΑ και, ως εκ τούτου, το πεδίο αυτό υπάγεται, κατ' αρχήν, στην αρμοδιότητα των κρατών μελών (36). Επομένως, οι διαδικασίες που εφαρμόζονται για την ποινική δίωξη των παραβάσεων στον τομέα του ΦΠΑ εμπίπτουν στη διαδικαστική και θεσμική αυτονομία των κρατών μελών. Το ίδιο ισχύει πολλώ δε μάλλον όσον αφορά τη χρήση αποδείξεων για τη βεβαίωση του φόρου εισοδήματος, όταν αυτές συνελέγησαν κατά τη διάρκεια διαδικασίας έρευνας για αδικήματα σχετικά με τον ΦΠΑ.

74. Ωστόσο, η εν λόγω αυτονομία περιορίζεται, κατά την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης, από τα θεμελιώδη δικαιώματα και την αρχή της αναλογικότητας, καθώς και από τις αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας (37).

75. Υπό το πρίσμα των προεκτεθέντων, δεν προκύπτει πάντως ότι οι αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας αποκλείουν τη στάθμιση από το εθνικό δικαστήριο σε περίπτωση που γίνει δεκτό ότι ισχύει απαγόρευση χρήσης των αποδεικτικών στοιχείων.

76. Ούτε προκύπτει ότι προσβάλλονται θεμελιώδη δικαιώματα. Το άρθρο 47 του Χάρτη δεν συνεπάγεται αυτοδικαίως την απαγόρευση χρήσης των αποδεικτικών στοιχείων.

77. Ήδη πριν από την έναρξη ισχύος του Χάρτη, και στηριζόμενο στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (38), το Δικαστήριο απεράνθη ότι, κατ' αρχήν και in abstracto, δεν αποκλείεται το παραδεκτό απόδειξης που έχει αποκτηθεί παρανόμως, αλλά εναπόκειται στον εθνικό δικαστή να εκτιμήσει τα κτηθέντα αποδεικτικά στοιχεία (39).

78. Ο σεβασμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων επιτυγχάνεται κατά βέλτιστο τρόπο με την κατά περίπτωση εξέταση της αναλογικότητας της επέμβασης, όπως τούτο συμβαίνει στο πλαίσιο της στάθμισης από τα εθνικά δικαστήρια (επί παραδείγματι βάσει του βελγικού φορολογικού Αντιγκόν). Το Δικαστήριο έχει, στο πλαίσιο αυτό, αποφανθεί, σε υπόθεση που αφορούσε την κατάρτιση καταλόγου δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα με σκοπό την είσπραξη του φόρου, ότι τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να εξακριβώνουν κατά περίπτωση αν τα στοιχεία τα οποία συνηγορούν υπέρ της ύπαρξης θεμιτού συμφέροντος για την ενδεχόμενη εμπιστευτικότητα του εκάστοτε επίμαχου καταλόγου υπερισχύουν του

συμφέροντος στην προστασία των δικαιωμάτων του ιδιώτη (40).

79. Σε περιπτώσεις όπως η επίμαχη εν προκειμένω, το εθνικό δικαστήριο πρέπει, κατά την πραγματοποίηση της κατά περίπτωση στάθμισης, να λαμβάνει υπόψη ποια διάταξη αφορούσε η παράβαση και ποια ήταν η ποιότητα της παράβασης. Συναφώς, πρέπει εν προκειμένω να συνεκτιμήθει η παρονσία Βέλγου δικαστή κατά την κατάσχεση των αποδεικτικών στοιχείων από τον Λουξεμβουργιανό δικαστή, πράγμα που ενδεχομένως συνεπάγεται ότι η παράβαση αυτή αφορά «μόνο» τη Συνθήκη Μπενελούξ, χωρίς να συνιστά αυτοδικαίως παράβαση του άρθρου 7 του Χάρτη.

80. Συνεπώς, δεν αντιβαίνει στο άρθρο 47 του Χάρτη εθνική ρύθμιση κατά την οποία εθνικό δικαστήριο το οποίο καλείται να αποφανθεί αν επιτρέπεται να χρησιμοποιηθεί για τη βεβαίωση φόρου εισοδήματος αποδεικτικό στοιχείο που αποκτήθηκε κατά παραβίαση του δικαίου της Ένωσης, στο πλαίσιο διαδικασίας έρευνας για αδικήματα που σχετίζονται με τον ΦΠΑ, οφείλει να πραγματοποιήσει στάθμιση, λαμβάνοντας στο πλαίσιο αυτό υπόψη πρωτίστως την ποιότητα της παράβασης.

VIII. Πρόταση

81. Κατόπιν των ανωτέρω εκτιμήσεων, προτείνω ωστόσο στο Δικαστήριο να κρίνει εαυτό αναρμόδιο να απαντήσει στο προδικαστικό ερώτημα που υπέβαλε το Hof van Cassatie (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο, Βέλγιο).

---

1 Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γερμανική.

---

2 Βλ., επί παραδείγματι, την ανάλυση του Bundesverfassungsgericht (Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου, Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, στο εξής: BVerfG), απόφαση της 24ης Απριλίου 2013, Antiterrorendatei [αντιτρομοκρατικό αρχείο] (1 BVR 1215/07, BVerfGE 133, 277, ECLI:DE:BVerfG:2013:rs20130424.1bvr121507, σημείο 91).

---

3 Απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2013, Åkerberg Fransson (C-617/10, EU:C:2013:105).

---

4 Βλ. μεταξύ άλλων, εσχάτως, απόφαση της 28ης Μαρτίου 2019, Verlezza κ.λπ. (C-487/17 έως C-489/17, EU:C:2019:270, σκέψη 29 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

---

5 Εσχάτως, αποφάσεις της 11ης Μαρτίου 2008, Jager (C-420/06, EU:C:2008:152, σκέψη 46), της 8ης Δεκεμβρίου 2011, Banco Bilbao Vizcaya Argentaria (C-157/10, EU:C:2011:813, σκέψη 18), και της 28ης Φεβρουαρίου 2013, Petersen και Petersen (C-544/11, EU:C:2013:124, σκέψη 23).

---

6 Απόφαση της 22ας Οκτωβρίου 2013, Sabou (C-276/12, EU:C:2013:678, σκέψη 25), που συντάσσεται με τις προτάσεις μου στην ίδια υπόθεση (EU:C:2013:370, σημείο 34).

---

7 Αποφάσεις της 26ης Φεβρουαρίου 2013, Åkerberg Fransson (C-617/10, EU:C:2013:105, σκέψη 19), της 30ής Απριλίου 2014, Pfleger κ.λπ. (C-390/12, EU:C:2014:281, σκέψη 33), της 27ης Μαρτίου 2014, Torralbo Marcos (C-265/13, EU:C:2014:187, σκέψη 29), της 6ης Οκτωβρίου 2015, Delvigne (C-650/13, EU:C:2015:648, σκέψη 26), της 30ής Ιουνίου 2016, Toma και Biroul Executorului Judecătoresc Horațiu-Vasile Cruduleci (C-205/15, EU:C:2016:499, σκέψη 23), και της 8ης Δεκεμβρίου 2016, Eurosaneamientos κ.λπ. (C-532/15 και C-538/15, EU:C:2016:932, σκέψη 52).

---

8 Σκέψη 11 της αίτησης προδικαστικής αποφάσεως.

---

9 Οδηγία 77/799/EOK του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1977, περί της αμοιβαίας συνδρομής των αρμοδίων αρχών των κρατών μελών στον τομέα των αμέσων φόρων (ΕΕ ειδ. έκδ. 09/001, σ. 86), η οποία εν τω μεταξύ καταργήθηκε από την οδηγία 2011/16/ΕΕ του Συμβουλίου, της 15ης Φεβρουαρίου 2011, σχετικά με τη διοικητική συνεργασία στον τομέα της φορολογίας και με την κατάργηση της οδηγίας 77/799/EOK (ΕΕ 2011, L 64, σ. 1). βλ. σχετικώς, επί παραδείγματι, τις εκκρεμείς υποθέσεις C-245/19, État du Grand-duché de Luxembourg, και C-246/19, État du Grand-duché de Luxembourg.

---

10 Βλ., πλέον, οδηγία 2014/41/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 3ης Απριλίου 2014, περί της ευρωπαϊκής εντολής έρευνας σε ποινικές υποθέσεις (ΕΕ 2014, L 130, σ. 1).

---

11 Οδηγία 2011/96/ΕΕ του Συμβουλίου, της 30ής Νοεμβρίου 2011, σχετικά με το κοινό φορολογικό καθεστώς το οποίο ισχύει για τις μητρικές και τις θυγατρικές εταιρίες διαφορετικών κρατών μελών (ΕΕ 2011, L 345, σ. 8).

---

12 Οδηγία 2009/133/ΕΚ του Συμβουλίου, της 19ης Οκτωβρίου 2009, σχετικά με το κοινό φορολογικό καθεστώς το εφαρμοστέο στις συγχωνεύσεις, διασπάσεις, μερικές διασπάσεις, εισφορές ενεργητικού και ανταλλαγές μετοχών που αφορούν εταιρίες διαφορετικών κρατών μελών καθώς και με τη μεταφορά της καταστατικής έδρας μιας SE ή μιας SCE από ένα κράτος μέλος σε άλλο (ΕΕ 2009, L 310, σ. 34).

---

13 Οδηγία 2003/49/ΕΚ του Συμβουλίου, της 3ης Ιουνίου 2003, για την καθιέρωση κοινού συστήματος φορολόγησης των τόκων και των δικαιωμάτων που καταβάλλονται μεταξύ συνδεδεμένων εταιριών διαφορετικών κρατών μελών (ΕΕ 2003, L 157, σ. 49).

---

14 Οδηγία (ΕΕ) 2016/1164 του Συμβουλίου, της 12ης Ιουλίου 2016, για τη 0έσπιση κανόνων κατά πρακτικών φοροαποφυγής που έχουν άμεση επίπτωση στη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς (ΕΕ 2016, L 193, σ. 1).

---

15 Αποφάσεις της 7ης Σεπτεμβρίου 2004, Manninen (C-319/02, EU:C:2004:484, σκέψη 19), της 25ης Οκτωβρίου 2007, Porto Antico di Genova (C-427/05, EU:C:2007:630, σκέψη 10), και, εσχάτως, της 19ης Δεκεμβρίου 2018, Cadeddu (C-667/17, EU:C:2018:1036, σκέψη 15).

---

16 Οδηγία 2006/112/EK του Συμβουλίου, της 28ης Νοεμβρίου 2006, σχετικά με το κοινό σύστημα φόρου προστιθέμενης αξίας (ΕΕ 2006, L 347, σ. 1)· εντούτοις, κατά τον χρόνο τέλεσης της αλυσιδωτής απάτης στον τομέα του ΦΠΑ που αποτελεί αντικείμενο των υπό εξέταση υποθέσεων ίσχυε ακόμη η έκτη οδηγία 77/388/EOK του Συμβουλίου, της 17ης Μαΐου 1977, περί εναρμονίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών, των σχετικών με τους φόρους κύκλου εργασιών – Κοινό σύστημα φόρου προστιθεμένης αξίας: ομοιόμορφη φορολογική βάση (ΕΕ ειδ. έκδ. 09/001, σ. 49).

---

17 Αποφάσεις της 26ης Φεβρουαρίου 2013, Åkerberg Fransson (C-617/10, EU:C:2013:105, σκέψη 25), της 20ής Μαρτίου 2018, Menci (C-524/15, EU:C:2018:197, σκέψη 18), και της 21ης Νοεμβρίου 2018, Fontana (C-648/16, EU:C:2018:932, σκέψη 33).

---

18 Απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 2015, WebMindLicenses (C-419/14, EU:C:2015:832, σκέψη 67). Βλ. προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Bobek στην υπόθεση Ispas (C-298/16, EU:C:2017:650, σημείο 52).

---

19 Αποφάσεις της 26ης Φεβρουαρίου 2013, Åkerberg Fransson (C-617/10, EU:C:2013:105, σκέψεις 26 και 27), της 5ης Απριλίου 2017, Orsi και Baldetti (C-217/15 και C-350/15, EU:C:2017:264, σκέψη 16), και της 20ής Μαρτίου 2018, Menci (C-524/15, EU:C:2018:197, σκέψη 21).

---

20 Βλ. προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Y. Bot στην υπόθεση Ognyanov (C-554/14, EU:C:2016:319, σημείο 121).

---

21 Απόφαση της 27ης Μαΐου 2014, Spasic (C-129/14 PPU, EU:C:2014:586, σκέψη 76).

---

22 Απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2013, Åkerberg Fransson (C-617/10, EU:C:2013:105, σκέψη 27).

---

23 Βλ. απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2013, Åkerberg Fransson (C-617/10, EU:C:2013:105, σκέψη 28).

---

24 Απόφαση της 17ης Ιανουαρίου 2019, Dzivev κ.λπ. (C-310/16, EU:C:2019:30, διατακτικό και σκέψεις 39 και 41).

---

25 Αποφάσεις της 5ης Ιουνίου 2018, Kolev κ.λπ. (C-612/15, EU:C:2018:392, σκέψη 71), και της 17ης Ιανουαρίου 2019, Dzivev κ.λπ. (C-310/16, EU:C:2019:30, σκέψη 33).

---

26 Βλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 10ης Σεπτεμβρίου 2010, McFarlane κατά Ιρλανδίας (CE:ECHR:2010:0910JUD003133306, § 143), επί του άρθρου 6, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ.

---

27 Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 12ης Φεβρουαρίου 2009, Klarenberg (C-466/07, EU:C:2009:85, σκέψη 27), και της 6ης Οκτωβρίου 2015, Capoda Import-Export (C-354/14, EU:C:2015:658, σκέψη 25).

---

28 Αποφάσεις της 6ης Μαρτίου 2014, Siragusa (C-206/13, EU:C:2014:126, σκέψη 24), της 10ης Ιουλίου 2014, Julián Hernández κ.λπ. (C-198/13, EU:C:2014:2055, σκέψη 34), και της 6ης Οκτωβρίου 2016, Paoletti κ.λπ. (C-218/15, EU:C:2016:748, σκέψη 14). βλ., εσχάτως, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα H. Saugmandsgaard Θε στην υπόθεση Associação Sindical dos Juízes Portugueses (C-64/16, EU:C:2017:395, σημείο 43, υποσημείωση 36), καθώς και του γενικού εισαγγελέα M. Bobek στην υπόθεση Ispas (C-298/16, EU:C:2017:650, σημείο 45). ή, για να το θέσω με τη διατύπωση που χρησιμοποίησε το Bundesverfassungsgericht [Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο] ως απάντηση στην απόφαση Åkerberg Fransson: «για να θεωρηθεί ότι τα κράτη μέλη δεσμεύονται από τα θεμελιώδη δικαιώματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης που κατοχυρώνονται στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων δεν αρκεί η οποιασδήποτε μορφής αντικειμενική σύνδεση [εθνικής] ρύθμισης απλώς και μόνο με το αφηρημένο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης ή η επέλευση αμιγώς πραγματικών αποτελεσμάτων στο δίκαιο αυτό», BVerfG, απόφαση της 24ης Απριλίου 2013, Antiterrordatei [αντιτρομοκρατικό αρχείο] (1 BVR 1215/07, BVerfGE 133, 277, ECLI:DE:BVerfG:2013:rs20130424.1bvr121507, σημείο 91).

---

29 Αποφάσεις της 6ης Μαρτίου 2014, Siragusa (C-206/13, EU:C:2014:126, σκέψη 25), και της 10ης Ιουλίου 2014, Julián Hernández κ.λπ. (C-198/13, EU:C:2014:2055, σκέψη 37), καθώς και, εσχάτως, διάταξη της 7ης Σεπτεμβρίου 2017, Demarchi Gino και Garavaldi (C-177/17 και C-178/17, EU:C:2017:656, σκέψη 20).

---

30 Αποφάσεις της 6ης Μαρτίου 2014, Siragusa (C-206/13, EU:C:2014:126, σκέψη 24), της 10ης Ιουλίου 2014, Julián Hernández κ.λπ. (C-198/13, EU:C:2014:2055, σκέψη 34), και της 6ης Οκτωβρίου 2016, Paoletti κ.λπ. (C-218/15, EU:C:2016:748, σκέψη 14).

---

31 Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Bobek στην υπόθεση Ispas (C-298/16, EU:C:2017:650, σημεία 26 έως 65) και στην υπόθεση Dzivev κ.λπ. (C-310/16, EU:C:2018:623, σημείο 68).

---

32 Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα H. Saugmandsgaard Όε στην υπόθεση Επιτροπή κατά Ουγγαρίας (δικαιώματα επικαρπίας επί γεωργικών γαιών) (C-235/17, EU:C:2018:971, σημείο 109).

---

33 Απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 2015, WebMindLicenses (C-419/14, EU:C:2015:832, σκέψεις 86 έως 89).

---

34 Βλ. απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 2015, WebMindLicenses (C-419/14, EU:C:2015:832, σκέψη 87).

---

35 Απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 2015, WebMindLicenses (C-419/14, EU:C:2015:832, σκέψη 88).

---

36 Βλ. αποφάσεις της 17ης Δεκεμβρίου 2015, WebMindLicenses (C-419/14, EU:C:2015:832, σκέψη 65), της 2ας Μαΐου 2018, Scialdone (C-574/15, EU:C:2018:295, σκέψη 25), και της 17ης Ιανουαρίου 2019, Dzivev κ.λπ. (C-310/16, EU:C:2019:30, σκέψη 24).

---

37 Πρβλ. αποφάσεις της 2ας Μαΐου 2018, Scialdone (C-574/15, EU:C:2018:295, σκέψη 29), και της 17ης Ιανουαρίου 2019, Dzivev κ.λπ. (C-310/16, EU:C:2019:30, σκέψη 30).

---

38 Αποφάσεις του ΕΔΔΑ της 18ης Μαρτίου 1997, Mantovanelli κατά Γαλλίας (CE:ECHR:1997:0318JUD002149793, § 33 και 34), και της 25ης Μαρτίου 1999, Pélassier και Sassi κατά Γαλλίας (CE:ECHR:1999:0325JUD002544494, § 45).

---

39 Βλ. απόφαση της 10ης Απριλίου 2003, Steffensen (C-276/01, EU:C:2003:228, σκέψη 75).

---

40 Απόφαση της 27ης Σεπτεμβρίου 2017, Puškár (C-73/16, EU:C:2017:725, σκέψη 97).

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (δεύτερο τμήμα)
της 27ης Σεπτεμβρίου 2017 (*)

«Προδικαστική παραπομπή – Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Άρθρα 7, 8 και 47 – Οδηγία 95/46/EK – Άρθρα 1, 7 και 13 – Επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα – Άρθρο 4, παράγραφος 3, ΣΕΕ – Κατάρτιση καταλόγου δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα – Αντικείμενο – Εισπραξη του φόρου – Καταπολέμηση της φοροδιαφυγής – Δικαστικός έλεγχος – Προστασία των θεμελιωδών ελευθεριών και δικαιωμάτων – Εξάρτηση της δικαστικής προσφυγής από την απαίτηση να έχει υποβληθεί προηγούμενη διοικητική ένσταση – Παραδεκτό του εν λόγω καταλόγου ως αποδεικτικού μέσου – Προϋποθέσεις νόμιμης επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα – Εκπλήρωση έργου δημοσίου συμφέροντος από τον υπεύθυνο της επεξεργασίας»

Στην υπόθεση C-73/16,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής απόφασης δυνάμει του άρθρου 267 ΣΔΕΕ, που υπέβαλε το Najvyšší súd Slovenskej republiky (Ανώτατο Δικαστήριο της Σλοβακικής Δημοκρατίας) με απόφαση της 3ης Φεβρουαρίου 2016, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 10 Φεβρουαρίου 2016, στο πλαίσιο της δίκης

Peter Puškár

κατά

Finančné riaditeľstvo Slovenskej republiky,

Kriminálny úrad finančnej správy,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (δεύτερο τμήμα),

συγκείμενο από τους M. Iliešič, πρόεδρο τμήματος, A. Prechal, A. Rosas (εισηγητή), C. Toader και E. Jarašiūnas, δικαστές,

γενική εισαγγελέας: J. Kokott

γραμματέας: M. Aleksejev, διοικητικός υπάλληλος,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζήτησης της 16ης Φεβρουαρίου 2017,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- ο P. Puškár, εκπροσωπούμενος από τον M. Mandzák, advokát,
- η Σλοβακική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την B. Ricziová,
- η Τσεχική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους M. Smolek και J. Vláčil,
- η Ισπανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την M. J. García-Valdecasas Dorrego,
- η Ιταλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την G. Palmieri, επικουρούμενη από τον P. Gentili, avvocato dello Stato,

- η Πολωνική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον B. Majczyna,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους H. Krämer, A. Tokár και H. Kranenborg,

αφού άκουσε τη γενική εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις της κατά τη συνεδρίαση της 30ής Μαρτίου 2017,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία των άρθρων 7, 8 και 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης), του άρθρου 1, παράγραφος 1, του άρθρου 7, στοιχείο ε', και του άρθρου 13, παράγραφος 1, στοιχεία ε' και στ', της οδηγίας 95/46/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 24ης Οκτωβρίου 1995, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών (ΕΕ 1995, L 281, σ. 31), καθώς και του άρθρου 4, παράγραφος 3, ΣΕΕ και του άρθρου 267 ΣΔΕΕ.
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, του Peter Puškár, και, αφετέρου, της Finančné riaditel'stvo Slovenskej republiky (διεύθυνση οικονομικών της Σλοβακικής Δημοκρατίας, στο εξής: διεύθυνση οικονομικών) και του Kriminálny úrad finančnej správy (γραφείο της φορολογικής διοίκησης για τη δίωξη του εγκλήματος), σχετικά με προσφυγή που άσκησε ο P. Puškár ζητώντας να υποχρεωθούν οι υπηρεσίες αυτές να διαγράψουν το όνομά του από κατάλογο προσώπων χαρακτηριζόμενων από τη διεύθυνση οικονομικών ως «εικονικών προσώπων», ο οποίος καταρτίστηκε από την τελευταία στο πλαίσιο της είσπραξης του φόρου και για την επικαιροποίηση του οποίου μεριμνούν η διεύθυνση οικονομικών, οι υπαγόμενες σε αυτήν φορολογικές υπηρεσίες καθώς και το γραφείο της φορολογικής διοίκησης για τη δίωξη του εγκλήματος (στο εξής: επίμαχος κατάλογος).

Το νομικό πλαίσιο

To δίκαιο της Ένωσης

- 3 Το άρθρο 1 της οδηγίας 95/46 ορίζει τα εξής:

«1. Τα κράτη μέλη εξασφαλίζουν, σύμφωνα με τις διατάξεις της παρούσας οδηγίας, την προστασία των θεμελιωδών ελευθεριών και δικαιωμάτων των φυσικών προσώπων, και ιδίως της ιδιωτικής ζωής, έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

2. Τα κράτη μέλη δεν μπορούν να περιορίζουν ή να απαγορεύουν την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα μεταξύ των κρατών μελών για λόγους συναφείς με την προστασία που εξασφαλίζεται δυνάμει της παραγράφου 1.»

- 4 Το άρθρο 2 της εν λόγω οδηγίας ορίζει τα ακόλουθα:

«Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας νοούνται ως:

- α) “δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα”, κάθε πληροφορία που αναφέρεται σε φυσικό πρόσωπο του οποίου η ταυτότητα είναι γνωστή ή μπορεί να εξακριβωθεί (το πρόσωπο

στο οποίο αναφέρονται τα δεδομένα)· ως πρόσωπο του οποίου η ταυτότητα μπορεί να εξακριβωθεί λογίζεται το πρόσωπο εκείνο που μπορεί να προσδιοριστεί, άμεσα ή έμμεσα, ιδίως βάσει αριθμού ταυτότητας ή βάσει ενός ή περισσότερων συγκεκριμένων στοιχείων που χαρακτηρίζουν την υπόστασή του από φυσική, βιολογική, ψυχολογική, οικονομική, πολιτιστική ή κοινωνική άποψη·

- β) “επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα” (επεξεργασία), κάθε εργασία ή σειρά εργασιών που πραγματοποιούνται με ή χωρίς τη βοήθεια αυτοματοποιημένων διαδικασιών και εφαρμόζονται σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, όπως η συλλογή, η καταχώρηση, η οργάνωση, η αποθήκευση, η προσαρμογή ή η τροποποίηση, η ανάκτηση, η αναζήτηση πληροφοριών, η χρήση, η ανακοίνωση με διαβίβαση, η διάδοση ή κάθε άλλη μορφή διάθεσης, η εναρμόνιση ή ο συνδυασμός, καθώς και το κλείδωμα, η διαγραφή ή η καταστροφή·

[...]

- δ) “υπεύθυνος της επεξεργασίας”, το φυσικό ή νομικό πρόσωπο, η δημόσια αρχή, η υπηρεσία ή οποιοσδήποτε άλλος φορέας που μόνος ή από κοινού με άλλους καθορίζει τους στόχους και τον τρόπο της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Όταν οι στόχοι και ο τρόπος της επεξεργασίας καθορίζονται από νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις, εθνικές ή κοινοτικές, ο υπεύθυνος της επεξεργασίας ή τα ειδικά κριτήρια για τον ορισμό του μπορούν να καθορίζονται από το εθνικό ή το κοινοτικό δίκαιο.

[...]]»

5 Το άρθρο 3 της οδηγίας 95/46, με τίτλο «Πεδίο εφαρμογής», προβλέπει τα εξής:

«1. Οι διατάξεις της παρούσας οδηγίας εφαρμόζονται στην αυτοματοποιημένη, εν όλω ή εν μέρει, επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα καθώς και στη μη αυτοματοποιημένη επεξεργασία τέτοιων δεδομένων που περιλαμβάνονται ή πρόκειται να περιληφθούν σε αρχείο.

2. Οι διατάξεις της παρούσας οδηγίας δεν εφαρμόζονται στην επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα:

- η οποία πραγματοποιείται στο πλαίσιο δραστηριοτήτων που δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου, όπως οι δραστηριότητες που προβλέπονται στις διατάξεις των τίτλων V και VI της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και, εν πάση περιπτώσει, στην επεξεργασία δεδομένων που αφορά τη δημόσια ασφάλεια, την εθνική άμυνα, την ασφάλεια του κράτους (συμπεριλαμβανομένης και της οικονομικής ευημερίας του, εφόσον η επεξεργασία αυτή συνδέεται με θέματα ασφάλειας του κράτους) και τις δραστηριότητες του κράτους σε τομείς του ποινικού δικαίου,

[...]]»

6 Το άρθρο 6 της οδηγίας αυτής ορίζει τα εξής:

«1. Τα κράτη μέλη προβλέπουν ότι τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα πρέπει:

- a) να υφίστανται σύννομη και θεμιτή επεξεργασία·
- b) να συλλέγονται για καθορισμένους, σαφείς και νόμιμους σκοπούς και η μεταγενέστερη επεξεργασία τους να συμβιβάζεται με τους σκοπούς αυτούς. Η μεταγενέστερη επεξεργασία για ιστορικούς, στατιστικούς ή επιστημονικούς σκοπούς δεν θεωρείται ασυμβίβαστη εφόσον τα κράτη μέλη προβλέπουν κατάλληλες εγγυήσεις·

- γ) να είναι κατάλληλα, συναφή προς το θέμα και όχι υπερβολικά σε σχέση με τους σκοπούς για τους οποίους συλλέγονται και υφίστανται επεξεργασία·
- δ) να είναι ακριβή και, εφόσον χρειάζεται, να ενημερώνονται πρέπει να λαμβάνονται όλα τα εύλογα μέτρα ώστε δεδομένα ανακριβή ή ελλιπή σε σχέση με τους σκοπούς για τους οποίους έχουν συλλεγεί ή υφίστανται κατόπιν επεξεργασία, να διαγράφονται ή να διωρθώνονται·
- ε) να διατηρούνται με μορφή που επιτρέπει τον προσδιορισμό της ταυτότητας των προσώπων στα οποία αναφέρονται μόνο κατά τη διάρκεια περιόδου που δεν υπερβαίνει την απαιτούμενη για την επίτευξη των σκοπών για τους οποίους έχουν συλλεγεί ή για τους οποίους αργότερα υφίστανται επεξεργασία. Τα κράτη μέλη προβλέπουν κατάλληλες εγγυήσεις για τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που διατηρούνται πέραν της περιόδου αυτής για σκοπούς ιστορικούς, στατιστικούς ή επιστημονικούς.

2. Εναπόκειται στον υπεύθυνο της επεξεργασίας να εξασφαλίσει την τήρηση της παραγράφου 1.»

7 Το άρθρο 7 της εν λόγω οδηγίας έχει ως εξής:

«Τα κράτη μέλη προβλέπουν ότι επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα μπορεί να γίνεται μόνον εάν:

- α) το πρόσωπο στο οποίο αναφέρονται τα δεδομένα έχει δώσει τη ρητή συγκατάθεσή του ή

[...]

- γ) είναι απαραίτητη για την τήρηση εκ του νόμου υποχρεώσεως του υπευθύνου της επεξεργασίας ή

[...]

- ε) είναι απαραίτητη για την εκπλήρωση έργου δημοσίου συμφέροντος ή εμπίπτοντος στην άσκηση δημοσίας εξουσίας που έχει ανατεθεί στον υπεύθυνο της επεξεργασίας ή στον τρίτο στον οποίο ανακοινώνονται τα δεδομένα ή

- στ) είναι απαραίτητη για την επίτευξη του εννόμου συμφέροντος που επιδιώκει ο υπεύθυνος της επεξεργασίας ή ο τρίτος ή οι τρίτοι στους οποίους ανακοινώνονται τα δεδομένα, υπό τον όρο ότι δεν προέχει το συμφέρον ή τα θεμελιώδη δικαιώματα και οι ελευθερίες του πρόσωποι στο οποίο αναφέρονται τα δεδομένα που χρήζουν προστασίας δυνάμει του άρθρου 1, παράγραφος 1, της παρούσας οδηγίας.»

8 Το άρθρο 10 της οδηγίας 95/46 προβλέπει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη προβλέπουν ότι ο υπεύθυνος της επεξεργασίας ή ο εκπρόσωπός του πρέπει να παρέχει στο πρόσωπο από το οποίο συλλέγονται δεδομένα που το αφορούν τουλάχιστον τις πληροφορίες που απαριθμούνται κατωτέρω, εκτός εάν το πρόσωπο αυτό έχει ήδη ενημερωθεί σχετικά:

- α) την ταυτότητα του υπευθύνου της επεξεργασίας και, ενδεχομένως, του εκπροσώπου του·
- β) τους σκοπούς της επεξεργασίας για την οποία προορίζονται τα δεδομένα·
- γ) οποιαδήποτε περαιτέρω πληροφορία, όπως:

- τους αποδέκτες ή τις κατηγορίες αποδεκτών των δεδομένων,
- το κατά πόσον η παροχή των δεδομένων είναι υποχρεωτική ή όχι, καθώς και τις ενδεχόμενες συνέπειες της άρνησης παροχής τους,
- την ύπαρξη δικαιώματος πρόσβασης στα δεδομένα που το αφορούν και δικαιώματος διόρθωσής τους,

εφόσον οι πληροφορίες αυτές είναι αναγκαίες, λόγω των ειδικών συνθηκών υπό τις οποίες συλλέγονται τα δεδομένα, ώστε να εξασφαλίζεται η θεμιτή επεξεργασία έναντι του προσώπου στο οποίο αναφέρονται τα δεδομένα.»

9 Το άρθρο 11 της οδηγίας αυτής ορίζει τα εξής:

«1. Όταν τα δεδομένα δεν έχουν συλλεγεί από το πρόσωπο το οποίο αφορούν, τα κράτη μέλη προβλέπουν ότι, ευθύς ως καταχωρηθούν τα δεδομένα ή, εάν προβλέπεται ανακοίνωσή τους σε τρίτους, το αργότερο κατά την πρώτη ανακοίνωσή τους, ο υπεύθυνος της επεξεργασίας ή ο εκπρόσωπός του πρέπει να παρέχει στο πρόσωπο στο οποίο αναφέρονται τα δεδομένα τις εξής πληροφορίες, εκτός εάν το πρόσωπο αυτό έχει ήδη ενημερωθεί:

- α) την ταυτότητα του υπεύθυνου της επεξεργασίας και, ενδεχομένως, του εκπροσώπου του;
- β) τους σκοπούς της επεξεργασίας;
- γ) οποιαδήποτε περαιτέρω πληροφορία, όπως:
  - τις κατηγορίες των σχετικών δεδομένων,
  - τους αποδέκτες ή τις κατηγορίες αποδεκτών των δεδομένων,
  - την ύπαρξη δικαιώματος πρόσβασης στα δεδομένα που το αφορούν και δικαιώματος διόρθωσής τους,

εφόσον οι πληροφορίες αυτές είναι αναγκαίες, λόγω των ειδικών συνθηκών υπό τις οποίες συλλέγονται τα δεδομένα, ώστε να εξασφαλίζεται η θεμιτή επεξεργασία έναντι του προσώπου στο οποίο αναφέρονται τα δεδομένα.

[...]]»

10 Το άρθρο 12 της ίδιας οδηγίας ορίζει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη εγγυώνται στα πρόσωπα στα οποία αναφέρονται τα δεδομένα το δικαίωμα να λαμβάνουν από τον υπεύθυνο της επεξεργασίας:

- α) ελεύθερα και απεριόριστα, σε εύλογα διαστήματα και χωρίς υπερβολική καθυστέρηση ή δαπάνη:
  - την επιβεβαίωση ότι υπάρχει ή όχι επεξεργασία δεδομένων που τα αφορούν καθώς και πληροφορίες, σχετικά τουλάχιστον με τους σκοπούς της επεξεργασίας, τις κατηγορίες δεδομένων υπό επεξεργασία, τους αποδέκτες ή τις κατηγορίες αποδεκτών στις οποίες ανακοινώνονται τα δεδομένα αυτά,
  - τη γνωστοποίηση, με εύληπτο τρόπο, των δεδομένων υπό επεξεργασία καθώς και των διαθέσιμων πληροφοριών σχετικά με την προέλευσή [τους],

— την ενημέρωση σχετικά με τη λογική στην οποία στηρίζεται κάθε αυτοματοποιημένη επεξεργασία των δεδομένων τα οποία αναφέρονται στα πρόσωπα αυτά, τουλάχιστον στην περίπτωση των αυτοματοποιημένων αποφάσεων του άρθρου 15, παράγραφος 1,

- β) κατά περίπτωση, τη διόρθωση, τη διαγραφή ή το κλείδωμα των δεδομένων των οποίων η επεξεργασία δεν είναι σύμφωνη προς τις διατάξεις της παρούσας οδηγίας, ιδίως λόγω ελλιπούς ή ανακριβούς χαρακτήρα των δεδομένων·
- γ) την κοινοποίηση σε τρίτους, στους οποίους έχουν ανακοινωθεί τα δεδομένα, κάθε διόρθωσης, διαγραφής ή κλειδώματος που διενεργείται σύμφωνα με το στοιχείο β), εφόσον τούτο δεν είναι αδύνατον ή δεν προϋποθέτει δυσανάλογες προσπάθειες.»

11 Το άρθρο 13, παράγραφος 1, της οδηγίας 95/46 ορίζει τα ακόλουθα:

«Τα κράτη μέλη μπορούν να περιορίζουν με νομοθετικά μέτρα την εμβέλεια των υποχρεώσεων και δικαιωμάτων που προβλέπονται από τις διατάξεις του άρθρου 6, παράγραφος 1, του άρθρου 10, του άρθρου 11, παράγραφος 1, και των άρθρων 12 και 21, όταν ο περιορισμός αυτός απαιτείται για τη διαφύλαξη:

[...]

- γ) της δημόσιας ασφάλειας·
- δ) της πρόληψης, διερεύνησης, διαπίστωσης και δίωξης παραβάσεων του ποινικού νόμου ή της δεοντολογίας των νομοθετικά κατοχυρωμένων επαγγελμάτων·
- ε) σημαντικού οικονομικού ή χρηματοοικονομικού συμφέροντος κράτους μέλους ή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συμπεριλαμβανομένων των νομισματικών, δημοσιονομικών και φορολογικών θεμάτων·
- στ) αποστολής ελέγχου, επιθεώρησης ή ρυθμιστικών καθηκόντων που συνδέονται, έστω και ευκαιριακά, με την άσκηση δημόσιας εξουσίας στις περιπτώσεις που αναφέρονται στα στοιχεία γ), δ) και ε).»

[...]»

12 Το άρθρο 14 της οδηγίας 95/46 προβλέπει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη αναγνωρίζουν στο πρόσωπο στο οποίο αναφέρονται τα δεδομένα το δικαίωμα:

- α) τουλάχιστον στις περιπτώσεις του άρθρου 7, στοιχεία ε) και στ), να αντιτάσσεται ανά πάσα στιγμή, για επιτακτικούς και νόμιμους λόγους σχετικούς με την προσωπική του κατάσταση, στην επεξεργασία των δεδομένων που το αφορούν, εκτός εάν στην εθνική νομοθεσία ορίζεται άλλως. Σε περίπτωση αιτιολογημένης αντίταξης, η επεξεργασία δεν μπορεί πλέον να αφορά τα δεδομένα αυτά·

[...]»

13 Το άρθρο 17, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας προβλέπει τα εξής:

«1. Τα κράτη μέλη προβλέπουν ότι ο υπεύθυνος της επεξεργασίας πρέπει να λαμβάνει τα κατάλληλα τεχνικά και οργανωτικά μέτρα για την προστασία από τυχαία ή παράνομη καταστροφή, τυχαία απώλεια, άλλοιωση, απαγορευμένη διάδοση ή πρόσβαση, ιδίως εάν η επεξεργασία συμπεριλαμβάνει και διαβίβαση των δεδομένων μέσω δικτύου, και από κάθε

άλλη μορφή αθέμιτης επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

Τα μέτρα αυτά πρέπει να εξασφαλίζουν, λαμβανομένης υπόψη της τεχνολογικής εξέλιξης και του κόστους εφαρμογής τους, επίπεδο ασφαλείας ανάλογο προς τους κινδύνους που απορρέουν από την επεξεργασία και τη φύση των δεδομένων που απολαύουν προστασίας.»

14 Το άρθρο 22 της ίδιας οδηγίας έχει ως εξής:

«Με την επιφύλαξη ενδεχόμενης άσκησης διοικητικής [προσφυγής], ιδίως ενώπιον της αρχής ελέγχου που αναφέρεται στο άρθρο 28, προτού επιληφθεί δικαστική αρχή, τα κράτη μέλη προβλέπουν ότι κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να προσφύγει ενώπιον δικαστηρίου σε περίπτωση παραβιάσεως δικαιωμάτων κατοχυρωμένων από την εθνική νομοθεσία που εφαρμόζεται στη σχετική επεξεργασία.»

15 Το άρθρο 94 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου ορίζει τα ακόλουθα:

«Πλην του κειμένου των υποβαλλομένων στο Δικαστήριο προδικαστικών ερωτημάτων, η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως περιλαμβάνει:

- α) συνοπτική έκθεση του αντικειμένου της διαφοράς, καθώς και των σχετικών διαπιστωθέντων από το αιτούν δικαστήριο πραγματικών περιστατικών ή, τοιλάχιστον, έκθεση των πραγματικών στοιχείων στα οποία στηρίζονται τα ερωτήματα·
- β) το περιεχόμενο των δυνητικά εφαρμοστέων εν προκειμένῳ εθνικών διατάξεων και, ενδεχομένως, τη σχετική εθνική νομολογία·
- γ) έκθεση των λόγων που οδήγησαν το αιτούν δικαστήριο να υποβάλει ερωτήματα ως προς την ερμηνεία ή το κύρος ορισμένων διατάξεων του δικαίου της Ένωσης, καθώς και της κατά τη γνώμη του σχέσεως μεταξύ των διατάξεων αυτών και της εφαρμοστέας στη διαφορά της κύριας δίκης εθνικής νομοθεσίας.»

To σλοβακικό δίκαιο

16 Το άρθρο 19, παράγραφος 3, του Συντάγματος της Δημοκρατίας της Σλοβακίας (στο εξής: Σύνταγμα), το οποίο περιλαμβάνεται στο τμήμα II που τιτλοφορείται «Θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες του ανθρώπου», προβλέπει τα εξής:

«Καθένας έχει δικαίωμα προστασίας από την παράνομη συλλογή και δημοσίευση ή άλλη κατάχρηση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα του.»

17 Το άρθρο 46, παράγραφοι 2 και 4, του Συντάγματος έχει ως ακολούθως:

«2. Όποιος ισχυρίζεται ότι στερήθηκε των δικαιωμάτων του από απόφαση δημόσιας αρχής μπορεί να ζητήσει από το δικαστήριο να ελέγξει τη νομιμότητα της εν λόγω απόφασης, εκτός αν ο νόμος ορίζει διαφορετικά. Πάντως, ο έλεγχος των αποφάσεων που αφορούν θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες δεν μπορεί να εξαιρεθεί από τη δικαιοδοσία του δικαστηρίου.

[...]

4. Οι όροι και η διαδικασία της δικαστικής και άλλης νομικής προστασίας καθορίζονται με νόμο.»

18 Το άρθρο 3, παράγραφος 1, του νόμου 9/2010 περί διοικητικών ενστάσεων έχει ως εξής:

«Διοικητική ένσταση είναι η αναφορά με την οποία φυσικό ή νομικό πρόσωπο [...]:

α) ζητεί την προστασία των δικαιωμάτων ή συμφερόντων του που προστατεύονται από τον νόμο, τα οποία θεωρεί ότι προσβάλλονται από πράξη ή παράλειψη [...] της δημόσιας αρχής,

β) επισημαίνει την ύπαρξη συγκεκριμένων ελαττωμάτων, ιδίως την παράβαση κανόνων δικαίου, η εξάλειψη των οποίων είναι ευθύνη της δημόσιας αρχής.»

- 19 Το άρθρο 135, παράγραφος 1, δεύτερη περίοδος, του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, όπως ισχύει στη διαφορά της κύριας δίκης, προβλέπει τα κατωτέρω:

«Το δικαστήριο δεσμεύεται επίσης από τις αποφάσεις του Ústavný súd [Slovenskej republiky (Συνταγματικού Δικαστηρίου της Δημοκρατίας της Σλοβακίας)] και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου που αφορούν τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα και ελευθερίες.»

- 20 Το άρθρο 250v, παράγραφοι 1 και 3, του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας ορίζει τα ακόλουθα:

«1. Το φυσικό ή νομικό πρόσωπο που ισχυρίζεται ότι τα προστατευόμενα από τον νόμο δικαιώματα και συμφέροντά του έχουν θεωρεί από παράνομη παρέμβαση δημόσιας αρχής, εκτός από απόφαση, παρέμβαση που στρέφεται ευθέως εναντίον του ή παρήγαγε αποτελέσματα εναντίον του, μπορεί να ζητήσει δικαστική προστασία έναντι αυτής, εάν η εν λόγω παρέμβαση ή τα αποτελέσματά της εξακολουθούν να υφίστανται ή υπάρχει κίνδυνος επανάληψής τους.

[...]

3. Η ένδικη προσφυγή είναι παραδεκτή μόνον εφόσον ο προσφεύγων έχει εξαντλήσει τις διαδικασίες διοικητικής προσφυγής που προβλέπονται από τις διατάξεις ειδικού νόμου [...].»

- 21 Το άρθρο 164 του νόμου 563/2009 περί φορολογικής διοίκησης (φορολογικός κώδικας), όπως ισχύει στη διαφορά της κύριας δίκης, προβλέπει τα εξής:

«Για τους σκοπούς της φορολογικής διοίκησης, οι φορολογικές αρχές, η διεύθυνση οικονομικών και το Υπουργείο Οικονομικών έχουν εξουσία να επεξεργάζονται τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα των υποκείμενων στον φόρο, των εκπροσώπων τους και άλλων προσώπων σύμφωνα με τις διατάξεις ειδικού νόμου [...]. Τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα μπορούν να γνωστοποιούνται μόνο στον δήμο υπό την ιδιότητά του ως φορολογικής αρχής, στις οικονομικές αρχές και στο Υπουργείο Οικονομικών, καθώς και, όσον αφορά τη φορολογική διοίκηση και την εκπλήρωση των καθηκόντων της δυνάμει ειδικών νόμων [...], σε άλλα πρόσωπα, δικαστήρια ή όργανα τα οποία ενεργούν στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας. Επιτρέπεται η επεξεργασία, μέσω των πληροφοριακών συστημάτων [...], του επωνύμου και του ονόματος των φυσικών προσώπων, της διεύθυνσης κατοικίας τους και, σε περίπτωση που δεν έχουν λάβει αριθμό φορολογικού μητρώου κατά την εγγραφή, του εθνικού αριθμού ταυτοποίησής τους.»

- 22 Το άρθρο 8 του νόμου 479/2009, περί των αρμόδιων διοικητικών οργάνων του κράτους στον τομέα των φόρων και τελών, έχει ως εξής:

«Η διεύθυνση οικονομικών και η φορολογική διοίκηση εξουσιοδοτούνται να επεξεργάζονται δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, σύμφωνα με την ειδική νομοθεσία [...], σχετικά με φυσικά πρόσωπα τα οποία αφορούν πράξεις συνδεόμενες με την εκτέλεση των καθηκόντων της φορολογικής διοίκησης κατά την έννοια του παρόντος νόμου ή της ειδικής νομοθεσίας.

1) Ο κατάλογος των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα παρατίθεται στο παράρτημα.»

- 23 Το άρθρο 4, παράγραφος 3, στοιχεία d, e και o, του νόμου 333/2011, περί των αρμόδιων διοικητικών οργάνων του κράτους στον τομέα των φόρων, των εισφορών και των δασμών,

προβλέπει τα κατωτέρω:

«3. Η διεύθυνση οικονομικών ασκεί τις ακόλουθες αρμοδιότητες:

[...]

- d) δημιουργεί, αναπτύσσει και διαχειρίζεται τα πληροφοριακά συστήματα της φορολογικής διοίκησης [...]: γνωστοποιεί στο Υπουργείο Οικονομικών την πρόθεσή της να ασκήσει δραστηριότητες σχετιζόμενες με τη δημιουργία και την ανάπτυξη τέτοιου είδους πληροφοριακών συστημάτων,
- e) δημιουργεί και τηρεί κεντρικό μητρώο των οικονομικών φορέων και άλλων προσώπων που ασκούν δραστηριότητες στις οποίες εφαρμόζεται η τελωνειακή νομοθεσία και διασφαλίζει την εναρμόνισή του με τα αντίστοιχα μητρώα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, δημιουργεί και τηρεί κεντρικό μητρώο των υποκείμενων στον φόρο, τηρεί και ενημερώνει τη βάση δεδομένων, δημιουργεί τα προαναφερόμενα μητρώα και τα τηρεί μέσω των πληροφοριακών συστημάτων της φορολογικής διοίκησης,

[...]

- o) ενημερώνει τους πολίτες για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους στον τομέα των εισφορών και των φόρων, καθώς και για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους βάσει ειδικού νόμου [...].»

24 Το άρθρο 5, παράγραφος 3, στοιχείο b, του νόμου 333/2011 ορίζει τα εξής:

«Το γραφείο της φορολογικής διοίκησης για τη δίωξη του εγκλήματος χρησιμοποιεί τα πληροφοριακά συστήματα της φορολογικής διοίκησης, στα οποία αυτή συλλέγει, επεξεργάζεται, διατηρεί, μεταδίδει, χρησιμοποιεί, προστατεύει και διαγράφει, αφενός, τις πληροφορίες και τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα [...] που αφορούν όσους έχουν παραβιάσει τη φορολογική ή τελωνειακή νομοθεσία, ή εκείνους για τους οποίους υπάρχουν εύλογες υπόνοιες ότι παραβιάζουν τη φορολογική ή τελωνειακή νομοθεσία, ή εκείνους που, στο πλαίσιο της αρμοδιότητας της φορολογικής διοίκησης, έχουν διαταράξει, ή υπάρχουν εύλογες υπόνοιες ότι διαταράσσουν, τη δημόσια τάξη, καθώς και, αφετέρου, περαιτέρω πληροφορίες για τις εν λόγω παραβιάσεις της φορολογικής ή τελωνειακής νομοθεσίας ή την εν λόγω διατάραξη της δημόσιας τάξης. Οι εν λόγω πληροφορίες και τα εν λόγω δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα γνωστοποιούνται ή καθίστανται προσβάσιμα στη διεύθυνση οικονομικών, τη φορολογική αρχή ή την τελωνειακή υπηρεσία, στο μέτρο που απαιτείται για την άσκηση των αρμοδιοτήτων τους.»

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

- 25 Θεωρώντας ότι η εγγραφή του ονόματός του στον επίμαχο κατάλογο είχε ως συνέπεια την προσβολή των δικαιωμάτων του προσωπικότητας, ο P. Puškár ζήτησε από το Najvyšší súd Slovenskej republiky (Ανώτατο Δικαστήριο της Σλοβακικής Δημοκρατίας), με προσφυγή της 9ης Ιανουαρίου 2014, και έπειτα με προσφυγή της 19ης Νοεμβρίου 2014, να υποχρεώσει τη διεύθυνση οικονομικών, τις υπαγόμενες σε αυτήν φορολογικές υπηρεσίες καθώς και το γραφείο της φορολογικής διοίκησης για τη δίωξη του εγκλήματος να μην περιλάβουν το όνομά του στον επίμαχο κατάλογο ή οποιονδήποτε άλλο αντίστοιχο κατάλογο καθώς και να απαλείψουν οποιαδήποτε μνεία σχετική με αυτόν από τους καταλόγους αυτούς και από το πληροφοριακό σύστημα της φορολογικής διοίκησης.
- 26 Κατά τον P. Puškár, η διεύθυνση οικονομικών και το γραφείο της φορολογικής διοίκησης για τη δίωξη του εγκλήματος κατάρτισαν και χρησιμοποιούν τον επίμαχο κατάλογο, ο οποίος

περιέχει –σύμφωνα με τα στοιχεία του P. Puškár–1 227 ονόματα φυσικών προσώπων, τα οποία προσδιορίζονται από τις δημόσιες αρχές με την έκφραση «biele kone» (άσπρα άλογα). Η έκφραση αυτή χρησιμοποιείται για να δηλώσει ένα πρόσωπο που κατέχει εικονικά διευθυντική θέση. Καθένα από τα ανωτέρω φυσικά πρόσωπα συσχετίζεται καταρχήν, μέσω του εθνικού αριθμού ταυτοποίησής του και ενός αριθμού φορολογικού μητρώου, με ένα ή περισσότερα νομικά πρόσωπα, ο συνολικός αριθμός των οποίων ανέρχεται –σύμφωνα με τα στοιχεία του P. Puškár– σε 3 369, στο εσωτερικό του οποίου ή των οποίων υποτίθεται ότι ασκεί τα καθήκοντά του για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα.

- 27 Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι η ύπαρξη του επίμαχου καταλόγου επιβεβαιώθηκε από το γραφείο της φορολογικής διοίκησης για τη διώξη του εγκλήματος, το οποίο ωστόσο υποστηρίζει ότι ο εν λόγω κατάλογος σχεδιάστηκε από τη διεύθυνση οικονομικών.
- 28 Κατά το αιτούν δικαστήριο, ο επίμαχος κατάλογος προστατεύεται από την «απαγορευμένη διάδοση ή πρόσβαση» κατά την έννοια του άρθρου 17, παράγραφος 1, της οδηγίας 95/46, μέσω των κατάλληλων τεχνικών και οργανωτικών μέτρων. Εντούτοις, ο P. Puškár δεν υποστηρίζει –ούτε με τα υπομνήματά του ούτε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση– ότι έλαβε τον επίμαχο κατάλογο με τη νόμιμη συγκατάθεση της διεύθυνσης οικονομικών ή, κατά περίπτωση, του γραφείου της φορολογικής διοίκησης για τη διώξη του εγκλήματος.
- 29 Από τη διάταξη περί παραπομπής προκύπτει ότι το Najvyšší súd Slovenskej republiky (Ανώτατο Δικαστήριο της Σλοβακικής Δημοκρατίας) απέρριψε ως αβάσιμες τις προσφυγές του P. Puškár και δύο άλλων προσώπων εγγεγραμμένων στον επίμαχο κατάλογο είτε για δικονομικούς λόγους, δηλαδή για τον λόγο ότι οι προσφεύγοντες δεν είχαν εξαντλήσει τις διαδικασίες διοικητικής προσφυγής που προβλέπονται στο εθνικό δίκαιο, είτε για ουσιαστικούς λόγους.
- 30 Κατόπιν προσφυγών λόγω αντισυνταγματικότητας που άσκησαν εν συνεχείᾳ ο P. Puškár και αυτά τα δύο άλλα πρόσωπα, το Ústavný súd Slovenskej republiky (Συνταγματικό Δικαστήριο της Σλοβακικής Δημοκρατίας), στηριζόμενο μεταξύ άλλων στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, έκρινε ότι, αποφαινόμενο κατά τον τρόπο αυτό, το Najvyšší súd Slovenskej republiky (Ανώτατο Δικαστήριο της Σλοβακικής Δημοκρατίας) δεν έλαβε υπόψη διάφορα θεμελιώδη δικαιώματα των εν λόγω προσφεύγοντων, δηλαδή, μεταξύ άλλων, το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, το δικαίωμα στον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής και το δικαίωμα στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Κατά συνέπεια, το Ústavný súd Slovenskej republiky (Συνταγματικό Δικαστήριο της Σλοβακικής Δημοκρατίας) εξαφάνισε το σύνολο των επίδικων αποφάσεων του Najvyšší súd Slovenskej republiky (Ανώτατου Δικαστηρίου της Σλοβακικής Δημοκρατίας) και ανέπεμψε τις υποθέσεις σε αυτό για έκδοση νέων αποφάσεων, υπενθυμίζοντάς του ότι δεσμεύεται από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στον τομέα της προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.
- 31 Πάντως, κατά το Najvyšší súd Slovenskej republiky (Ανώτατο Δικαστήριο της Σλοβακικής Δημοκρατίας), το Ústavný súd Slovenskej republiky (Συνταγματικό Δικαστήριο της Σλοβακικής Δημοκρατίας) δεν συνεκτίμησε την κρίσιμη νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης στον τομέα της προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.
- 32 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Najvyšší súd Slovenskej republiky (Ανώτατο Δικαστήριο της Σλοβακικής Δημοκρατίας) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιον του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:
- «1) Έχει το άρθρο 47, πρώτο εδάφιο, του Χάρτη, κατά το οποίο κάθε πρόσωπο του οποίου παραβιάστηκαν τα δικαιώματα –επομένως και το δικαίωμα της ιδιωτικής ζωής

έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που κατοχυρώνεται από το άρθρο 1, παράγραφος 1, και επόμενες διατάξεις, της οδηγίας 95/46/EK – έχει δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου, τηρουμένων των προϋποθέσεων που προβλέπονται στο άρθρο αυτό, την έννοια ότι αντίκειται προς αυτό εθνική διάταξη που εξαρτά τη δυνατότητα ασκήσεως πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου, όπως είναι η ένδικη προσφυγή ενώπιον διοικητικού δικαστηρίου, από την προϋπόθεση ότι ο προσφεύγων, πριν κινήσει ένδικη διαδικασία προκειμένου να προστατεύσει τα δικαιώματα και τις ελευθερίες του, πρέπει να έχει εξαντλήσει τις διαδικασίες διοικητικής προσφυγής που προβλέπονται από τις διατάξεις ειδικού νόμου, όπως ο νόμος της Σλοβακίας περί διοικητικών προσφυγών;

- 2) Είναι δυνατόν να ερμηνευθεί το δικαίωμα στον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, της κατοικίας και των επικοινωνιών, που κατοχυρώνεται από το άρθρο 7, και το δικαίωμα στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, που κατοχυρώνεται από το άρθρο 8 του Χάρτη, σε περίπτωση φερόμενης προσβολής του δικαιώματος προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που θεσπίζεται, όσον αφορά την Ευρωπαϊκή Ένωση, κυρίως από την προαναφερομένη οδηγία 95/46/EK, ιδίως:
  - με την υποχρέωση των κρατών μελών να προστατεύουν το δικαίωμα της ιδιωτικής ζωής έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (άρθρο 1, παράγραφος 1), καθώς και,
  - με την εξουσία των κρατών μελών να διατάσσουν την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα όταν αυτή είναι απαραίτητη για την εκπλήρωση έργου δημοσίου συμφέροντος (άρθρο 7, στοιχείο ε') ή για την επιδίωξη του εννόμου συμφέροντος του υπευθύνου της επεξεργασίας ή του τρίτου ή των τρίτων στους οποίους ανακοινώνονται τα δεδομένα,
  - λαμβανομένων υπόψη, επίσης, των εξαιρετικών εξουσιών του κράτους μέλους να περιορίζει την εμβέλεια των υποχρεώσεων και δικαιωμάτων (άρθρο 13, παράγραφος 1, στοιχεία ε' και στ'), όταν ο περιορισμός αυτός απαιτείται για τη διαφύλαξη σημαντικού οικονομικού ή χρηματοοικονομικού συμφέροντος κράτους μέλους ή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συμπεριλαμβανομένων των νομισματικών, δημοσιονομικών και φορολογικών θεμάτων,
- 3) Δύναται κατάλογος φορολογικής αρχής κράτους μέλους που περιέχει δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα του προσφεύγοντος, η μη πρόσβαση στα οποία διασφαλίζεται με κατάλληλα τεχνικά και οργανωτικά μέτρα προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από τη μη εξουσιοδοτημένη διάδοση ή πρόσβαση σύμφωνα με το άρθρο 17, παράγραφος 1, της προαναφερομένης οδηγίας 95/46/EK, τον οποίο ο προσφεύγων έχει αποκτήσει χωρίς τη νόμιμη συγκατάθεση της εν λόγω οικονομικής αρχής του κράτους μέλους, να θεωρηθεί παράνομο αποδεικτικό μέσο το οποίο δεν πρέπει να γίνει δεκτό από το εθνικό δικαστήριο σύμφωνα με την απάίτηση του δικαίου της Ένωσης περί δίκαιης δίκης που θεσπίζεται στο άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη;
- 4) Σε περίπτωση που η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σε συγκεκριμένο τομέα είναι διαφορετική από την απάντηση που έχει δώσει

επί του ίδιου ζητήματος το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συνάδει με το προαναφερόμενο δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και δίκαιης δίκης (ιδίως με το ανωτέρω άρθρο 47 του Χάρτη) η διαδικασία που ακολουθεί ο εθνικός δικαστής και σύμφωνα με την οποία δίνεται προτεραιότητα, βάσει της αρχής της καλόπιστης συνεργασίας που θεσπίζει το άρθρο 4, παράγραφος 3, ΣΕΕ και το άρθρο 267 ΣΔΕΕ, στη νομική ανάλυση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

- 33 Διαπιστώνεται εκ προοιμίου, βάσει των στοιχείων που παρέσχε το αιτούν δικαστήριο, ότι τα δεδομένα που περιλαμβάνονται στον επίμαχο κατάλογο, δηλαδή, μεταξύ άλλων, τα ονόματα ορισμένων φυσικών προσώπων, στους οποίους συγκαταλέγεται και ο P. Puškář, συνιστούν «δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα» κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο α', της οδηγίας 95/46, καθόσον πρόκειται για «πληροφορίες που αναφέρονται σε φυσικό πρόσωπο του οποίου η ταυτότητα είναι γνωστή ή μπορεί να εξακριβωθεί» (βλ., συναφώς, αποφάσεις της 16ης Δεκεμβρίου 2008, Satakunnan Markkinapörssi και Satamedia, C-73/07, EU:C:2008:727, σκέψη 35, καθώς και της 1ης Οκτωβρίου 2015, Bara κ.λπ., C-201/14, EU:C:2015:638, σκέψη 29).
- 34 Επομένως, οι επίμαχες στην κύρια δίκη συλλογή και χρήση των εν λόγω δεδομένων από τις διάφορες φορολογικές αρχές παρουσιάζουν αμφότερες τον χαρακτήρα «επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα» κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο β', της ίδιας οδηγίας (βλ., συναφώς, αποφάσεις της 20ής Μαΐου 2003, Österreichischer Rundfunk κ.λπ., C-465/00, C-138/01 και C-139/01, EU:C:2003:294, σκέψη 64, της 16ης Δεκεμβρίου 2008, Huber, C-524/06, EU:C:2008:724, σκέψη 43, καθώς και της 1ης Οκτωβρίου 2015, Bara κ.λπ., C-201/14, EU:C:2015:638, σκέψη 29).
- 35 Εντούτοις, η Ισπανική Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι η εν λόγω επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα εξαιρείται από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 95/46 κατ' εφαρμογήν του άρθρου 3, παράγραφος 2, πρώτη περίπτωση, της οδηγίας, σύμφωνα με το οποίο η εν λόγω οδηγία δεν εφαρμόζεται, εν πάσῃ περιπτώσει, στην επεξεργασία δεδομένων που αφορά τη δημόσια ασφάλεια, την εθνική άμυνα, την ασφάλεια του κράτους, συμπεριλαμβανομένης και της οικονομικής ευημερίας του, εφόσον η επεξεργασία αυτή συνδέεται με θέματα ασφάλειας του κράτους, και τις δραστηριότητες του κράτους σε τομείς του ποινικού δικαίου.
- 36 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι οι ανωτέρω δραστηριότητες, που μνημονεύονται ως παραδείγματα στη διάταξη αυτή, είναι, σε όλες τις περιπτώσεις, δραστηριότητες που αισκούνται από τα κράτη ή από τις κρατικές αρχές και δεν αφορούν τους τομείς δραστηριότητας των ιδιωτών (βλ. αποφάσεις της 6ης Νοεμβρίου 2003, Lindqvist, C-101/01, EU:C:2003:596, σκέψη 43, καθώς και της 16ης Δεκεμβρίου 2008, Satakunnan Markkinapörssi και Satamedia, C-73/07, EU:C:2008:727, σκέψη 41).
- 37 Το Δικαστήριο έχει κρίνει επίσης ότι οι δραστηριότητες που μνημονεύονται ως παραδείγματα στο άρθρο 3, παράγραφος 2, πρώτη περίπτωση, της οδηγίας 95/46 αποσκοπούν να ορίσουν το εύρος της προβλεπόμενης στη διάταξη αυτή εξαίρεσης, οπότε η εν λόγω εξαίρεση εφαρμόζεται μόνο στις δραστηριότητες οι οποίες μνημονεύονται ρητώς στη διάταξη αυτή ή μπορούν να υπαχθούν στην ίδια κατηγορία (βλ. απόφαση της 6ης Νοεμβρίου 2003, Lindqvist, C-101/01, EU:C:2003:596, σκέψη 44).
- 38 Στο μέτρο που καθιστά ανεφάρμοστο το καθεστώς που προβλέπει η οδηγία 95/46 για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, αποκλίνοντας επομένως από τον

πρωταρχικό σκοπό της οδηγίας αυτής, ο οποίος συνίσταται στην εξασφάλιση της προστασίας των θεμελιώδων ελευθεριών και δικαιωμάτων των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, η εξαίρεση του άρθρου 3, παράγραφος 2, πρώτη περίπτωση, της εν λόγω οδηγίας πρέπει να ερμηνεύεται στενά.

- 39 Στην υπόθεση της κύριας δίκης, από τη διάταξη περί παραπομπής προκύπτει ότι τα επίμαχα δεδομένα συλλέγονται και χρησιμοποιούνται με σκοπό την είσπραξη του φόρου και την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής. Εντούτοις, υπό την επιφύλαξη των ελέγχων που πρέπει να διενεργήσει το αιτούν δικαστήριο, δεν συνάγεται ότι η επεξεργασία των δεδομένων αυτών άπτεται της δημόσιας ασφάλειας, της εθνικής άμυνας ή της ασφάλειας του κράτους.
- 40 Επιπλέον, μολονότι δεν μπορεί να αποκλειστεί ότι τα εν λόγω δεδομένα είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν στο πλαίσιο ενδεχόμενης άσκησης ποινικών διώξεων κατά προσώπων που διέπραξαν παράβαση στον φορολογικό τομέα και των οποίων τα ονόματα περιλαμβάνονται στον επίμαχο κατάλογο, εντούτοις δεν προκύπτει ότι τα επίμαχα στην κύρια δίκη δεδομένα συνελέγησαν προς τον συγκεκριμένο σκοπό της άσκησης τέτοιων διώξεων ή στο πλαίσιο δραστηριοτήτων του κράτους σε τομείς του ποινικού δικαίου.
- 41 Εκτός αυτού, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι τα φορολογικά δεδομένα συνιστούν «δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα» κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο α', της οδηγίας 95/46 (βλ., συναφώς, απόφαση της 1ης Οκτωβρίου 2015, Bara κ.λπ., C-201/14, EU:C:2015:638, σκέψη 29).
- 42 Στο πλαίσιο αυτό, επισημαίνεται ότι το άρθρο 13, παράγραφος 1, στοιχείο ε', της οδηγίας 95/46 επιτρέπει στα κράτη μέλη να θεσπίζουν νομοθετικά μέτρα προκειμένου να περιορίζουν την εμβέλεια των υποχρεώσεων και δικαιωμάτων που προβλέπονται από τις διατάξεις του άρθρου 6, παράγραφος 1, του άρθρου 10, του άρθρου 11, παράγραφος 1, και των άρθρων 12 και 21 της εν λόγω οδηγίας, όταν ο περιορισμός αυτός απαιτείται για τη διαφύλαξη σημαντικού οικονομικού ή χρηματοοικονομικού συμφέροντος κράτους μέλους ή της Ένωσης, συμπεριλαμβανομένων των νομισματικών, δημοσιονομικών και φορολογικών θεμάτων. Επομένως, η οδηγία 95/46 προβλέπει ρητώς, για φορολογικούς σκοπούς, περιορισμό της προστασίας των δεδομένων την οποία η ίδια παρέχει.
- 43 Πάντως, το άρθρο 13, παράγραφος 1, της οδηγίας 95/46 προϋποθέτει κατ' ανάγκην ότι τα εθνικά μέτρα στα οποία αυτή αναφέρεται, όπως τα αναγκαία για τη διαφύλαξη σημαντικού οικονομικού ή χρηματοοικονομικού συμφέροντος κράτους μέλους στον φορολογικό τομέα, εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της εν λόγω οδηγίας (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Tele2 Sverige και Watson κ.λπ., C-203/15 και C-698/15, EU:C:2016:970, σκέψη 73).
- 44 Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι, υπό την επιφύλαξη των ελέγχων που πρέπει να διενεργήσει το αιτούν δικαστήριο, επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 95/46.

Επί του πρώτου ερωτήματος

- 45 Με το πρώτο ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν το άρθρο 47 του Χάρτη έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική νομοθεσία η οποία προβλέπει ότι η άσκηση ένδικης προσφυγής από πρόσωπο επικαλούμενο προσβολή του δικαιώματός του στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα το οποίο κατοχυρώνεται στην οδηγία 95/46 εξαρτάται από την προηγούμενη εξάντληση των διαδικασιών διοικητικής προσφυγής που προβλέπονται στο εθνικό δίκαιο (στο εξής: προβλεπόμενες διαδικασίες διοικητικής προσφυγής).

Επί του παραδεκτού

- 46 Ο P. Puškár και η Σλοβακική Κυβέρνηση αμφισβητούν το παραδεκτό του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος.
- 47 Ο P. Puškár υποστηρίζει, μεταξύ άλλων, ότι το ζήτημα αυτό είναι υποθετικό στο μέτρο που, μετά την απόρριψη της πρώτης του προσφυγής από το αιτούν δικαστήριο με το σκεπτικό ότι παρέλειψε να υποβάλει διοικητική ένσταση, αυτός εξάντλησε, ήδη πριν ασκήσει τη δεύτερή του προσφυγή ενώπιον του εν λόγω δικαστηρίου, όλα τα διαθέσιμα μέσα παροχής έννομης προστασίας.
- 48 Ομοίως, η Σλοβακική Κυβέρνηση υπογραμμίζει ότι η απόφαση περί παραπομπής μνημονεύει τουλάχιστον δύο διαδικασίες τις οποίες κίνησε ο P. Puškár, χωρίς να διευκρινίζει ποια από τις δύο αποτελεί αντικείμενο της παρούσας προδικαστικής παραπομπής. Από τις πληροφορίες που περιέχονται στη διάταξη περί παραπομπής δεν μπορεί να καθοριστεί αν υποβλήθηκε διοικητική ένσταση βάσει του νόμου 9/2010, περίπτωση κατά την οποία το πρώτο προδικαστικό ερώτημα θα έπρεπε να κριθεί απαράδεκτο λόγω της υποθετικής του φύσης.
- 49 Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, στο πλαίσιο της συνεργασίας μεταξύ αυτού και των εθνικών δικαστηρίων την οποία έχει θεσμοθετήσει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, εναπόκειται μόνο στο εθνικό δικαστήριο, το οποίο εκδικάζει τη διαφορά και πρέπει να αναλάβει την ευθύνη της δικαστικής απόφασης που πρόκειται να εκδοθεί, να εκτιμήσει, με γνώμονα τις ιδιομορφίες της υπόθεσης, τόσο την αναγκαιότητα μιας προδικαστικής απόφασης για να είναι σε θέση να εκδώσει την απόφασή του όσο και το λυσιτελές των ερωτημάτων που υποβάλλει στο Δικαστήριο. Επομένως, εφόσον τα ερωτήματα που τίθενται αφορούν την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης, το Δικαστήριο οφείλει καταρχήν να αποφανθεί (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 26ης Απριλίου 2017, Stichting Brein, C-527/15, EU:C:2017:300, σκέψη 55 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 50 Τα ερωτήματα σχετικά με την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης που έχει υποβάλει το εθνικό δικαστήριο εντός του πραγματικού και κανονιστικού πλαισίου το οποίο έχει προσδιορίσει με δική του ευθύνη, και του οποίου την ακρίβεια δεν οφείλει να ελέγχει το Δικαστήριο, θεωρούνται κατά τεκμήριο λυσιτελή (βλ. απόφαση της 17ης Ιουλίου 2014, YS κ.λπ., C-141/12 και C-372/12, EU:C:2014:2081, σκέψη 63). Το Δικαστήριο μπορεί να απορρίψει αίτηση εθνικού δικαστηρίου για την έκδοση προδικαστικής απόφασης μόνον όταν προδήλως προκύπτει ότι η ζητούμενη ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης δεν έχει καμία σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, όταν το πρόβλημα είναι υποθετικής φύσης ή ακόμη όταν το Δικαστήριο δεν διαθέτει τα πραγματικά ή νομικά στοιχεία που είναι αναγκαία προκειμένου να δώσει χρήσιμη απάντηση στα ερωτήματα που του υποβλήθηκαν (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 26ης Απριλίου 2017, Stichting Brein, C-527/15, EU:C:2017:300, σκέψη 56 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 51 Ωστόσο, δεν συντρέχει τέτοια περίπτωση εν προκειμένω. Συγκεκριμένα, όπως επισημαίνεται με τις σκέψεις 29 και 30 της παρούσας απόφασης, από τη διάταξη περί παραπομπής προκύπτει ότι το Najvyšší súd Slovenskej republiky (Ανώτατο Δικαστήριο της Σλοβακικής Δημοκρατίας) απέρριψε, σε πρώτο στάδιο, τις προσφυγές που άσκησαν ο P. Puškár και δύο άλλα πρόσωπα με το σκεπτικό, μεταξύ άλλων, ότι οι εν λόγω προσφεύγοντες δεν είχαν εξαντλήσει τις προβλεπόμενες διαδικασίες διοικητικής προσφυγής, καθώς και ότι οι αποφάσεις αυτές εξαφανίστηκαν από το Ústavný súd Slovenskej republiky (Συνταγματικό Δικαστήριο της Σλοβακικής Δημοκρατίας)].
- 52 Υπό τις συνθήκες αυτές, δεν προκύπτει προδήλως ότι η ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης που ζητεί το αιτούν δικαστήριο δεν έχει καμία σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης.

53 Επομένως, το πρώτο ερώτημα είναι παραδεκτό.

Επί της ουσίας

54 Το άρθρο 22 της οδηγίας 95/46 επιβάλλει ρητώς στα κράτη μέλη την υποχρέωση να προβλέπουν ότι κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να προσφύγει ενώπιον δικαστηρίου σε περίπτωση προσβολής δικαιωμάτων κατοχυρωμένων από την εθνική νομοθεσία που εφαρμόζεται στη σχετική επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

55 Η εν λόγω οδηγία δεν περιέχει καμία διάταξη η οποία να διέπει ειδικά τις προϋποθέσεις άσκησης της εν λόγω προσφυγής, αλλά ούτε και αποκλείει το ενδεχόμενο το εθνικό δίκαιο να προβλέπει και διαδικασίες διοικητικής προσφυγής. Αντιθέτως, παρατηρείται ότι το εν λόγω άρθρο 22 ορίζει ρητώς ότι «με την επιφύλαξη ενδεχόμενης άσκησης διοικητικής [προσφυγής], ιδίως ενώπιον της αρχής ελέγχου που αναφέρεται στο άρθρο 28 [της οδηγίας 95/46], προτού επιληφθεί δικαστική αρχή», τα κράτη μέλη προβλέπουν ότι κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να προσφύγει ενώπιον δικαστηρίου.

56 Πρέπει ωστόσο να καθοριστεί αν το άρθρο 47 του Χάρτη έχει την έννοια ότι απαγορεύει στα κράτη μέλη να προβλέπουν την εξάντληση των προβλεπόμενων διαδικασιών διοικητικής προσφυγής ως προαπαιτούμενο για την άσκηση τέτοιας δικαστικής προσφυγής.

57 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, εναπόκειται στα δικαστήρια των κρατών μελών, δυνάμει της διαλαμβανόμενης στο άρθρο 4, παράγραφος 3, ΣΕΕ αρχής της καλόπιστης συνεργασίας, να διασφαλίζουν τη δικαστική προστασία των δικαιωμάτων τα οποία αντλούν οι ιδιώτες από το δίκαιο της Ένωσης, ενώ το άρθρο 19, παράγραφος 1, ΣΕΕ επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να προβλέπουν τα ένδικα βοηθήματα και μέσα που είναι αναγκαία για να διασφαλίζεται η αποτελεσματική δικαστική προστασία στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης (βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 8ης Νοεμβρίου 2016, *Lesoochranárske zoskupenie VLK*, C-243/15, EU:C:2016:838, σκέψη 50, και της 26ης Ιουλίου 2017, *Sacko*, C-348/16, EU:C:2017:591, σκέψη 29).

58 Η υποχρέωση αυτή που επιβάλλεται στα κράτη μέλη αντιστοιχεί στο δικαίωμα του άρθρου 47 του Χάρτη, το οποίο φέρει τον τίτλο «Δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου» και κατά το οποίο κάθε πρόσωπο του οποίου παραβιάστηκαν τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που διασφαλίζονται από το δίκαιο της Ένωσης έχει δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου (βλ., συναφώς, απόφαση της 16ης Μαΐου 2017, *Berliez Investment Fund*, C-682/15, EU:C:2017:373, σκέψη 44, και της 26ης Ιουλίου 2017, *Sacko*, C-348/16, EU:C:2017:591, σκέψη 30).

59 Επομένως, όταν τα κράτη μέλη καθορίζουν τους δικονομικούς κανόνες που διέπουν τα ένδικα βοηθήματα με τα οποία εξασφαλίζεται η προστασία των δικαιωμάτων που απονέμονται από την οδηγία 95/46, πρέπει να εγγυώνται την τήρηση του δικαιώματος πραγματικής προσφυγής και πρόσβασης σε αμερόληπτο δικαστήριο, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη, το οποίο αποτελεί επιβεβαίωση της αρχής της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας (βλ., συναφώς, αποφάσεις της 15ης Σεπτεμβρίου 2016, *Star Storage κ.λπ.*, C-439/14 και C-488/14, EU:C:2016:688, σκέψη 46, καθώς και της 26ης Ιουλίου 2017, *Sacko*, C-348/16, EU:C:2017:591, σκέψη 31).

60 Επομένως, τα χαρακτηριστικά της προσφυγής του άρθρου 22 της οδηγίας 95/46 πρέπει να καθορίζονται τηρουμένου του άρθρου 47 του Χάρτη (βλ., κατ' αναλογία, αποφάσεις της 17ης Δεκεμβρίου 2015, *Tall*, C-239/14, EU:C:2015:824, σκέψη 51, και της 26ης Ιουλίου 2017, *Sacko*, C-348/16, EU:C:2017:591, σκέψη 31).

- 61 Εν προκειμένω, στη διαφορά της κύριας δίκης δεν αμφισβητείται ότι το γεγονός ότι το παραδεκτό δικαστικής προσφυγής η οποία ασκείται από πρόσωπο επικαλούμενο προσβολή του δικαιώματός του στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που κατοχυρώνεται στην οδηγία 95/46 εξαρτάται από την προηγούμενη εξάντληση των προβλεπόμενων διαδικασιών διοικητικής προσφυγής συνιστά πρόσθετη απαίτηση της εθνικής νομοθεσίας για την πρόσβαση στο δικαστήριο. Όπως επισήμανε και η γενική εισαγγελέας με το σημείο 53 των προτάσεων της, η εν λόγω δικονομική προϋπόθεση καθυστερεί την πρόσβαση στην άσκηση δικαστικής προσφυγής και μπορεί να προκαλέσει πρόσθετα έξοδα.
- 62 Επομένως, η υποχρέωση εξάντλησης των προβλεπόμενων διαδικασιών διοικητικής προσφυγής συνιστά, ως προαπαιτούμενο για την άσκηση δικαστικής προσφυγής, περιορισμό του δικαιώματος πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου κατά την έννοια του άρθρου 47 του Χάρτη, ο οποίος, κατά το άρθρο 52, παράγραφος 1, του Χάρτη, δικαιολογείται μόνον εφόσον προβλέπεται από τον νόμο, σέβεται το βασικό περιεχόμενο του εν λόγω δικαιώματος και, τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας, είναι αναγκαίος και ανταποκρίνεται πραγματικά σε στόχους γενικού ενδιαφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση ή στην ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων (βλ., συναφώς, απόφαση της 15ης Σεπτεμβρίου 2016, Star Storage κ.λπ., C-439/14 και C-488/14, σκέψη 49).
- 63 Διαπιστώνεται ότι, όπως προκύπτει από τη διάταξη περί παραπομπής, στην υπόθεση της κύριας δίκης η νομική βάση της υποχρέωσης εξάντλησης των προβλεπόμενων διαδικασιών διοικητικής προσφυγής θεσπίζεται από το άρθρο 250v, παράγραφος 3, του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, οπότε πρέπει να θεωρηθεί ότι προβλέπεται από την εθνική νομοθεσία (βλ., συναφώς, απόφαση της 15ης Σεπτεμβρίου 2016, Star Storage κ.λπ., C-439/14 και C-488/14, σκέψη 50 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 64 Επιπλέον, η υποχρέωση αυτή δεν θίγει το βασικό περιεχόμενο του δικαιώματος πραγματικής προσφυγής που κατοχυρώνει το άρθρο 47 του Χάρτη. Συγκεκριμένα, η εν λόγω υποχρέωση δεν θέτει υπό αμφισβήτηση το δικαίωμα αυτό καθαυτό. Επιβάλλει απλώς μία πρόσθετη διαδικαστική πράξη προκειμένου να καταστεί δυνατή η άσκησή του.
- 65 Εντούτοις, πρέπει ακόμα να εξακριβωθεί αν η υποχρέωση εξάντλησης των προβλεπόμενων διαδικασιών διοικητικής προσφυγής ανταποκρίνεται σε στόχο γενικού ενδιαφέροντος και, σε περίπτωση καταφατικής απάντησης, αν σέβεται την αρχή της αναλογικότητας κατά την έννοια του άρθρου 52, παράγραφος 1, του Χάρτη.
- 66 Από τη διάταξη περί παραπομπής και από τις παρατηρήσεις της Σλοβακικής Κυβέρνησης προκύπτει ότι οι λόγοι για τους οποίους προβλέφθηκε υποχρεωτικά η υποβολή διοικητικής ένστασης πριν την άσκηση δικαστικής προσφυγής συναρτώνται, αφενός, με τη βούληση να παρέχεται η δυνατότητα στη διοικητική αρχή, εφόσον δέχεται τα επιχειρήματα του ενιστάμενου, να άρει ταχύτερα μια παράνομη κατάσταση έχοντας διαπιστώσει το βάσιμο της εν λόγω ένστασης, καθώς και να αποφεύγει απρόσπτες προσφυγές. Αφετέρου, οι λόγοι αυτοί συναρτώνται με το γεγονός ότι η ανωτέρω υποχρέωση συμβάλλει στην αποτελεσματικότητα της δικαστικής διαδικασίας καθόσον, αν η οικεία αρχή δεν συμμερίζεται την άποψη του ενιστάμενου ή αν ο τελευταίος ασκήσει εν συνεχείᾳ ένδικη προσφυγή, το δικαστήριο θα έχει στην περίπτωση αυτή τη δυνατότητα να στηριχθεί στον ήδη υφιστάμενο διοικητικό φάκελο.
- 67 Επομένως, προκύπτει ότι η υποχρέωση εξάντλησης των προβλεπόμενων διαδικασιών διοικητικής προσφυγής αποβλέπει στην αποσυμφόρηση των δικαστηρίων από διαφορές δυνάμενες να επιλυθούν απειθείας ενώπιον της οικείας διοικητικής αρχής καθώς και να ενισχύσει την αποτελεσματικότητα των δικαστικών διαδικασιών όσον αφορά τις διαφορές στις οποίες ασκείται ένδικη προσφυγή παρά το γεγονός ότι έχει ήδη υποβληθεί διοικητική ένσταση. Κατά συνέπεια, η εν λόγω υποχρέωση επιδιώκει θεμιτούς σκοπούς γενικού

ενδιαφέροντος.

- 68 Όπως προκύπτει από το σημείο 62 των προτάσεων της γενικής εισαγγελέα, η υποχρέωση εξάντλησης των προβλεπόμενων διαδικασιών διοικητικής προσφυγής είναι πρόσφορη για την επίτευξη των σκοπών αυτών, καθόσον δεν προκύπτει ότι υφίσταται κάποιο ηπιότερο μέσο το οποίο θα μπορούσε να υλοποιήσει εξίσου αποτελεσματικά τους σκοπούς αυτούς.
- 69 Επιπλέον, δεν συνάγεται ότι υφίσταται πρόδηλη δυσαναλογία μεταξύ των σκοπών αυτών και των ενδεχομένων μειονεκτημάτων που προκαλεί η υποχρέωση εξάντλησης των προβλεπόμενων διαδικασιών διοικητικής προσφυγής (β., κατ' αναλογία, απόφαση της 18ης Μαρτίου 2010, Alassini κ.λπ., C-317/08 έως C-320/08, EU:C:2010:146, σκέψη 65).
- 70 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, η οποία επιβεβαιώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη, δεν αντιτίθεται σε εθνική νομοθεσία η οποία εξαρτά την άσκηση δικαστικής προσφυγής στον τομέα των υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών και των καταναλωτικών υπηρεσιών από την προηγούμενη διεξαγωγή εξώδικης διαδικασίας συμβιβασμού και διαμεσολάβησης, όταν οι διαδικασίες αυτές δεν καταλήγουν σε δεσμευτική για τα εμπλεκόμενα μέρη απόφαση, δεν καθυστερούν ουσιωδώς την άσκηση ενδίκου βοηθήματος, αναστέλλουν την απόσβεση των οικείων δικαιωμάτων και δεν προκαλούν έξοδα, ή προκαλούν ελάχιστα έξοδα, στα ενδιαφερόμενα μέρη, εφόσον πάντως η ηλεκτρονική οδός δεν αποτελεί το μοναδικό μέσο πρόσβασης στις εν λόγω διαδικασίες και είναι δυνατή η λήψη προσωρινών μέτρων σε εξαιρετικές περιπτώσεις στις οποίες το επείγον της κατάστασης το επιβάλλει (βλ., συναφώς, αποφάσεις της 18ης Μαρτίου 2010, Alassini κ.λπ., C-317/08 έως C-320/08, EU:C:2010:146, σκέψη 67, καθώς και της 14ης Ιουνίου 2017, Menini και Rampanelli, C-75/16, EU:C:2017:457, σκέψη 61).
- 71 Οι διαφορετικές αυτές προϋποθέσεις εφαρμόζονται *mutatis mutandis* στην επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης υποχρέωση εξάντλησης των προβλεπόμενων διαδικασιών διοικητικής προσφυγής.
- 72 Επομένως, στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να εξετάσει μήπως οι συγκεκριμένοι όροι κίνησης των προβλεπόμενων στο σλοβακικό δίκαιο διαδικασιών διοικητικής προσφυγής επηρεάζουν δυσανάλογα το κατοχυρούμενο στο άρθρο 47 του Χάρτη δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου.
- 73 Στο πλαίσιο αυτό, επισημαίνεται ότι ο P. Puškár προέβαλε μεταξύ άλλων την ύπαρξη αβεβαιότητας ως προς το ζήτημα αν η προθεσμία άσκησης ένδικης προσφυγής αρχίζει να τρέχει πριν την έκδοση απόφασης επί προσφυγής ασκηθείσας ενώπιον της οικείας διοικητικής αρχής. Αν τούτο ισχύει, η υποχρέωση εξάντλησης των προβλεπόμενων διαδικασιών διοικητικής προσφυγής, η οποία ενδέχεται να εμποδίσει την πρόσβαση στη δικαστική προστασία, δεν είναι σύμφωνη με το κατοχυρούμενο στο άρθρο 47 του Χάρτη δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας ενώπιον δικαστηρίου.
- 74 Όσον αφορά τις καθυστερήσεις, υπενθυμίζεται ότι το άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη προβλέπει το δικαίωμα κάθε προσώπου να εκδικάζεται η υπόθεσή του εντός εύλογης προθεσμίας. Μολονότι το δικαίωμα αυτό αφορά τη δικαστική διαδικασία αυτή καθαυτήν, εντούτοις δεν θα πρέπει βεβαίως να μπορεί να φαλκιδευθεί μέσω της πρόβλεψης προϋποθέσεων για την άσκηση ένδικης προσφυγής.
- 75 Όσον αφορά τα έξοδα που θα μπορούσαν να προκύψουν από την προηγούμενη διοικητική ένσταση, όπως επισήμανε και η γενική εισαγγελέας με τα σημεία 68 και 69 των προτάσεων της, μολονότι επιτρέπεται καταρχήν στα κράτη μέλη να επιβάλλουν εύλογα τέλη για τη διεξαγωγή των διοικητικών διαδικασιών, εντούτοις τα τέλη αυτά δεν μπορεί να είναι τόσο

υψηλά ώστε να αποτελούν εμπόδιο για την άσκηση του κατοχυρούμενου στο άρθρο 47 του Χάρτη δικαιώματος αποτελεσματικής δικαστικής προσφυγής. Συναφώς, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι το τέλος αυτό προστίθεται στα έξοδα της δικαστικής διαδικασίας.

76 Κατόπιν των προεκτεθέντων, η απάντηση που πρέπει να δοθεί στο πρώτο ερώτημα είναι ότι το άρθρο 47 του Χάρτη έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται σε εθνική νομοθεσία η οποία προβλέπει ότι η άσκηση ένδικης προσφυγής από πρόσωπο επικαλούμενο προσβολή του δικαιώματος του στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα το οποίο κατοχυρώνεται στην οδηγία 95/46 εξαρτάται από την προηγούμενη εξάντληση των προβλεπόμενων διαδικασιών διοικητικής προσφυγής, υπό την προϋπόθεση ότι οι συγκεκριμένοι όροι κίνησης των εν λόγω διαδικασιών δεν επηρεάζουν δυσανάλογα το κατοχυρούμενο στη διάταξη αυτή δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας ενώπιον δικαστηρίου. Η εξάντληση των προβλεπόμενων διαδικασιών διοικητικής προσφυγής πρέπει, μεταξύ άλλων, να μην καθυστερεί ουσιωδώς την άσκηση ενδίκου βοηθήματος, να αναστέλλει την απόσβεση των οικείων δικαιωμάτων και να μην προκαλεί υπερβολικά έξοδα.

Επίτουτρίτου ερωτήματος

77 Με το τρίτο ερώτημα, το οποίο πρέπει να εξεταστεί δεύτερο, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν το άρθρο 47 του Χάρτη έχει την έννοια ότι απαγορεύει στα εθνικά δικαστήρια να απορρίπτουν, ως μέσο απόδειξης της παράβασης των προβλεπόμενων στην οδηγία 95/46 κανόνων προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, έναν κατάλογο, όπως είναι ο επίμαχος στην κύρια δίκη, τον οποίο προσκομίζει το ενδιαφερόμενο πρόσωπο και ο οποίος περιέχει προσωπικά δεδομένα που το αφορούν, στην περίπτωση κατά την οποία το πρόσωπο αυτό απέκτησε τον κατάλογο αυτό χωρίς τη νόμιμη συγκατάθεση του υπεύθυνου επεξεργασίας των δεδομένων αυτών.

Επίτουπαραδεκτού

78 Διάφοροι μετέχοντες και ενδιαφερόμενοι ο οποίοι υπέβαλαν παρατηρήσεις ενώπιον του Δικαστηρίου φρονούν ότι το τρίτο προδικαστικό ερώτημα είναι απαράδεκτο.

79 Αφενός, κατά τον P. Puškár και τη Σλοβακική Κυβέρνηση, το ερώτημα αυτό δεν έχει καμία σχέση με το δίκαιο της Ένωσης, καθόσον δεν υπάρχει ρύθμιση της Ένωσης σχετική με τη νομιμότητα των αποδεικτικών μέσων.

80 Η επιχειρηματολογία όμως αυτή δεν μπορεί να γίνει δεκτή.

81 Συγκεκριμένα, διαπιστώνεται ότι ο P. Puškár ζητεί τον δικαστικό έλεγχο μέτρου των σλοβακικών φορολογικών αρχών, δηλαδή της κατάρτισης του επίμαχου καταλόγου μέσω του οποίου, όπως αυτός ισχυρίζεται, προσβλήθηκαν τα δικαιώματα που του αναγνωρίζει η οδηγία 95/46.

82 Η εκ μέρους του αιτούντος δικαστηρίου απόρριψη του επίμαχου στην κύρια δίκη αποδεικτικού μέσου για τον μοναδικό λόγο ότι ο P. Puškár απέκτησε το μέσο αυτό χωρίς τη νόμιμη συγκατάθεση του υπεύθυνου της επεξεργασίας συνιστά περιορισμό του προβλεπόμενου στο άρθρο 22 της οδηγίας 95/46 δικαιώματος δικαστικής προσφυγής καθώς και του κατοχυρούμενου στο άρθρο 47 του Χάρτη δικαιώματος πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου.

83 Αφετέρου, η Τσεχική Κυβέρνηση εξέφρασε αμφιβολίες ως προς την κρισιμότητα του τρίτου ερωτήματος για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης, στο μέτρο κατά το οποίο μία εκ των διοικητικών αρχών που είναι διάδικος της παρούσας διαφοράς, δηλαδή το γραφείο της φορολογικής διοίκησης για τη δίωξη του συγκλήματος, δεν αμφισβητεί την ύπαρξη του

επίμαχου καταλόγου. Επομένως, στη διαφορά της κύριας δίκης δεν τίθεται ζήτημα σχετικό με την ύπαρξη του επίμαχου καταλόγου, οπότε δεν επιβάλλεται να αποφανθεί το Δικαστήριο επί του παραδεκτού του συγκεκριμένου καταλόγου ως αποδεικτικού μέσου.

84 Συναφώς, αρκεί η διαπίστωση ότι το αιτούν δικαστήριο δεν έχει αποφανθεί επί των περιστάσεων που περιβάλλουν την κατάρτιση του επίμαχου καταλόγου.

85 Υπό τις συνθήκες αυτές, λαμβανομένης υπόψη της νομολογίας που υπενθυμίζεται με τις σκέψεις 49 και 50 της παρούσας απόφασης, δεν προκύπτει προδήλωσ οτι η ζητούμενη ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης δεν έχει καμία σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης.

86 Κατόπιν των προεκτεθέντων, το τρίτο ερώτημα πρέπει να κριθεί παραδεκτό.

Επί της ουσίας

87 Όπως επισημάνθηκε με τη σκέψη 82 της παρούσας απόφασης, η απόρριψη καταλόγου, όπως ο επίμαχος στην κύρια δίκη, ως μέσου απόδειξης της παράβασης των κανόνων προστασίας των δικαιωμάτων που αναγνωρίζει η οδηγία 95/46 συνιστά περιορισμό του κατοχυρούμενου στο άρθρο 47 του Χάρτη δικαιώματος αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας ενώπιον δικαστηρίου.

88 Από τη σκέψη 62 της παρούσας απόφασης προκύπτει ότι ο περιορισμός αυτός δικαιολογείται, σύμφωνα με το άρθρο 52, παράγραφος 1, του Χάρτη, μόνον εφόσον προβλέπεται από τον νόμο, σέβεται το βασικό περιεχόμενο του εν λόγω δικαιώματος και, τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας, είναι αναγκαίος και ανταποκρίνεται πραγματικά σε στόχους γενικού ενδιαφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση ή στην ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών τρίτων.

89 Ως εκ τούτου, προτού το αιτούν δικαστήριο μπορέσει να απορρίψει τον επίμαχο κατάλογο ως αποδεικτικό μέσο, οφείλει καταρχάς να βεβαιωθεί ότι αυτός ο περιορισμός του δικαιώματος αποτελεσματικής ένδικης προσφυγής προβλέπεται δύντος από το εθνικό δίκαιο.

90 Εν συνεχείᾳ, το δικαστήριο αυτό θα πρέπει να εξετάσει αν η απόρριψη αυτή θίγει το βασικό περιεχόμενο του δικαιώματος αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας που κατοχυρώνει το άρθρο 47 του Χάρτη. Στο πλαίσιο αυτό, θα πρέπει μεταξύ άλλων να εξακριβώσει αν η ύπαρξη του επίμαχου καταλόγου και το γεγονός ότι σε αυτόν περιλαμβάνονται δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που αφορούν τον P. Ρυškárt αμφισβητούνται στο πλαίσιο της διαφοράς της κύριας δίκης και, ενδεχομένως, αν το ενδιαφερόμενο πρόσωπο διαθέτει άλλα σχετικά αποδεικτικά μέσα.

91 Τέλος, το εν λόγω δικαστήριο θα πρέπει να εκτιμήσει κατά πόσον η απόρριψη του επίμαχου καταλόγου ως αποδεικτικού μέσου είναι αναγκαία και ανταποκρίνεται πραγματικά σε στόχους γενικού ενδιαφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση ή στην ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών τρίτων.

92 Συναφώς, προκύπτει ότι ο σκοπός που έγκειται στην αποφυγή της μη επιτρεπόμενης χρήσης εσωτερικών εγγράφων στο πλαίσιο δικαστικής διαδικασίας ενδέχεται να συνιστά θεμιτό στόχο γενικού ενδιαφέροντος (βλ., συναφώς, διατάξεις της 23ης Οκτωβρίου 2002, Αυστρία κατά Συμβουλίου, C-445/00, EU:C:2002:607, σκέψη 12, της 23ης Μαρτίου 2007, Stadtgemeinde Frohnleiten και Gemeindebetriebe Frohnleiten, C-221/06, EU:C:2007:185, σκέψη 19, καθώς και της 29ης Ιανουαρίου 2009, Donnici κατά Κοινοβουλίου, C-9/08, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2009:40, σκέψη 13). Επιπλέον, όταν ένας κατάλογος όπως ο επίμαχος στην κύρια δίκη θεωρείται εμπιστευτικός και περιλαμβάνει δεδομένα προσωπικού

χαρακτήρα και άλλων φυσικών προσώπων, υπάρχει ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων των εν λόγω προσώπων.

- 93 Μολονότι η απόρριψη ως αποδεικτικού μέσου ενός καταλόγου όπως ο επίμαχος στην κύρια δίκη, ο οποίος αποκτήθηκε χωρίς τη νόμιμη συγκατάθεση του υπεύθυνου επεξεργασίας των περιεχόμενων στον κατάλογο δεδομένων, είναι πρόσφορη για την επίτευξη των ανωτέρω σκοπών, εντούτοις το αιτούν δικαστήριο οφείλει να εξακριβώσει μήπως η απόρριψη αυτή επηρεάζει δυσανάλογα το κατοχυρούμενο στο άρθρο 47 του Χάρτη δικαιώματα πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου.
- 94 Πάντως, τουλάχιστον στην περίπτωση κατά την οποία το πρόσωπο του οποίου τα προσωπικά δεδομένα περιλαμβάνονται στον κατάλογο διαθέτει δικαίωμα πρόσβασης στα δεδομένα αυτά, η απόρριψη αυτή είναι δυσανάλογη προς τους ίδιους αυτούς σκοπούς.
- 95 Συναφώς, επισημαίνεται ότι το άρθρο 12 της οδηγίας 95/46 εξασφαλίζει σε κάθε πρόσωπο δικαίωμα πρόσβασης στα συλλεγόμενα δεδομένα που το αφορούν. Εκτός αυτού, από τα άρθρα 10 και 11 της οδηγίας 95/46 προκύπτει ότι ο υπεύθυνος επεξεργασίας των δεδομένων αυτών οφείλει να παρέχει στα ενδιαφερόμενα πρόσωπα ορισμένες πληροφορίες σχετικές με την επεξεργασία αυτή.
- 96 Μολονότι το άρθρο 13, παράγραφος 1, της οδηγίας 95/46 επιτρέπει τον περιορισμό των κατοχυρούμενων στα άρθρα 11 και 12 της οδηγίας αυτής δικαιωμάτων, όταν ο περιορισμός αυτός συνιστά αναγκαίο μέτρο για τη διαφύλαξη μεταξύ άλλων της πρόληψης, της διερεύνησης, της διαπίστωσης και της δίωξης παραβάσεων του ποινικού νόμου ή σημαντικού οικονομικού ή χρηματοοικονομικού συμφέροντος κράτους μέλους, συμπεριλαμβανομένων των φορολογικών θεμάτων, καθώς και της αποστολής ελέγχου, επιθεωρήσεως ή ρυθμιστικών καθηκόντων, εντούτοις, το εν λόγω άρθρο 13 απαιτεί ρητώς τέτοιου είδους περιορισμού να επιβάλλονται με διάταξη νόμου (βλ., συναφώς, απόφαση της 1ης Οκτωβρίου 2015, Bara κ.λπ., C-201/14, EU:C:2015:638, σκέψη 39).
- 97 Επομένως, προκειμένου να εκτιμηθεί η αναλογικότητα της απόρριψης του επίμαχου καταλόγου ως αποδεικτικού μέσου, το αιτούν δικαστήριο οφείλει να εξετάσει κατά πόσον η εθνική του νομοθεσία περιορίζει ή όχι, σε σχέση με τα δεδομένα του καταλόγου αυτού, τα δικαιώματα ενημέρωσης και πρόσβασης που προβλέπουν τα άρθρα 10 έως 12 της οδηγίας 95/46 και κατά πόσον ο περιορισμός αυτός είναι ενδεχομένως δικαιολογημένος. Επιπλέον, ακόμη και σε περίπτωση που τούτο ισχύει και που εντοπίζονται στοιχεία τα οποία συνηγορούν υπέρ της ίπαρξης θεμάτου συμφέροντος για την ενδεχόμενη εμπιστευτικότητα του επίμαχου καταλόγου, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να εξακριβώσουν κατά περίπτωση αν τα στοιχεία αυτά υπερισχύουν του συμφέροντος στην προστασία των δικαιωμάτων του ιδιώτη και αν υπάρχουν, στο πλαίσιο της διαδικασίας ενώπιον του δικαστηρίου αυτού, άλλα μέσα εξασφάλισης της εν λόγω εμπιστευτικότητας, ειδικότερα όσον αφορά τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα των άλλων φυσικών προσώπων που περιλαμβάνονται στον κατάλογο αυτόν.
- 98 Βάσει των προεκτεθέντων, η απάντηση που πρέπει να δοθεί στο τρίτο ερώτημα είναι ότι το άρθρο 47 του Χάρτη έχει την έννοια ότι απαγορεύει στα εθνικά δικαστήρια να απορρίπτουν, ως μέσο απόδειξης της παράβασης των προβλεπόμενων στην οδηγία 95/46 κανόνων προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, έναν κατάλογο, όπως είναι ο επίμαχος στην κύρια δίκη, τον οποίο προσκομίζει το ενδιαφερόμενο πρόσωπο και ο οποίος περιέχει προσωπικά δεδομένα που το αφορούν, στην περίπτωση κατά την οποία το πρόσωπο αντό απέκτησε τον κατάλογο αυτό χωρίς τη νόμιμη συγκατάθεση του υπεύθυνου επεξεργασίας των δεδομένων αυτών, εκτός εάν η απόρριψη αυτή προβλέπεται από την εθνική νομοθεσία και σέβεται τόσο το βασικό περιεχόμενο του δικαιώματος πραγματικής προσφυγής όσο και την αρχή της αναλογικότητας.

Επί των δευτέρου ερωτήματος

- 99 Με το δεύτερο ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν η οδηγία 95/46 και τα άρθρα 7 και 8 του Χάρτη έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται σε επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από τις αρχές κράτους μέλους με σκοπό την είσπραξη του φόρου και την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής, όπως είναι η επεξεργασία η οποία πραγματοποιείται στην υπόθεση της κύριας δίκης μέσω της κατάρτισης του επίμαχου καταλόγου, χωρίς τη συγκατάθεση των ενδιαφερόμενων προσώπων.

Επί του παραδεκτού

- 100 Κατά τον P. Puškár, το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα είναι υποθετικό και δεν ασκεί επιρροή στην επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης. Συγκεκριμένα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί αποκλειστικά και μόνο να διευκρινιστεί το ζήτημα αν η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από τη διεύθυνση οικονομικών είναι επιτρεπτή εν γένει, αλλά δεν αφορά συγκεκριμένα τον επίμαχο κατάλογο, ο οποίος σχεδιάστηκε από τη διεύθυνση οικονομικών χωρίς να υπάρχει σχετική νομική βάση.
- 101 Πρέπει εντούτοις να γίνει δεκτό, λαμβανομένης υπόψη της νομολογίας που υπενθυμίζεται με τις σκέψεις 49 και 50 της παρούσας απόφασης και των στοιχείων που περιέχει η διάταξη περί παραπομπής, ότι δεν προκύπτει προδήλως ότι η ζητούμενη ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης δεν έχει καμία σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης.

Επί της ουσίας

- 102 Το δεύτερο ερώτημα πρέπει να εξεταστεί υπό το πρίσμα της οδηγίας 95/46, στο μέτρο που, όπως προκύπτει ειδικότερα από τον σκοπό της οδηγίας αυτής, όπως αυτός καθορίζεται στο άρθρο 1, παράγραφος 1, εφόσον πληρούνται οι δυνάμει της ίδιας οδηγίας όροι της νόμιμης επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, η εν λόγω επεξεργασία θεωρείται ότι συμμορφώνεται επίσης προς τις απαιτήσεις των άρθρων 7 και 8 του Χάρτη.
- 103 Όπως προκύπτει από τις σκέψεις 33 και 34 της παρούσας απόφασης, η κατάρτιση καταλόγου όπως ο επίμαχος στην κύρια δίκη, ο οποίος περιλαμβάνει τα ονόματα ορισμένων φυσικών προσώπων και συσχετίζει τα πρόσωπα αυτά με ένα ή περισσότερα νομικά πρόσωπα στο εσωτερικό των οποίων κατέχουν εικονικά διευθυντικές σχέσεις, συνιστά «επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα» κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο β', της οδηγίας 95/46.
- 104 Σύμφωνα με τις διατάξεις του κεφαλαίου II της οδηγίας 95/46, το οποίο τιτλοφορείται «Γενικές προϋποθέσεις σχετικά με τη θεμιτή επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα», κάθε επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα –υπό την επιφύλαξη των παρεκκλίσεων βάσει του άρθρου 13– πρέπει να είναι σύμφωνη, αφενός, προς τις αρχές που πρέπει να τηρούνται ως προς την ποιότητα των δεδομένων, τις οποίες θέτει το άρθρο 6, και, αφετέρου, προς τις βασικές αρχές της νόμιμης επεξεργασίας δεδομένων που απαριθμεί το άρθρο 7 (βλ. απόφαση της 1ης Οκτωβρίου 2015, Bara κ.λπ., C-201/14, EU:C:2015:638, σκέψη 30).
- 105 Υπενθυμίζεται επίσης ότι, όπως προκύπτει από τον σκοπό που συνίσταται στη διασφάλιση ισοδυνάμου επιπέδου προστασίας σε όλα τα κράτη μέλη, το άρθρο 7 της οδηγίας 95/46 προβλέπει εξαντλητικό και περιοριστικό κατάλογο των περιπτώσεων κατά τις οποίες η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα μπορεί να θεωρηθεί σύννομη (βλ. απόφαση της 24ης Νοεμβρίου 2011, ASNEF και FECEMD, C-468/10 και C-469/10, EU:C:2011:777, σκέψη 30).

- 106 Ειδικότερα, επισημαίνεται ότι το στοιχείο ε' του εν λόγω άρθρου 7 προβλέπει ότι η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα είναι θεμιτή μόνον εάν «είναι απαραίτητη για την εκπλήρωση έργου δημοσίου συμφέροντος ή εμπίπτοντος στην άσκηση δημοσίας εξουσίας που έχει ανατεθεί στον υπεύθυνο της επεξεργασίας ή στον τρίτο στον οποίο ανακοινώνονται τα δεδομένα».
- 107 Πάντως, η κατάρτιση του επίμαχου καταλόγου ενδέχεται να εμπίπτει στην εν λόγω διάταξη.
- 108 Πράγματι, η είσπραξη του φόρου και η καταπολέμηση της φοροδιαφυγής, προς τον σκοπό των οποίων καταρτίστηκε ο επίμαχος κατάλογος, πρέπει να θεωρηθούν ως έργα δημοσίου συμφέροντος κατά την έννοια της διάταξης αυτής.
- 109 Εντούτοις, στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να εξακριβώσει αν η σλοβακική νομοθεσία έχει αναθέσει τέτοιο έργο στις σλοβακικές αρχές που κατάρτισαν τον κατάλογο αυτόν ή σε εκείνες στις οποίες κοινοποιήθηκε ο εν λόγω κατάλογος.
- 110 Συναφώς, επισημαίνεται ότι, κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας 95/46, τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα επιβάλλεται να συλλέγονται για καθορισμένους, σαφείς και νόμιμους σκοπούς. Όπως διαπίστωσε και η γενική εισαγγελέας με το σημείο 106 των προτάσεών της, στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 7, στοιχείο ε', της οδηγίας 95/46, ο σκοπός της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα συνδέεται άρρηκτα με τις αρμοδιότητες του υπεύθυνου της επεξεργασίας. Επομένως, η απονομή των αρμοδιοτήτων πρέπει να περιλαμβάνει με σαφήνεια τον σκοπό της εκάστοτε επεξεργασίας.
- 111 Στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται επίσης να ελέγξει αν η κατάρτιση του επίμαχου καταλόγου είναι αναγκαία για την εκπλήρωση των επίμαχων στην κύρια δίκη έργων δημοσίου συμφέροντος, λαμβανομένων υπόψη, μεταξύ άλλων, του ακριβούς σκοπού της κατάρτισης του επίμαχου καταλόγου, των εννόμων συνεπειών που έχει για τους ενδιαφερομένους η εγγραφή τους στον κατάλογο καθώς και τον δημόσιο ή όχι χαρακτήρα του καταλόγου αυτού.
- 112 Επί του σημείου αυτού, είναι σημαντικό να διασφαλιστεί η τήρηση της αρχής της αναλογικότητας. Συγκεκριμένα, η προστασία του θεμελιώδου δικαιώματος του σεβασμού της ιδιωτικής ζωής στο επίπεδο της Ένωσης επιτάσσει οι παρεκκλίσεις από την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και οι περιορισμοί της να μην υπερβαίνουν τα όρια του απολύτως αναγκαίου (βλ., συναφώς, απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Tele2 Sverige και Watson κ.λπ., C-203/15 και C-698/15, EU:C:2016:970, σκέψη 96 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 113 Επομένως, στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να εξακριβώσει κατά πόσον η κατάρτιση του επίμαχου καταλόγου και η εγγραφή σε αυτόν του ονόματος των ενδιαφερόμενων προσώπων είναι πρόσφορες για την επίτευξη των σκοπών που επιδιώκουν και κατά πόσον οι σκοποί αυτοί δύνανται να επιτευχθούν με λιγότερο επαχθή μέτρα.
- 114 Το γεγονός της εγγραφής ενός προσώπου στον επίμαχο κατάλογο ενδέχεται να θίγει ορισμένα από τα δικαιώματά του. Συγκεκριμένα, η εγγραφή στον κατάλογο αυτό δύναται να βλάψει τη φήμη του και να επηρεάσει τις σχέσεις του με τις φορολογικές αρχές. Ομοίως, η εγγραφή αυτή μπορεί να υπονομεύσει το τεκμήριο αθωότητας του οικείου προσώπου, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 48, παράγραφος 1, του Χάρτη, καθώς και την προστατευόμενη από το άρθρο 16 του Χάρτη επιχειρηματική ελευθερεία των νομικών προσώπων με τα οποία συσχετίζονται τα εγγεγραμμένα στον επίμαχο κατάλογο φυσικά πρόσωπα. Τέτοια προσβολή δύναται να θεωρηθεί εύλογη μόνον εφόσον υφίστανται επαρκείς ενδείξεις όσον αφορά την υπόνοια ότι ο θιγόμενος κατέχει εικονικές διευθυντικές θέσεις στα νομικά πρόσωπα με τα οποία συσχετίζεται και ότι, ως εκ τούτου, υπονομεύει τη συλλογή

φόρων και την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής.

- 115 Αν το αιτούν δικαστήριο καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η κατάρτιση του επίμαχου καταλόγου είναι αναγκαία για την εκπλήρωση έργου δημοσίου συμφέροντος ανατεθέντος στον υπεύθυνο της επεξεργασίας σύμφωνα με το άρθρο 7, στοιχείο ε', της οδηγίας 95/46, τότε το δικαστήριο αυτό θα πρέπει περαιτέρω να εξακριβώσει ότι πληρούνται και οι λοιπές προϋποθέσεις της νόμιμης επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα τις οποίες θέτει η ίδια αυτή οδηγία, ειδικά δε οι απορρέουσες από τα άρθρα 6 και 10 έως 12 της οδηγίας.
- 116 Εκτός αυτού, αν συντρέχουν λόγοι για να περιοριστούν, δυνάμει του άρθρου 13 της οδηγίας 95/46, ορισμένα από τα δικαιώματα που προβλέπονται στις τελευταίες αυτές διατάξεις, όπως είναι το δικαίωμα ενημέρωσης του ενδιαφερόμενου προσώπου, ο περιορισμός αυτός πρέπει, όπως προκύπτει από τη σκέψη 96 της παρούσας απόφασης, αφενός μεν να παρίσταται αναγκαίος για τη διαφύλαξη ενός από τα απαριθμούμενα στην παράγραφο 1 του εν λόγω άρθρου 13 συμφέροντα, όπως είναι για παράδειγμα ένα σημαντικό οικονομικό ή χρηματοοικονομικό συμφέρον στον φορολογικό τομέα, αφετέρου δε να απορρέει από νομοθετικό μέτρο.
- 117 Βάσει του συνόλου των προεκτεθέντων, η απάντηση που πρέπει να δοθεί στο δεύτερο ερώτημα είναι ότι το άρθρο 7, στοιχείο ε', της οδηγίας 95/46 έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται σε επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από τις αρχές κράτους μέλους με σκοπό την είσπραξη του φόρου και την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής, όπως είναι η επεξεργασία η οποία πραγματοποιείται στην υπόθεση της κύριας δίκης μέσω της κατάρτισης του επίμαχου καταλόγου χωρίς τη συγκατάθεση των ενδιαφερομένων, εφόσον, αφενός, η εθνική νομοθεσία έχει αναθέσει στις εν λόγω αρχές έργο δημοσίου συμφέροντος κατά την έννοια της διάταξης αυτής, η κατάρτιση του επίμαχου καταλόγου και η εγγραφή σε αυτόν του ονόματος των ενδιαφερόμενων προσώπων είναι όντως πρόσφορες και αναγκαίες για την επίτευξη των επιδιωκόμενων σκοπών και υφίστανται επαρκείς ενδείξεις για να υποτεθεί ότι τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα ορθώς περιελήφθησαν στον κατάλογο αυτό και, αφετέρου, πληρούνται όλες οι προϋποθέσεις της νόμιμης επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα τις οποίες θέτει η οδηγία 95/46.

Επίτουτετάρτονερωτήματος

- 118 Με το τέταρτο ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν το άρθρο 47 του Χάρτη έχει την έννοια ότι δεν επιτρέπει σε εθνικό δικαστήριο το οποίο, σε υπόθεση εικρεμούσα ενώπιόν του, διαπιστώνει ότι υπάρχουν αποκλίσεις μεταξύ της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και της νομολογίας του Δικαστηρίου να κρίνει ότι υπερισχύει η δεύτερη αυτή νομολογία.
- 119 Το αιτούν δικαστήριο, όμως, υπέβαλε το ερώτημα αυτό κατά τρόπο γενικό, χωρίς να διευκρινίσει σαφώς και επακριβώς σε τι συνίστανται οι αποκλίσεις τις οποίες επικαλείται.
- 120 Υπενθυμίζεται, συναφώς, ότι οι απαιτήσεις σχετικά με το περιεχόμενο αίτησης προδικαστικής απόφασης μνημονεύονται ρητώς στο άρθρο 94 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου, το οποίο οφείλει να γνωρίζει και να τηρεί σχολαστικώς το αιτούν δικαστήριο στο πλαίσιο της συνεργασίας που καθιερώνει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ. Επομένως, το αιτούν δικαστήριο πρέπει να εκθέτει επακριβώς τους λόγους που το οδήγησαν να διερωτηθεί περί της ερμηνείας ορισμένων διατάξεων του δικαίου της Ένωσης και να κρίνει αναγκαία την υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων στο Δικαστήριο. Το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι είναι απαραίτητο να παράσχει το εθνικό δικαστήριο έναν ελάχιστο αριθμό διευκρινίσεων όσον αφορά τους λόγους για τους οποίους επέλεξε τις διατάξεις του δικαίου της Ένωσης των οποίων ζητεί την ερμηνεία και τη σχέση που υφίσταται κατά το εν λόγω δικαστήριο μεταξύ των διατάξεων αυτών και της εφαρμοστέας στη διαφορά της οποίας έχει επιληφθεί εθνικής νομοθεσίας (απόφαση της 9ης Μαρτίου 2017, Milkova, C-406/15, EU:C:2017:198,

σκέψεις 72 και 73 καθώς και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

- 121 Οι απαιτήσεις αυτές περιλαμβάνονται και στο έγγραφο «Συντάσεις του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς τα εθνικά δικαστήρια, σχετικές με την υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων» (ΕΕ 2016, C 439, σ. 1).
- 122 Εν προκειμένω, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι το τέταρτο ερώτημα δεν πληροί τις απαιτήσεις περί των οποίων γίνεται λόγος στις ανωτέρω σκέψεις.
- 123 Πρέπει επίσης να υπομνησθεί ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, ο λόγος για τον οποίο ζητείται η έκδοση μιας προδικαστικής απόφασης δεν έγκειται στη διατύπωση συμβουλευτικών γνωμών επί γενικών ή υποθετικών ζητημάτων, αλλά στην αδήριτη ανάγκη αποτελεσματικής επίλυσης μιας ένδικης διαφοράς που αφορά το δίκαιο της Ένωσης (βλ. απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Tele2 Sverige και Watson κ.λπ., C-203/15 και C-698/15, EU:C:2016:970, σκέψη 130).
- 124 Επομένως, το τέταρτο ερώτημα είναι απαράδεκτο.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 125 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (δεύτερο τμήμα) αποφαίνεται:

- 1) Το άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται σε εθνική νομοθεσία η οποία προβλέπει ότι η άσκηση ένδικης προσφυγής από πρόσωπο επικαλούμενο προσβολή του δικαιώματός του στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα το οποίο κατοχυρώνεται στην οδηγία 95/46/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 24ης Οκτωβρίου 1995, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών, εξαρτάται από την προηγούμενη εξάντληση των διαδικασιών διοικητικής προσφυγής που προβλέπονται στο εθνικό δίκαιο, υπό την προϋπόθεση ότι οι συγκεκριμένοι όροι κίνησης των εν λόγω διαδικασιών δεν επηρεάζουν δυσανάλογα το κατοχυρούμενο στη διάταξη αυτή δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας ενώπιον δικαστηρίου. Η εξάντληση των διαδικασιών διοικητικής προσφυγής που προβλέπονται στο εθνικό δίκαιο πρέπει, μεταξύ άλλων, να μην καθυστερεί ουσιωδώς την άσκηση ενδίκου βοηθήματος, να αναστέλλει την απόσβεση των οικείων δικαιωμάτων και να μην προκαλεί υπερβολικά έξοδα.
- 2) Το άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει την έννοια ότι απαγορεύει στα εθνικά δικαστήρια να απορρίπτουν, ως μέσο απόδειξης της παράβασης των προβλεπόμενων στην οδηγία 95/46 κανόνων προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, έναν κιτύλογο, όπως είναι ο επίμαχος στην κύρια δίκη, τον οποίο προσκομίζει το ενδιαφερόμενο πρόσωπο και ο οποίος περιέχει προσωπικά δεδομένα που το αφορούν, στην περίπτωση κατά την οποία το πρόσωπο αυτό απέκτησε τον κατάλογο αυτό χωρίς τη νόμιμη συγκατάθεση του υπεύθυνου επεξεργασίας των δεδομένων αυτών, εκτός εάν η απόρριψη αυτή προβλέπεται από την εθνική νομοθεσία και σέβεται τόσο το

βασικό περιεχόμενο του δικαιώματος πραγματικής προσφυγής όσο και την αρχή της αναλογικότητας.

- 3) Το άρθρο 7, στοιχείο ε', της οδηγίας 95/46 έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται σε επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από τις αρχές κράτους μέλους με σκοπό την είσπραξη του φόρου και την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής, όπως είναι η επεξεργασία η οποία πραγματοποιείται στην υπόθεση της κύριας δίκης μέσω της κατάρτισης του καταλόγου προσώπων χωρίς τη συγκατάθεση των ενδιαφερομένων, εφόσον, αφενός, η εθνική νομοθεσία έχει αναθέσει στις εν λόγω αρχές έργο δημοσίου συμφέροντος κατά την έννοια της διάταξης αυτής, η κατάρτιση των επίμαχων καταλόγου και η εγγραφή σε αυτόν του ονόματος των ενδιαφερόμενων προσώπων είναι όντως πρότιφρες και αναγκαίες για την επίτευξη των επιδιωκόμενων σκοπών και υφίστανται επαρκείς ενδείξεις για να υποτεθεί ότι τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα ορθώς περιελήφθησαν στον κατάλογο αυτό και, αφετέρου, πληρούνται όλες οι προϋποθέσεις της νόμιμης επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα τις οποίες θέτει η οδηγία 95/46.

(υπογραφές)

---

* Γλώσσα διαδικασίας: η σλοβακική.